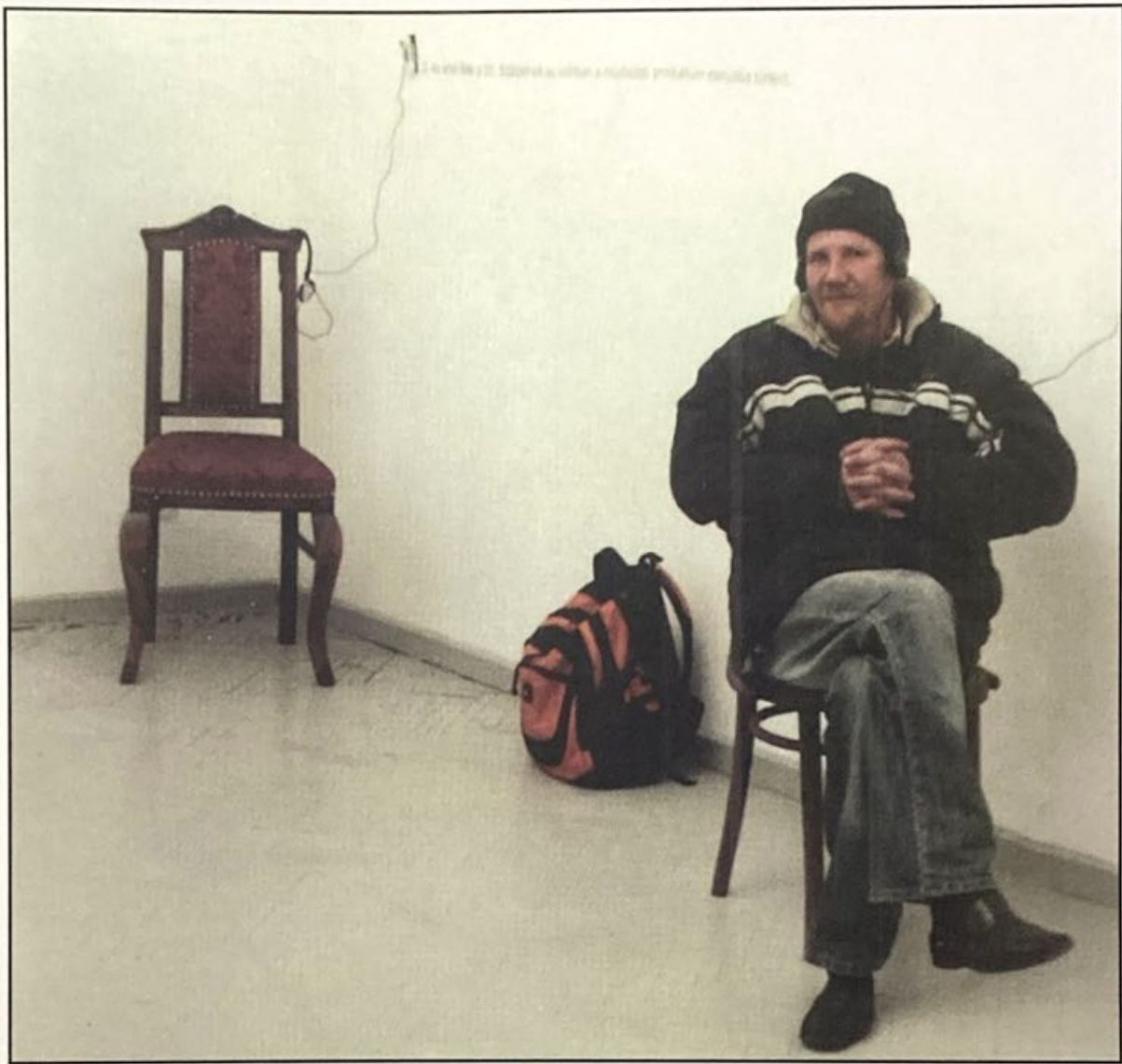

szlovákiai magyar írók folyóirata

OLIS

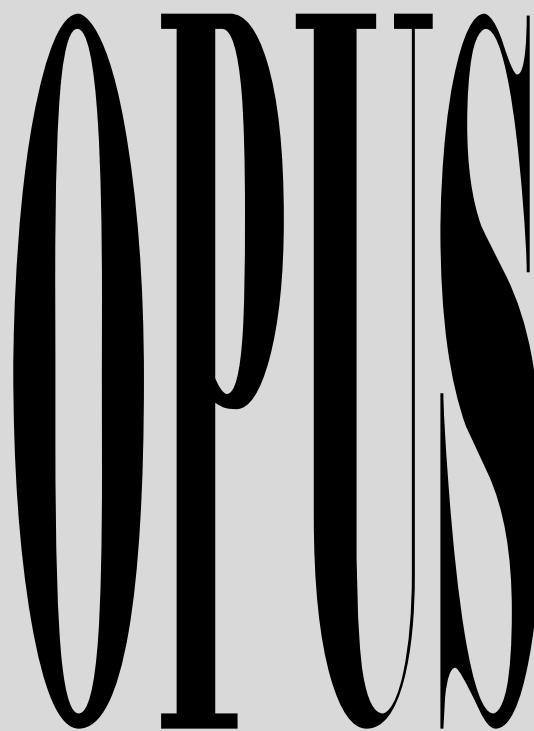
11. évfolyam, 4. szám
 Felelős kiadó: Hodossy Gyula
 Főszerkesztő: Hízsnyai Zoltán (opus.hizsnjai@gmail.com)
 Szerkesztő: H. Nagy Péter (h.nagyp@gmail.com)
 Grafikai és képszerkesztő: Juhász R. József
 Munkatárs: L. Varga Péter (Budapest)
 Szerkesztőség: Duna Palota, Galantská c. 658/2F, 1. e. 5,
 92901 Dunajská Streda, www.szmit.sk
 Nyomta: TAMA Solutions Kft., Budapest
 Megjelent 2019 szeptemberében 700 példányban.
 Megrendelhető a kiadó címén.
 Regisztrációs szám: EV 3714/09

Dvojmesačník, XI. ročník, 4. číslo
 Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku
 Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479, IČO 30806372
 Sídlo spoločnosti: Galantská c. 658/2F, 92901 Dunajská Streda,
 Vydavateľ: Gyula Hodossy.
 Šéfredaktor: Zoltán Hízsnyai
 Redaktor: Péter Nagy, H.,
 Grafický a obrazový redaktor: József R. Juhász
 Spolupracovník: Péter Varga, L. (Budapešť)
 Redakcia: Palác Duna, Galantská c. 658/2F, 1. posch. 5, 92901
 Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com
 Tlač: TAMA Solutions Kft., Budapest
 Vyšlo v septembri 2019. Náklad 700 ks.
 Registračné číslo: EV 3714/09
 ISSN: 1338-0265

Megjelent a Szlovák Köztársaság Kisebbségi Kulturális Alapja tá-
 mogatásával – Realizované s finančnou podporou Fondu na pod-
 poru kultúry národnostných menšín

szlovákiai magyar írók folyóirata

M E G J E L E N I K K É T H A V O N T A
 Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága
 Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479

TARTALOM

Vers

Bíró József: TDM (!) MERT TDM; MICHELAN-
 GELO ANTONIONI ... – , HOGY; KURT
 SCHWITTERS ... – , HOGY; MARC CHA-
 GALL ... – , HOGY; ADRIANO SPATOLA
 ... – , HOGY; FEDERICO GARCÍA LORCA
 ... – , HOGY; BOB MARLEY ... – , HOGY;
 WASSILY KANDINSKY ... – , HOGY
 (versek)2

Debreczeny György: nem akart telni;
 a mögöttes tartomány; a temetések;
 emberek között; egy óra múlva;
 katonavonat.....5

Vers/Próza

Szögi Csaba: A halhatatlan kedves nyomában;
 Pirkadatig blues8

Próza

Mórotz Krisztina: Dobok; Ringyó föld;
 Persze hogy meghalunk; Lakatlan térségek;
 shhhh; Cigány Ferkó11

Próza

Rózsa Réka: e_black naplók (részlet)23
 Plonicky Tamás: Abszint.....36

Esszé

A.Gergely András: Szív Ernő, mikor
 még/már Darvasi.....43

MA Populáris Kultúra Kutatócsoport

L. Varga Péter: A Potter nélküli varázsvilág
 lenyűgözőbb és ijesztőbb, mint valaha.
Legendás állatok – Grindelwald
bűntettei.....50

H. Nagy Péter: A Déli Végek-trilógia
 (és az X Téréség) komplexitása.
 Jeff VanderMeer: *Expedíció,*
Kontroll, Fantomfény54

Borbíró Aletta: Biofantasy. Moskát Anita
Horgonyhely című regényének
 ökofeminista értelmezése I.60

Keserű József: Nem őznek való vidék.
 Moskát Anita: *Irha és bőr*74

Baka L. Patrik: Gőzerővel a világ körül.
 Dávid Ádám: *Millennium*
expressz-trilógia85

Képzőművészet

Ungvári-Zrínyi Kata: Asztalkép:
 beszélgetéseink tere. Összeállítás
 Irsai Zsoltról
 [bemutatószöveg].....94

Munkatársaink96

BÍRÓ JÓZSEF

TDM (!) MERT TDM

(- *Grendel Lajos visszaint és mosolyog* -)

élsz
(!)
élsz
(!)
élsz
(!)

:

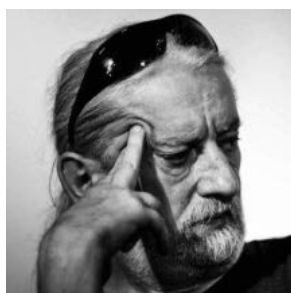
m
•
g
h
•
l
t
•
l
(?)

:

*szemenként
szedett*
- (*felfoghatatlan*) -
átverés

:

átverés
- (*felfoghatatlan*) -
*szemenként
szedett*

MICHELANGELO
ANTONIONI ... – ,
HOGY

valamennyit muszáj még
alkalmas időpontként
kutyasétáltatásra
:
egyre távolabb kerül
miközben hóvihar
készülődik
:
buszpályaudvar
villamosmegálló
:
mindegy

MARC CHAGALL ... – ,
HOGY

mesélni annyi
mintha
éberálomban
:
néhány nappal
később
visszaidézve
:
már
már
:
egésszé

KURT SCHWITTERS ...
– , HOGY

bicsakló szopránja
hallik
pincétől padlásig
:
fülsértően hamis
ámde
nincs menekvés
:
napra
alkalmi
:
hamutündér

ADRIANO SPATOLA ...
– , HOGY

nehéz nehéz nehéz
szabadnak szabadnak szabadnak
lenni lenni lenni
:
zene zene zene
mindenhol mindenhol mindenhol
zene zene zene
:
arca
van
:
felejthetetlen

FEDERICO GARCÍA
LORCA ... – , HOGY

sokra tartva ragaszkodását
szeretné megölelni
azonnal
:
ellenben
törzsökös elveit
sem hajíthatja sarokba
:
hajdan
egyszer
:
könnyűszívvel

BOB MARLEY ... – ,
HOGY

aki gyilkos kínjaival
végleg
árvultan
:
nincs más választása
mint
hanyatt
:
kékeget
bámulva
:
mindörökre

WASSILY KANDINSKY ... – , HOGY

barackillatról csevegni
amúgy
franciás könnyedséggel
:
vasárnapokra időzítendő
kedves
foglalatoságnak sekély
:
mindazonáltal
nyilvánvalóan
:
menedékmentsvár

DEBRECZENY GYÖRGY

nem akart telni

Thomas Bernhard nyomán

kérdeztem magamat
és válaszoltam
de az idő csak
nem akart telni

ellenőriztem a koffereimet
hogy jól be vannak-e zárva
ellenőriztem magamat
hogy jól be vagyok-e zárva

kérdeztem magamat
és nem válaszoltam
de az idő
így sem akart telni

pedig minden koffer
jól be volt zárva
és én is jól be voltam zárva
magam ellenőriztem magamat

a mögöttes tartomány

Thomas Bernhardnál talált vers

egy ajtót láttam
és egy ablakot
a mögött pedig
a semmit

a temetések

Thomas Bernhard nyomán

az emberek azért
járnak temetésekre
hogy megfázzanak
lebetegedjenek

az emberek azért
fáznak meg
hogy temetésekre
járhassanak
és lebetegedhessenek

az emberek azért
fáznak meg

hogy a temetéseken
lebeghessenek

azért járnak temetésekre
az emberek hogy
megfázhassanak
lebetegedhessenek

és végre meghalhassanak
micsoda korlátolt
emberek között
kell eltöltenem
a napokat

emberek között

Thomas Bernhard nyomán

micsoda korlátolt
emberek között
kell eltöltenem
a heteket
micsoda korlátolt
emberek között
kell eltöltenem
a hónapokat

micsoda korlátolt
emberek között
kell eltöltenem
az éveket
micsoda korlátolt
emberek között
kell eltöltenem
az évtizedeket

micsoda korlátolt
emberek között
kell eltöltenem
az évszázadokat

micsoda korlátolt
emberek között
kell eltöltenem
az évezredek

micsoda korlátolt
emberek között
kell eltöltenem
az évmilliókat

egy óra múlva

Thomas Bernhard nyomán

énekelni fogok
mondtam
egy óra múlva pedig
hogy nem fogok énekelni

mindent láttunk
de semmit sem értettünk
mindent értettünk
de semmit se láttunk

láttuk
hogy semmit sem értünk
megértettük
hogy semmit se láttunk

ezt akartam megénekelni
mondtam
a megértést
és a semmit

a látást
és a nem látást
egy óra múlva pedig
a hallgatást

azt mondtam
meg fogom énekelni
aztán azt mondtam
nem fogom megénekelni

katonavonat

Thomas Bernhard nyomán

a töltésen egy század menetel
énekelve
az állomásról elindul
a katonavonat a temetőbe

A halhatatlan kedves nyomában

(Csonka librettó egy elveszett Beethoven-kantátához)

Pernyét hint az égre hegy szívdobbanása
Érzem forró hangját talp alatt a porban
Toronyról galambok rebbennek a hársra
Engem hív Orpheus nagy kancsónyi borban

Részeg még nem vagyok, bár józan se talán
Napot hódít dalnok, kottát ír az Égig
Egyre ajz az öreg forró Mediterrán
Kurjantok, mi elzeng türkiz parton végig

Sarkon túl az éjfél új Holdat hoz nékem
Zengjen hozzá lantom üdítő dallamot
Ejtsen izzó szikrát, tengernyi emlékem
Rőt lángok közt légyen örökre víg halott

Egy út maradt csupán járható előttem
Titok nélkül, tisztán vezeti a léptem
Előre hát, pajtás, Vergilius, bölcsen
Térjünk reá hamar, álomban vagy ébren

Túl az Óperencián majd ha kiérünk
Ebből a sűrűből, rengetegből egyszer
Legott halhatatlan kedvesünkhöz térünk

Pirkadatig blues

Néma csendben, méltósággal elköltött tengerészvacsora a tér és idő keresztjére felfeszített lélek fölött, a Földfeletti alatt, miközben a régi-régi matrózkesergő zsolozsmája az órjás türkiztálról az úrazúr mindeneket átölelő keblére száll, egyenesen felfelé, akár sistergő pásztortüzek keserű füstje Nód földjén, Édentől keletre.

Ég s Föld között nincs hasonló; Napba száll a türkiz holló – lentről sóvár szem kíséri, de tűzcsóvját fel nem éri. Sohasem. És soha már. Türkiz holló Napba száll. Égbe jár a fénymadár. Szilaj lelkem rugaszkodik, lajtorjára kapaszkodik. Csípőficam lesz az ára, de másszunk csak fel most a fára! Hej, rege-rejtöm.

Komplementerek.

Sósárgán verejtékező harsonás fújja, egyre csak fújja nótánkat az örök est-hajnal szórt opálfényében, tükrödben mosom patyolatra éjszakával s nap-pallal pettyegetett angyalarcomat minden mosolygó reggelente, ó, Múza, Te megtisztító, Te szárnyaidba takarózó. Rózsás üstökű, szárnyas ördögfiak az érzések is, széles keblemből felröppenő madarai az éter édesgető csillagfészkeknek. A horizonton ringó szigetek ködlenek fel, de mi maradunk a bárkán, az örökkön részeg halászhajón, énekünk egyre ércesebben zeng bele Isten csendjébe, ave, Maria, stabat Mater. Dolorosa. Húrokon és bőrökön, vásznakon, hártyákon, márványban és bazaltban, és mind a holt anyagban keressük a kérdéseket. És a válaszokat, a tisztességesen fel sem tett kérdéseinkre, maszk mögé húzódva böködjük a Való acélos csípőjét tompa szerszámvégeinkkel, miközben hamis énünk váladékaiban pácolódunk a szeles csillagok alatt.

Érdes, mézben pácolt sakálüvöltés ez a blues, amit éppen az éterbe faragok; hangszobor a láthatáron, kérdései nincsenek, válaszokat nem vár – csak egy darab rád bízott, szegény emberiség. A csillagvászón hűvös árnyékában dideregve tüzet lehel beléd a bárkán ringatózó matrózkórus. Mert hallgathat itt felettünk a gögös úrazúr, várt válasz hiánya nem lankaszt: dalunk a létet öltött türkiz önvaló. A zene? A *minden*.

Kiszivattyúz belőled minden pangó szirupot, annyira egyenes, szikeéles, éteri és őszinte ez a muzsika... ambróziává párolja az emberlét fájdalmának sűrű verejtékét, szóljon bár sárba ragadt angyalsorsokról vagy farkasbundában kószáló szerencsétlen csillagzsoldosokról. Ó, ez a Blues! Hallgasd csak meg Bessie karcos bakelitlemezeit. Egyenesen a mocsaras Deltából, a mindent látó Szem kristálytisza csillagsugarából. Vagy az

Ólombelút, az Üvöltőt, a Mocsarast! A gyógyírként hatót. Bizony. Igen. Bluest!

Bluest?... Mojo. Persze. Jim. L.A. Woman. No meg az Alabama Song. „Nun, zeig mir den Weg zu der nächsten Whiskeybar.” És Cave: „Brother, my cup is empty, and I haven't got a penny. For to buy no more whiskey, I have to go home”. És sorolhatnánk, vég nélkül. Türkizblues mindenütt. Bársony melankólia az ég hűvös azúrtakaróján. A ló meghal, de a tücskök hegedülnek. Minden hamis kulissza körbefordul, lassanként elbóbiskol, majd eltűnik önmagában; a fúvósok a hajnal hónaljhajlatában azúrangyaloknak bókolnak – sarkig tárul a lélekkapu.

Én most már leginkább csak dohányoznék – bodor füstöm eregetem, szennyeselem kiteregetem –, lassan éjfelet üt a lélekvekker. De előtte még a részvétlen ég torkának csillagörvényébe spriccelem e matrózvacSORA kottamorzsáit, oldódjanak örök forró színeim a jeges kozmoszgyomorban, örök mementóul a langymelegeknek, testvéreinknek. Kiket kiköpnek az Isten hajnalrúzsos ajkai.

Semmi pánik. Szól a blues. A kép összeáll.

Jár még, bizony, fáradhatatlanul jár:

a soha össze nem dűlő, gránitszívű Baál.

When my cigarette's smoke weeps the color of the sea

Then I feel blue

When my all enemies are going to destroy me

You know that is true

When my poor body sinks in the trash as I die

I think anyway

When everything seems black around you while the angels cry

Dear you gotta sail away

MÓROTZ KRISZTINA

Dobok

ki kell gyászolnom valahogy és nem tudom hogy miért jutott eszembe a száz év magány amit mindig rosszul olvastam lapokat átugorva vagy egy sort aláhúzva mert fontos volt. azon a napon született amikor a legjobb a bor cukorfoka (van ilyen ezredik nap?) édes asztali desszertboré ahogy a meséimben képzelem. aznap autózott majd amikor kiszállt a kocsiból akkor látta egészben a regényét két meddő év után megelevenedett egy falu élete ahol nem történik semmi az asztali bor borostyán fénye kellett ahhoz hogy kiugorjon a kocsiból a bor és egy kérges férfitenyér az illat hogy eszébe jussanak ursulák és combjaik. a combokról jutott eszébe az egész követhetetlen laokoón csoport aureliánók és buendiák amaranták és fernandák josék és ursulák szeretkezve

beletört a bicskám mondtad nekem aznap bevallom képtelen voltam elolvasni feküdj a sorokra és hagyd magad vinni az árral. cseppet sem csodálkoztam ez inkább az én világom volt. levélben ócsároltalak mert azt elolvastad akkor már tudtam hogy becsaptál hogy a barátságunk téged csak mulattatott én meg mindent komolyan vettem. lassan rájöttem minden férfinak minimum kell hét hat öt négy nő akikről beszél és mindig ugyanazt mondja más hangsúllyal de mindig marad egy és pont az élet adja ezeket a faramuci helyzeteket odatolja az orrod elé és én megértem mert én vagyok az a nő akit kiszemeltél arra hogy legyen aki rajongva felnéz rád a nőkön át ismerlek meg téged a nő is beszél belőled akár az a borostyán asztali bor ami lassan pimpósodik a szádban foltot hagy egy faasztalon amit már rég kifakított a nap pattogzik barnája de sorban állókból sosem lesz zseni

márpedig mi sorban álltunk fények mikről nem mesélek ne fojtsd belém a szót érezted már hogy fának döntesz egy nőt és és és istenhez imádkozol könyörületért nem jött a megkönnyebbülés csak mázsás súly azon az éjjelen vadállattá váltál vérszagot akartál azon a napon nevezted remediosnak annak aki a nedvével megy a férfi elé mint egy méh amikor összegyűjti cseppjeit alázatosan magára kenve és az arcomba neveltél melyik aurelióhoz is mész? tudtad hogy erre ugrok és pofoztalak a versekkel amin a tinta nem száradt meg és csillogok lettek kéken világítóak kéken gurultak fel az égre hogy sohase lássam viszont a fényüket

a vázában rothadó liliomok fejét téptem kéjesen miközben a narancsvörös szavakat mantráztam előre-hátra guggolva magamat ölelve

hogy kócosan kibőgött szemmel odarohanjak a vázához. a liliomokat a szőnyegbe tiportam és közben még mindig hintázva azt ordítottam hogy gát egy hatalmas gát van bennem és nem tudom szikáran leírni mit érzek nem tudok semmit csak azt hogy ezt a gátat fel kell oldani egy zuhataggal bánom is én mivel és ne mondd meg mi vagyok kék csillagok mentek hol volt hol nem volt meséikkel

élveztem

ahogy szétmállanak a virágmaradványok s velük együtt gyűlölt verseim is. utáltad írásomat mert oda már nem vittelek magammal. kirekesztettség?

egy ház volt ahová nem engedtelek be

egy kert amit neked akartam adni

egy fal egy VÁLYOGFAL

morzsák rozsdafarkú madaraknak

észak felé repülő madarak miközben fel és le rázott a sírás

egy madár és a legnagyobb hold érted?

vak kerítések maradtunk „futott ön olajbogyóval a zsebében?” miközben felordítottál kétszer léptem ugyanabba a folyóba minek partján mandragórák félték a kutyák ugatását fülemben felerősödtek a fekete bennszülött dobok

tirirá tirirá tam tam és újra ez a tirirá tirirá

tam tam és újra. mit tudsz te egy nőről. tudod te mitől izzik egy nő

szemében a gyűlölet? csak futottam a magam teremtette

lúdvércei elől elvágódtam a borostyán gyökerében nem érdekelt

a combomon vérző seb felhasadt a szoknyám

sebekből véreztem összecsucoltam szemhéjam mögött vörös eső

emlékszel artemiszre? szarvastehenedet a fának döntötted s vadul

tépted le rólam őrületruhámat

mindent adj nekem vissza amit elvettél hogy

nyolckarú pókasszonyként átfonhassalak nyolc lábbal szoríthassalak miközben csak megvetést érzek megvetést a férfi iránt jéghideg laterna magica ez életünk filmje

elmebaj röhögtél elmebaj ez sárgán reccsenő

liliomszirmok narancsizzásában kurvulunk na és?

elveszítem minden erőm, szakadt szoknyám tovább tépted és belémhatoltál dühösen

gyorsan vadul meg tudtalak volna ölni mélyről tört föl belőlem a párduc üvöltése

rázkódott a vállad most te voltál a sérülékeny aki elvesztette minden

erejét és én ordítottam a kéjtől minden férfi kéjétől

a dobok még mindig —

hallottam a fekete dobok őrjöngését

tiritará és újra ez a tiritará tam

Ringyó föld

megint arról a fényképről álmodtam amit a februári nyaramban fotóztam apró kis hullámok lepték el a földet picik jeges havak megfagyott habcsókok és emögé bújt el a nap csodálatos látvány volt órarany meg fahéj és végül cinóber le kellett ülnöm a hárs gyökerére és néztem ezt a csodát a dzsekim persze kiszakadt de nem érdekelt hosszú útja-

imon nem volt társam nem keresett senki nem hiányoztam senkinek szomjaztam a magányt amitől sosem féltem de kellett a ki a kifelé az el eszembe jutott az a nyár amikor vettem Toniótól egy öntöttvas kádat és azon a nyáron abban feküdtem és nem szóltam senkihez voltam a nyár a nap a víz és a föld nincsenek történetek cukorrépat kapáltam Tonio viccei úgy futottak a kapa nyeléről a tarack felé a felé a ringyó föld felé mint egy kis fénypászma a töltés oldalán hosszúak voltak a sorok eleinte még beszélgettünk de elmaradtak a viccek is komorak magunkba zárkóztunk gondolat nélküliek a monotóniában az arcok a kezek pengevékony száánk kicserepesedett és állandó vizet kívánt koszos vizet mert ajkunk felett a veritékgyöngyök szürkék voltak a portól nem volt idő négy órakor azt hittem dél van olyan voltam azon a nyáron mint egy cigány hajamba szőke tincseket húzott a nap de ez már régi mese minden nap más arca volt a rétnek a vén tölgyhöz délben kimentem leültem fejem búbját a tölgy törzséhez támasztottam végig a csakrák mellett éreztem a hatalmas energiát amit a fából kaptam és nem akaródzott felkelnem hagytam hogy a gondolataim mindenfelé kalandozzanak eszembe jutott aki álmaimban szép nyugisan kísértett egy gyógyszerár lépcsőjén ült a lába sebes mint ahogy már írtam és azt mondta mosolyogva látod héderváry luca ez a szabadság amikor jólesik megpihenni a gyógyszerár lépcsőjén amit átmelegít a nap fénye mindig tudni akartam hol melyik városban van melyik dimenzióban és időben mikre nincs válasz egy nap találtam egy képet lila fal előtt egy tonettszék a belseje félig beszakadva és nem a szék volt a fontos hanem a fal néztem a képet és akkor értettem meg milyen görögország nincsenek történetek szóltál de vannak én abban a falban és a székben görögországot láttam de nem a tengerpartot a fényes delet és a szűk sikátorokat a sikátorban a port nevetél amikor elmondtam milyen marokkó amit szerinted összekevertem mexikóval szálltak a gondolataim a fa alatt a folyó felől felröppent a szellem-madár és a szó mi utánaszállt szabadság de te figyelmeztetted olyan mint szabadság nincsen gúzsba kötött az ne játssz nagy szavakkal ki a fenének kell a nagy szó a vén tölgy gyökerén akkor esett ki a fa a réten nincsenek történetek megmerevedtem és néztem halálát most éreztem meg saját kicsiségem amikor mellettem dőlt el a fa a görög is így ment el ilyen szépen méltósággal mikor az utolsó nap jött el napfogyatkozás volt nincsenek történetek te a szobában pihentél féltél azt nap a naptól a kálákat néztem a görög házán a hófehér függönyöket lábam mellett egy traktor nyoma és egy pocsolya aznap éjjel esett eszembe jutottak a szavaid ismered a tengert amit halálfélelemnek hívnak néztem a kálákat eszembe jutott a görög keze a bőrredőkben megülő kosz ami évgyűrű lenyomat az élete kerekén meghalok és a kálák kibontották szirmaikat meghalok és lett napfogyatkozás meghalok és a görög kutyája nyüszíteni kezdett meghalok és kinyíltak a petúniák mindenkinek így kéne menni ilyen békésen így ahogy a görög ment akkor amikor minden fényes és dél van remeg a levegő és a nők szemérme mézet izzad igen akkor kéne elmenni és elvinni minden fényt magunkkal mert ismerjük a tengert amit halálfélelemnek hívnak abban tocsogunk éjszaka mint riadt állatok. Fel akarunk ébredni de a hullámok lenyomnak még azt sem engedve meg hogy emelkedj a horizont fölé még utoljára és vidd magaddal a fényt hagyd a félelmet a hitetleneknek az ember sosem tud eleget mások érzéseiről szenvedéseiről hogy kellő pillanatban megtalálja a választ felbarmolt föld mellett vakondtúrás és lemerülsz a sejtjeid repedéséig ne félj igaz hogy önmagaddal szembenézni félelmetes van benne valami remedios varo világából úgy távozz mint a görög vidd magaddal a petúniák ébredését fáradtan leülsz a hárs matuzsálem gyökerére és mosolyogsz eljöttem a vén tölgyedig de nem látom az erdőtől a fát holnap kijövünk ne félj a reggelek paradicsomát nem tépem le ócska kolbászok mellé az a holnap ígéretéé hogy akkor is érni fog a vén tölgy is ilyen a holnap ígéretét ott látod az ebróza bokrában ha odaenged meg fogod érteni

azt hogy nem a tiéd az ég nem a tiéd a fű és zene helyett tücsökcsend fogad de még azt sem vallhatod magadénak ráébredsz arra hogy a hársat nem ültetheted virágcserepbe soha amíg élsz kék ég / tiszta víz / fekete kenyér / szép test mi mindennel fölér / lélek a lélekhez simul / szemünk puhán egymásra hull / pillánk rebben / ruhátlanok vagyunk / de a vers rosszul fordul görög eredetiben kell hallani szóról szóra cseppelve olyan szájból amit felsebeztünk és csókjainkkal tettünk magunkévá másképp bájtalan fényképe lesz egy olyan valóságnak ami nincs az öregség vajon fáj-e mert boldogságunkat nem építhetjük egyébre mint apró emlékekre szembesülsz lassan halandóságoddal többé már nem félsz együtt vagy vele pille bevallom ahogy írtam kitágult a horizont és a mézszóke copf újabb és újabb szereplőmet fonja majd maga köré az öreg herceg prospero nem koldul szeretetet mert rájön azt nem lehet mindent lehet de szeretetért tartani a markod nem vagy ha igen tedd merd vesd le a büszkeséged mint fakérget de figyelmeztet egy nap lsten mikor ébredsz álmaidból hogy várni kell várni egy életen át várni mint a szerelemre úgy várni rá mintha mérlegre tennéd az óceánt /// esett aznap és te kutattál megkérdeztem miért csinálsz mert a tárgyak azok amikben ott van az arcod az illatod és ott a szemérmed illata

nincsenek történetek

Persze hogy meghalunk

Megálltam. Sehogy sem tudtam tisztába jönni önmagammal. A tajtékozó víz a partnak csapódott nagy robajjal. Leültem és vártam, hogy kitisztuljanak a gondolataim. Hát, csak modellt álltam neki. Tudtam, hogy szereti a nőket, sokat beszélt róla. A műteremben mindig meséltemttem erről. Aztán szép lassan felismertem, hogy pont én vagyok az esete. Hm. Először a szemeimet vizslatta. Aztán ruhán keresztül méregetett. Végül kinyögött egy a szót is: buja!

*

Ruhán keresztül is milyen zabálnivaló e kancsal tűzvész. A pinája szép formájú, húsos. A mellei nagyok. Bimbói kőkeményen merednek előre. Szerelemre van kitalálva.

*

Esdekelttem, hogy ne lássson engem, holmi kancának! (De hát úgy vártam azt a pillanatot, amikor végre magam követelhetem tőle: bújj belém!) Persze, az öröm az első, aztán tekergek, mint Laokoón kígyói. Arcom a comb közé kerül, s élvezem a fullasztó helyzetet. Furcsa érzés így feküdni a díványodon, mert ő azt akarja, hogy az egyik mellem lógjon kicsit le, a bugyimat pedig nemes egyszerűséggel letépi rólam.

*

Nem leszel jó író, ahhoz alá kell merülni az élet bugyraiba. Sok a sznobos megnyilatkozás, hadakoznom kell a giccses vadhajtásokkal, amit kíméletlenül le kell nyesegetni. Merj őszintének lenni! (Ugyanakkor, ott van az ő rendkívüli sérülékenysége.)

*

Épp egy indigókék árnyékot fest. Hirtelen eszembe jutottak a női. Tudom, az elsőt soha nem lehet feledtetni. Hozzá hasonlítok. Úgy beszél a szerelmeiről, hogy néha kurvának, néha szentnek festi le őket, anyának kevésbé. Arra nála csak egyetlen nő jöhet szóba!

*

Véletlenül találkoztunk, tudom, vigyáznom kell rád. Önmagadtól is óvni kell téged. Édes pinakirálynő vagy, ez a te igazi neved. Körtévé értél, erősen illatozó körteillatú nővé. Én ilyenek szerettelek meg. Most, hogy festelek, tudom, hogy ez a kép több lesz, mint egy fekvő akt! Nem adom el soha. De, ha meggyűlöllek, ingyen odadobom bárkinek. Végül akadálytalanul belédhatoltam. Megettél. Mint a többi lingát, amik a szirmaid közé kerültek, amolyan telhetetlen húsevő növényként. Közben, mintegy intermezzo, szemem látára borotváltad le gyönyörű vénuszodról a sűrű fanszőrzetet. Ekkor láttam csak, milyen pompázatos valójában a pinakirálynő!

*

Jólesett a kabátomon érezni a szelet, a hűvös vízpermetet, pont úgy, mint amikor először éltük át a flow-t, a csodás áramlást. Tudom, hogy néha gondol a halálra. Ez nem tart sokáig, de nem engedi el. Olyan fura, hogy két ilyen különböző ember között lett valami. Megmagyarázhatatlan. Ez az állandó szexus, szakadatlan, újra és újra feltámad közöttünk. Ez gyönyörű. Ezt nem értheti meg más, csak én, aki még tudom a suhamlást. Lázálmomban a musztángodat agyon akartam csapni egy kővel, de te azt a követ kivetted a kezemből, s letetted a földre. Itt aludtam el, forró voltam és szeretkezni akartam a nagy folyó torkolatánál.

*

Tudom, hogy milyenek festem. Az anyja gyűlöletét is beleviszem. Az egész gyermekkorát, a nehéz éveket. Tudom, hogy valójában csókokkal felsebzett táj ez a nő. Férfiaké a testi gazdagság rajta, és senkié. Vetési varjak csipegetik róla a szerelem morzsáit. Szegények nem tudják, hogy hiába.

*

Festés közben mindig lazán áll, amolyan féltérpeszben, nem tudom, éppen mi van a vásznon, de a múltkor belefestett egy tantrát. Félhomály volt, nem akart magáévá tenni, leültünk egymással szemben. Meztelenül. Néztük egymást. Egészen addig, míg láttam az apró rángásokat rajta. Végig egymás szemébe néztünk. Hozzá sem értem, hozzám sem ért.

*

Ahogy ott ültünk, a hímtagom kinőtt az ölemből, s láttam, hogy ajkai vérrel-teltek. Csak néztük egymást a szürkületben. Egyre reszketőbbé vált a lélegzetvétel. A tekintetünk alámerült a másik szemevilágába. Zihálni kezdtünk, s lám, érintés nélkül is egymásé lettünk.

*

Néha órákig itt fekszem, míg be nem sötétedik. Tudom, mit fest, a fodrot a lábaim között. Természetesen terrakotta és hússzín, benne rózsaszín. Ezt mindig estefelé csinálja, amikor szűrtek már a fények.

Lakatlan térségek

ne szólj közbe, idő, idő, idő, érted? a kurva életbe, csetelsz, nem érdekel, érted, leszárom, két jó van a környezetemben, vedd észre! lepedődet, elbaszott lázbeteg vagy. elsikkasztod az életedet, mert minden faszfejre hallgatsz, nem érdekel! erősebb tónus. emeli hangját. Az a sok duma! figyelj, egy mondatot könyörgöm, egy mondatot hadd mondjak el, ne szólj közbe, egyszer ebben a jó, büdös életben hadd mondjak el egy szót. minden lelkiállapotod megmagyarázod. megy az idő, az idő pénz, hallottad már ezt a mondást? olyan koldus vagy, aki gennyedző sebeit mutogatja szájalomért könyörögve. ne kiabálj,

és állok a fürdőszobában, próbálok bőgni, ha vele vagyok az időben, vakaróznom kell, persze lelkileg. de nem megy, nem hatja meg, meg különben is németül szól a rádió. állok a fürdőszobában. Szemtől szembe kerültem az idővel, az emberi psziché nyavalyájával. közben paprikát vág, látom, hogy haragoszöldet. a kezében tartott nagykéssel. hal-lod, hogy sírok? hallom, és jön a piros paradicsom, lehúzza a héját, provokálom kemény-ségét. szeme mögött Isobel. nem tudtam, hogy ha nem akar szépen beszélni, a hangja olyan, mint egy mandragóra, amit most húzott ki egy kutya a földből. nevetek. ott vagy? csönd van, kinézek, a nagy havak ideje jön, a nagy havaké. a nyár eszembe jut, az a nyár, a kis piros kocsi és a kék zokni. csiga. vagyis borotvált. hogy hosszabbnak lásson. csiga. természetes, eszik és vetkőzik, mindene kopott, és tiszta meztelenek vagyunk, élvez, nem zavar a kocsi, nem izgat, őt sem, mert rám koncentrálok. jól csinálja, két csóró. és ez így megy, lágy az arca, szempillái lecsukódnak, szinte mosolyog, ahogy ráhajolok. nem most, ha megszólal, mindent elront, lágy és hirtelen gyors. most másra gondol, most másra, nem, ezek olyan intim pillanatok, amikor kell neki a nő, de a nő nincs! haragszik rám, érzem, nem lágyságát érzem, a sás kábító illatát. nem engem kefél, valaki mást, báb vagyok, „uram, futott ma olajbogyóval a zsebemben?”, ezzel a mondattal mindenkit kiborítottam, pedig csak felvezetés. nők szemének fényét láttad bódulatodban? más időt használok én is, máshol vagyok, baszunk, igen, ez a baszás, így nyersen, négyen vagyunk a szemhéjak mögött, rá gondolok, a késekre, aki megsiratott valamikor a tükör előtt. aki szigorú, aki... akibe bele tudnék szeretni, ott van szemhéjam mögött, és látom, ír. de miért ő? valamit mond. valamit a magyarokról. a hangját hallom, most susog, kémia, figyelj kémia, ha működik. oké. kinézek az ablakon, máshol vagyok, egy hotelban vele. nincs lehangolóbb, mint egy hotelszoba. látom őt, remeg, látom a kanvágyat. nem vetkőzik, rám esik, először gyorsan, nagyon gyorsan, négyen vagyunk. a másiknak test vagyok, egy test ezer nővel, neki nem. beszél. sosem szeretett, de kíváncsi rám. minden mozdulatomra. ez a nagy havak ideje, most belenéz a szemembe. barna, ő is az. nézem nyakát, karját, lábát, beszélgetünk, kisiklik kezemből. kisiklik, máshol van megint. alszik a szemem mögött, négyen, igen. végzett a másik a nőjével. elküldöm, menj. most. öltö-zik, nem volt jó, sokan voltunk. mi az, hogy nem volt jó? ezer éve voltál nővel, mondom. gyerek ez még. elmegy. nem tudom, hol vagyok, lassan hull a hó. és nézem a kocsi nyoma mellett a tavat. a természet legszebb primér tulajdonsága a mozgás. elment. mozgott felettem a mozgás, ami átjárja a világot, de ez a mozgás nem egyéb, mint bűnök állandó következménye, és csupán bűnnel tartható fenn. azért szeretkeztem, hogy még jobban érezzem a magányosságomat, ami félóra élvezet volt csukott szemhéjam mögött, a nagyhavak idején. nem, nem voltam angyal neki a hóban, nem. de a meztelen igazság klassz kifejezés, amit olyannak látok, amilyennek látszik, nem, ami. képek az elmémbe, amikor jött a nője, fekete haja volt, ébenfekete, hófehér bőr, mozgott, elmosolyodom, gyönyörű volt, hol volt, hol nem volt. rám nézett, akkor jöttem rá, hogy vak. nem úgy vak, tudod, hanem lát, csak beszél. és nincs csönd. a társam mondja, a férfi a lehunyott pillám mögött az idődbe kopogott be csak, az elmédbe. beszél. az enyém, nem veszed el, mert az enyém. úristen, gondolom, ez a nő vele nem volt késsel a kezében, kislány, neki nő. és az a másik nő. kopasz barack, nem tudom, hogy jutott eszembe. mindig négyen vagyunk az időben, egy levélköteget vesz elő a lány. a fehérbőrű. tessék, itt van, ír. szeretők voltunk, szólt. zavarta, hogy vak vagyok, zavarta, hogy medúza vagyok a hóban. hars volt a sírása, és elment. mi ez bennem, ez a szoláris beszélgetés a szelle-mivel. elment Isobel, itt hagyott valamit az idő csavarmenetén. szexus és bűntudat, pri-mér mozgások, ugye. bűnök, de tiszták. lassan jó a nő. kiveszi kezemből a leveleket. ordít, hisztizik a férfinak, ki a szemhéjam mögött van. Te, szemét állat, gondolom én. a

nő, a társ kisstílű. annyira senki, lehet, hogy én vagyok hülye, az idő igazsága a bensőkben található. Mozog a nő, a fenyves felé megy. Isobelre gondolok és a képeire meg a hol volt, hol nem voltjaira. Mosolygok, holott nem kéne, nem, ő a hunyt szemem mögött lévő férfié, aki kiabált velem, és valamit mondott az örültekről és a zsenikről. Akkor éreztem igazinak, vadnak és gyengének, igen, akkor éreztem őt sebezhetőnek, amikor nevettem rajta. négyen vagyunk. négyen minden időben. a fű kikopott, napégette. gondolj Remedios ölére...

haza kéne mennem. hippói ágoston szól bennem. nem tudom, mi az idő. ránézek. talán nem röhög ki. a szexualitás és a kultúra egy és ugyanaz, ez a tudás gyökere, hippói ágoston. de ha ez elnyomorodik, a vallás is eltorzul, a rózsa helyett kelbimbó nyílik. rázd le magadról az ótestamentumi bilincseket...

négyen vagyunk. a férfi, a kis tökök, aki mást baszott, isobel és a nő. és én, kérdezi egóm, én hol vagyok e képtelen monológban? Ki vagyok én itt?

a bábu. mi lassan földre hull, és elcsendesedik a színház. a deszkák cseresznyeszínbe zárva. a tökéletesség egyszer véget ér... és a civilizáció egyetlen nagy metafora datolyamagokkal. Igen, a tér konkrét, de az idő, legyen a nagy havak ideje akár, az idő absztrakt fogalom.

Anna elrablása, installáció, 2003

shhhh

ma van a születésnapod, pár kis sort kapsz tőlem. a lelkem teszem bele. a férfi te vagy. minden férfi te vagy. köszönöm Istennek azt, hogy vagy. belefájok csúnya szavaidba, és mégis olyan jó. tényleg az. nem vagyok rossz ember, csak hirtelen, mint te, éppen olyan. foggal, körömmel széttéptelek volna, vagy széttéplek. egyszer belenézel az arcomba? egyszer belenézhetek én is. talán oda mélyre ahol az opál és akvamarin találkozik egy kis zölddel? hosszan nézem a szemed, dacos szád gyönyörű. kiteljesedik benne a nyári tenger, tudod? pupillád tágul, zöldet nyeli a fekete. addig elmesélem azt a sosem volt életet veled. hajnalonként róla álmodsz, és gyermek vagy. tudod, hogy képzelem el? kék minden, a hold süt és magadévá teszed. osztozunk, hiszen ti egyek vagytok. kisfiú álmod nem zavarom meg oda nem illő érintéssel, csak nézlek. bűnösök vagyunk, átjáród a világom, ez a mozgás nem egyéb, mint bűnök következménye, bűnnel tartható fenn. hallottad tőlem, ahhoz hogy férfi légy, asszonynak kell rád lehelnie... akkor szőke volt, tudod, és fehér bőrű, akár te. egoista majom, megvettem, de az övé lettem. eltévedtem benne. nem szerettem. a test éhsége gyötört, szendvicset evett és nem adott belőle, néztem, ahogy rág, és azt mondtam, hazug és önző vagy, neurózisod, mint molyette kabát, méretre rád szabva. a gombjai a katolicizmus dogmái. nem mondtam ki hangosan, eltűnt, valamikor eltűnt, soha nem bántam, hogy nincs. szót se róla többet. kezem a vessződön... nézz rám, szólj. alulról felfelé. minden férfi te vagy, lehelem. ne szeress belém, suttogod, miért ne? kérdezem tőled, és csókollak puhán, persze te nem szereted, ha beszélek. magad vagy a csönd, és én ezt a csendet, mint a dió burkát, feltöröm. nem nehéz. ma születesz, asszonyfehér női kézben sírsz fel, lehelem. asszonyfehér női kézben, mondod utánam... ez elment vadászni, ez meglötte, ez megsütötte, incifinci mind megette... te vagy az icifinci. játszom az ujjaiddal. nagy kezed van. az ember azért szeretkezik, hogy még jobban érezze magányát. mire te ezt mondod. bolond, azt hiszed, hogy nem tudom, hogy a nők mindig ahhoz a férfihoz írják a legszebb leveleiket, akit majd megcsalnak? mondj még valamit. alvajárók között még félig ébren lenni is félelmetes, tessék, voilá, mondod. merci. mesélj a vénuszdombjáról... mint a tiéd, csak kisebb, és mosoly suhan át arcodon, most bennem vagy, a mellemre teszed kezedet. betakarod? betakarom, drága. már megint ez a drága, fut át agyamon, bennem vagy, nem beszélsz, nézlek, crescendo. aztán csillapodik benned, bennem. bennünk. most már tudom, milyen az illatod, feketefenyőekkel körülvett tisztás. ma születesz, ma veszed az első levegőt. belefújok a szádba. féltelek, aztán megint utazunk ismeretlen tájak felé. hunyt szemed mögött fantáziaképek, látod őt, segít, tudom. és felüvölt bennem az éj. hosszan. a végén érzem, piros az arcom. magod bennem. ébredj. haza kell menned, hajnalodik. valamit mondasz még. féltem, tudod? megsebeztél. mivel sebeztelek meg? felszántottál a farkaddal, ültetél belém cseppeket. egyszer, csak egyszer úgyis megszületsz bennem, de akkor vigyázz. lámpásban aromaolaj. málna, mint a mellbimbóm. egyszer, végtelen időben egyszer, hosszan, mikor nem tudod éj-e vagy nappal... felkeltettelek, illúzió, meleg dunánád alól. menj, suttogom.

Cigány Ferkó

– Gyere, Luca, elmegyünk a teknővájó cigányhoz, nem hallgatom tovább a történeteket, amiket ezerszer hallottam már. A múltkor, igen, drágám, azért üvöltöztem a telefonba, mert megakadtál az írásban, paprikát vágtam, és te csak mondtad, mondtad, és nem bírtam már. Beszélteél volna úgy, mint egy kurva, vagy mint Pipi néni. De te kerested a körmondataidat. Hülye vagy, fiam – azzal Márk szandált húzott és egy fehér lengatyát. – Megyünk a cigány Ferkóhoz és kész.

Az öreg a kukoricagóré mögül tántorgott elő. Ferkó háza kicsi volt, fehér, de arra ügyelt, hogy alap stabil legyen, a falak vastagok, szóval volt pénze az öregnek és cigánygőgyija. A prosztatájával volt valami gond, mert időnként, mint valami rózsa, nagy folt terült el a gatyáján. Természetes volt ez, nadrágot cserélt. Nem volt nagydarab, az a normál konfekció. Felesége, Marisom nokedlit szaggatott a forró vízbe, mire eszembe jutott, hogy nekem is jól jönne most egy nokedliszaggató, mert nincsen. Arcán verejtékcseppek nyíltak, mint hajnali pára, síkos volt az arca, vékony, szikár cigányasszony alig mellel, kendőben és egyenes háttal állt, fel sem nézett.

– Jöttünk magukhoz, Maris. Lucát megint elkapta a rossznyavalya.

– Édes lányom, mit szarsz be?! Kunigunda boldog így, istenem, nekem is elszállt az agyam, mikor Ferkóhoz csaptam a jobbik felem, oszt’ nézd meg, mi lett belőle! Húgyos cigány. A jóisten mindenki elé keresztet rakott. Na, én megyek, a vénembert itt hagyom nektek – szólt vastag hangján, és a bagót beletiporta a földbe.

– Elgyütté, Luca, ja, most látom, itt vagy te is... Miért öltöztél ki, mint egy kísértet – nézett végig Márkon.

– Meleg van, Ferkó, azért. Úgy nézek ki, mint egy kísértet?

– Hát, inkább, mint egy buzi – nézett végig rajta. – De ugye nem vagy elhajlott?

– Ferkó, te vén kujon, kúrelok csajokat, te is tudod, még megy – röhögött fel Márk.

– Hozzál magaddal párnát a valagad alá, mi Lucával kiülünk az árok partjára. Már kezd kiégni a fű..., nézd azt a marhát – mutatott a szomszédra –, füvet nyír, de nem látja, hogy Isten kopár homlokát szántja fel?! Sárga már a nyüves fű. Hehe, én nem vágom le. A múltkor Ajna, a polgármesterasszony arénázott itt, hogy Feró bácsi, le kéne nyírni a füvet. Isten szabad ege alól, Ajnácska?

– Igen, igen, tudja, rontja a falu képét. (Anyád picsája, Ferkó bácsi – gondoltam magamban, no de azért ezt mondtam neki.)

– Ajna asszony, mongya meg a jegyzőnek is, hogy a Cuncitól megveszem a bakkecskét, osztán lerágnák azok. Büdösek, de elviszi a szagukat a szél. Engem ne büntessenek! Csóró vagyok. (Tele volt pénzzel Ferkó.)

– Érzitek ezt a szelet? Pinaszag ez, jó zaftos, a cigány Ilié. Ilyenkor gyün elő, amikor a fosos szilva érik, a dobzó. – Öreg arcában a ráncok kisimultak.

– Öreg, most inkább mesélj...

– Vótam én is külök, de nem ám akárhol születtem! Akkor még vándoroltak a cigányok, mindegyik helyet keresett magának, hát az Orsósok föllebb, a Szojkák meg lejjebb. Szétszéledt a cigány a földön, mint a tarack. Kemények vótak az ükapáim, szikes földből is nehéz kihúznia a tarackot, szúr a’! Forró vót a lég akkor, öregányám mesélte, meg szikes a föld, és cigány ákácok mindenhol, tudod, mint amikor bereped a körmöd mellett a bőr, olyan vót a föld homloka. Isten cifra ege alatt akácba kapaszkodott anyám, isten nyugosztalja, két tenyerit tüskék szabdalják végig, mint a szentek, úgy vírzett. Lidi néni így mesélte. Árokipart vót a’, rágyüttem én. Rettentő szabadságban nőttem, porbafingó gye-

rek vótam, a méla méhésztül mézet csórtunk, egyiket meg is csípte a méhe, osztán elfuldadt, jaj, vót ám jajgatás, halott siratás, harmadik napon már csak ehantulták szépen a testvír. Nem sokat ríttunk utána, jó helyen van az, mondta Kámán Kari. Bekentük a fütyülönket a Linkó partján, hát mér? Azt hittük, hogyha tudjuk húzni, osztán csak jön belüle mag. Rászáradt az, ugráltunk bele a folyóba, oszt mostuk. Hideg vót a víz, kék a szánk, és vacogtunk. Akkor vótak a böjti szelek, fűjtak, mint a hétszentség. A gatyámat elhánytam valahun, édes jó anyám siránkozott, Istenátka, mit csinátál? Dobta oda a gatyát, gyere ide e', közelébb... Mi van ottan neked? Méz, mondtam. A Devla vigyen pokolra, mézet ken oda, mikor mi cukros vizet iszunk. Ilyen gyereket csinátál, nézd meg, penderített apám elibe. Piros vót a fülem, apám a bajusza alól nézett, osztán röhögött. Asszony, ne sipákolj, majd lekopik az onnan. Apám átlátott ám az embereken, úgy leste őket, mintha fák lennének, Mindből nem faragnyék teknyőt, azzal köpte is ki a bagót, ez rohadt barack, gyenge. A Gazsi meg kecskerágó, az nem jó semmire. Cser a Lajos. A létra meg kőris – és kacagott. De szép idők vótak. Aurélióék a gunyiba csináták, felakasztotta Aurélió a kalapját a szögre, osztán az asszony úgy is maradt. Még kölkök vótam, de kilestem őket, anyámtól két pofont kaptam. Osztán ha apám gatyáját megörököltem, anyám a báláról lehúzta a madzagot, és átkötötte a gatyámat, hogy le ne csússzon rólam. Hej, micsoda szabadság vót a'!

Mire én elmeséltem neki Csongit, ahogy láttam álmaimban.

– Órangyalod lett, papírember, cigányvír vót abba, ha feltörte a cipő a lábát meg ha a Napnak mosolygott, cigány angyalod van!

Öreg Ferkónak nem mondtam, hogy Csongi zsidó volt. Márk hallgatta, láttam, hogy a telefont bekapcsolta, rögzítette a szavait.

– Nem jártam iskolába, erdőben laktunk, és kunyhót építettünk. Ma sem tudom leírni a nevemet. A jó doktor, amikor mondtam neki a hugyozást, írt fel gyógyszert, és X betűt tettem oda a kisasszonykának. Na, aztán amikor a csaje pinájához tettem a kezem, izzott a levegő, szégyelltem én, de jó vót az, később megbátorodtam. A kukorica mindig sóhajtott, ki itt vót, kire odébb jött rá. Mit ér osztán a tudományotok nektek, Márkó? Iszeg olyan sápatag vagy, mint a halál valaga. Biztos sünt szarsz.

Márk mindenre számított csak erre nem.

– Mit mondasz, Ferkó?

– Szorul beléd a szar, osztán hegyesen jön ki. Igyál koma. Hozok ki pályinkát – aztán felkászálódott, reumás dereka megérezte ezt. – Szénás pofám, szómás pofám, megfordul az idő, na. Jön az eső, fájnak a térgyeim meg a derekam. Öregszem, mint öreganyám. Márkó testvír, mi kell neked?

– Bort adj – szolt Márk.

Tovább beszélgettünk, én csak vizet ittam.

– Márkó, még mindég mesélsz a lovakról? Igen szép mesék azok. Jó vót hallgatni kisjéuskor, ahogy meséltél... Folytatom.

Közben a napot betakarta egy felhőfoszlány. Felhőjáték, kalandoztam el gondolatban.

– A parasztnak minden évben disznaikat hizlalták. Teknyő kellett nekik. Ettől lett a tenyerem bütykös barna. Ez a tenyér lappogatta Marisomat, ez a másik merített ébenfekete hajából. Ez meg a pajtása matattak Marisom ölibe. Apám ebbe a jobbikba tette a szerszámjait, hogy kitanújjam a teknyővájást. Ezzel faragtam csepp koporsót az első kölykömnek. Szegíny Erzsikém nem ébredt fel reggel. Hát elaludt a kisleány. A többit felneveltem mind! Az égre hajtottak ám, a nap felé. Julis lovakat kapott, Maris és a fiúgyerek házat. Valahogy szégyellenek, pedig van ám pénzem. A teknyővájás hozza a pénzt, de ha a parasztnak nem köllött a nagykanál, azt mondtam neki, mivel akarod megkeverni a

disznód vérit? ezüstkanállal? Smucig vagy te, hát csak keverd azzal, mire a paraszt megijedt, jól van Ferkó, itt a pénz, tedd el. Eltettem én. El ám.

Közben hazajött Maris.

– Mit csinálsz – kérdeztem tőle, otthagya Ferkóékat az árokparton.

– Szedtem gombát a cseresnyés állén, tikkomba, jó az, végigjártam a falut, osztán ordítottam, hogy hoztam gombát, vették ám!

– És ezt miért mosod meg?

– A Vili istállójánál szedtem, de majdnem belevakultam, mert jódógába tükörcserepeket rakott a házra, kéken villogott a kurva istálló, mert a nap rásütött, most bezzeg gyúlnak a felhők. Lemosom a gombát, oszt a kutya házának tetején kiszáritom, szarból szedtem ki őket, ki vótak szórva, minden ganéjlé vót. Öreg, tartsd ám a szádat, a lepcset, azt mondják, hogy a szarbul is aranyat csinálunk! Én nem szégyenkezem, öreg!

– Miért, Maris, kifecsegi?

– Ez? Nem ismered. A kocsmába úgy megy, mint a muzsikus cigány, osztán nekem kell érte mennem. Egy darabig ment, de tavaly óta viszem a talicskát, rendes a Gazsi meg a többi, behemperegtek a talicsba. A Jóisten Napot adott, így kiöntöm a talicskábul, kialussza a' magát ám! Vót már betonrészeg, az egész pofáját lehorzsolta az út. Szégyeltem én. Meg már nem az, aki vót. Bolondériái vannak. Nem vagyok én még vén, de ez megvénült. Azt nem tudja, tegnap mi vót, de azt, hogy hogyan toszott, azt bezzeg tudja! A pipi néni erre azt szokta mondani, hogy asszonysors.

– A pipi nénéd csak ne panaszkodjon. Leszállt a vonatrul az Ernő, és a pap összeadta őket. Ej, de nagy parasztok azok! Még teknyőt is a szomszédtul kértek. Osztán bodakot sütöttek, de olyan kemény lett, mint a pászka. Isterc, az vót náluk dögvével, meg bab, oda-fingott az orrom alá az ura. Minden cigány eteti az urát, a hasát tömi, azzal meg lehet ám fogni a kákabelüket.

Elfáradtam.

– Te Maris, jósolj nekem.

– Oszt mibül? – Hát cigánykártyából.

– Péntek van – morgott –, és a kedd jó a jóslásra... Egye fene, az én kártyáim nem hazudnak! Jegyezd ezt meg! – azzal rakta a kártyát.

– Halált látok – szólt.

– Kiét?

– Férfiét, az uramét – azzal teljes testében reszketni kezdett.

– Maris, engem raksz!

– De te ismered, te tudod meg először. Téé kürtölöd véle a falut. Jaj, istenem, itt maradok vénségemre a szőke cigány menyemnél, a puccosnál! A devla egye meg a puccost, hozzáment az Aurélió fiához, a gyereket meg az apja hajtattja a Nap felé. Az én fiam, szép gyereken kellett neki! Azért, mert muzsikus cigány az apja, fennhordja az orrát.

– Maris, a kártya tévedhet.

– Nem, nem téved az, az ősz elviszi, amikor hullanak az emberek. Én ides uram! Hát elmész? – és potyogtak a könnyei. – Milyen szép vót, most is szeretem ám. Öreg vagyok, de összebújunk, pedig lóg ám a mellem, de nem aztat nézzük. Azt, hogy a lelke szép ám. Nem mondom én neki. Nem ám.

– Kéne, Marisom, mondani kéne neki sokszor.

– Most lesz a búcsú, bemegyünk mi, mint fiatalon, és ott mondom el néki, a bábosnál. Mink vót nekünk? Fák, égre hajtott fák. Darabka föld, és disznó meg tikok, majorság. Tudom én azt, hogy a Cigány Ili pináját leste, az egyik gyereke tőle van. Rendes cigányok vagyunk mink. Mindég bemegyek a temetőbe, aztán a bolond jegecske sírját is megka-

pálom, testvér az is. Erzsikémén meg rózsza van. Egyedül maradok, aztat megmondta a kártya. A Jóisten ősszel viszi...

Ezni kezdett bementünk a házba.

– Ez is, jaj, az újság is! Járhatja, hozza a postás mindég. Ő meg leül a dikóra, osztán lamentál a képekről. Nem tud az olvasni, de ráhagyom én. Izzad, mindig izzad, nem tesz ez nekem!

Aztán eljött az a nap is, amikor halódott. Idő cserzette feketére az arcát. Mesebeli már, mert elszökött az Óperenciákra. Szeles időben temették. Fák keseregték a fájó hallgatót. Szomorú dalok voltak a fogára valók. Beszéd volt ez, nem lombsusogás. Nem értettem a csuhás szavát, de felrebbenni láttam a madarakat, nyugatnak lendültek egyszerre, mikor kirázta alóluk a fák ágait a szél. Tölgyek voltak kőrissel. Isten könyvében velős a bejegyzés: „Nem tudom, melyik árokparton születtem.”

Anna elrablása, installáció, 2003

RÓZSA RÉKA

e_black naplók

(részlet)

november 4.

reggel négykor
már világos van

Szét vagyok ütve.
A tejfehér ködben úszik mellettem két fej.
Röhögnek.
Az egyik cigit ad, a másik meggyújtja.
Köhögök.
Lassan ringat a hinta.
Hol belebukok a ködbe és megmártózom a hús fehérségben,
hol megmutatom magam. A dereka köré fonom a lábam.
A másik hátulról a nyakamba liheg.
Megpróbálom lerázni.
Ellököm.
Belerúgok.
Kezembe nyom egy üveget.
Iszok.
Már megnyugodtam.
Miért is ne?
Nincs mit vesztenem, mert sosem volt semmim.
Csak én hittem azt, hogy volt.
Elkábítottam magam.
Különbözőféleképpen belőttem.
Másképp, mint ahogy most teszem.
Volt néhány jól bevált módszer.
Most viszont az Élvezet az Istenem.
Az elélezés.
A sarokba szorított kéz.
A meghajszolt gyönyör.
A fájdalom.
Primitív vágyfokozókkal vad orgiákon
egymásból kieroszakolt orgazmusok.
Egy sikoly.
Maga a gyötrelmem.
Valódi kielégülés viszont ilyenkor sincs,
mert sosem elég.
Mert mindig hiányzik valami.
Zuhanok, hadd zárjon karjaiba a nyakamba omló,
puhán ellepő, tejfehér köd.

egy óra múlva...

A köd a motelablak előtt terpeszkedik, a parkolóig ér, ahol besűrűsödik, hogy aztán eltakarja az országutat.

Füstkarikákat eregetek az ágy közepén.

A bundámon és a napszemüvegen kívül nincs rajtam semmi.

A lábaimat ki-be tárogatom, közjük feketne valaki.

...

– A boldogság az, amikor az ember megtanulja elviselni a boldogtalanságot – mondotta anyám.

Állandó szállóigeként lebegett ez a mondat a romos ház reszkető kézzel fehérre meszelt falai közt, hogy belekapaszkodhassunk, mikor apámra rátört a dühroham, és úgy döntött, elpusztít maga körül mindent és mindenkit.

Szóval, mondhatnám azt is, hogy boldog kis család voltunk.

Kitüntetéssel végeztünk volna egy boldogtalanság-elviselési versenyen.

Csak találgathattuk, ki bírja tovább.

...

Már nem tudom, hol vagyok.

Ha a szeren kívül még valami életben tart, akkor az, hogy elvesztem.

Az egész úgy kezdődött, hogy csukott szemmel ráböktem a térképre.

Aztán szép lassan elvesztem.

Elkóboroltam, eggyé váltam az úttal, célom már rég nincsen.

Pont annyim van, hogy túléljem, míg jön a következő adag.

Addig viszont mindent beleadok, eszeveszetten rátaposok a gázpedálra,

szétlövöm az agyam, éjjelente egy piciny kalapáccsal ripityára morzsolom csontjaimat, szer, kokó, egy üveg whisky, fű, kúrás a bár mögötti sötét sikátorban, nem tudom kivel, mindegy is...

Mit mondjak?

Imádom az életem.

Valaki kopog...

Később...

Megerőszakoltak.

Közben lebegtem.

Üres vagyok. Óvatosan beléptem a belső csendbe.

Amikor semmit sem érez az ember.

Nem fél, nem szégyelli magát.

Csak hagyja, hogy megtörténjenek vele a dolgok, és nem avatkozik bele semmibe.

Én sem szólok.

Minek?

Megerőszakolhat harmadszor is, csak kapjak valamit cserébe.

Mellesleg, én egyikben sem hiszek.

Sem a boldogságban, sem a boldogtalanságban.
Ha bemocskolódom, az én mocskom majd másokra ragad.
Igyekezni sem kell különösebben...
Elég penészes motelszobák széles ágyain henteregni,
kétes helyek körül cikázni,
az országút mellett unottan bámészkodni, mélabúsan lóbálni a cigivel kiégetett rikító
műbőr táskám, bambán félrehajtani a napszemüvegem, megigazítani a melltartóm,
megsimítani a szőrmebundám gallérját...
Majd csak jön valaki, akinél van anyag, vagy pénz, amiből majd anyagot lehet venni.
Szívesen áruba bocsátom magam.
Engem megvehet.
Egy ilyen üzlettel, úgy gondolom, én csak nyerhetek.
Miután eléve, és én megkaptam az adagom, a szemébe röhögök.
Ha erre behúz egyet, rohadt egy érzés, de kibírom.
Rávigyorgok, forró vér ömlik a számba.
Néha addig vernek, míg el nem ájulok.
Sosem tudhatom, hogy másnap felébredek-e.
Az élet izgalma.
Mi mást várhatnék e pokoljárástól?
Lehetetlen bármire is előre felkészülni, mert végül úgyis minden megtörténhet.
Amit tervbe vettél és az is, amit nem.
A tapasztalás gyönyöre elől nincs menekvés.
Bármennyire felkészültnek is érzed magad, mindig érhet meglepetés.
Akkor minek annyit készülni? Fejjel futni a falnak, csak azért, hogy a végén önmagunk
patetikus, megkeseredett karikatúráivá váljunk?...
Miért kéne hát, hogy érdekeljen, ha valaki magáévá tesz, belém hatol, bánt vagy meg-
bánt, megver, leköp, megvet, rám kiált, felpofoz, kielégít vagy belém rúg?
A test meggyógyítja magát, ha nem, akkor megdöglök.
Na és akkor mi van?!

november 5.

Estefelé

Nekem már nincs mitől tartanom.
Rég lemondtam arról, hogy véleményt alkossak, fontosnak tartsak vagy akár
(vagy hogy akár csak) akarjak bármit.
Hogy üres célokat tűzzek magam elé, és minddel teátrálisan megküzdjek,
csak azért, hogy aztán egy pillanatra azt higgyem, jobb vagyok, mint mások.

Régen ráfagyott arcomra az utolsó ráerőltetett vigyor.
Nem bízok senkiben, és nem ajánlom senkinek, hogy bennem megbízzon.

Hamarosan jön Svéd. Alig várom a következő adagom.
Kipróbáltam mindent, míg megtaláltam a kedvenc drogom.
A pokolba vezető út a legtisztább.
Svéd a dílerem. Azzal áltatja magát, hogy buddhista.
A szemébe röhögök... de csak miután megvan az adag.

Jó mélyre szúrom.
Nem veszíthetek.
Rohadt egy érzés.
A legélvezetesebb kín és a legkeservebb gyönyör.

november 7.

Minden nap 17 óra

Összetört Álmodó Klubja.

Ezt a nevet adtam annak a lidércektől hemzseggő lokálnak, ahol minden este megiszok egy-két whiskyt.

A saját kis szeméttelpelem, az én bűnöktől bűzlő, kedves gyehennám.

Valami, ami végre csak az enyém.

Nekem szól, számomra alkottatott.

Leszállok vörös, pállott falai közé, melyek egyetlen érintésemre meginognak, akár egy elhasználdott, rongyos spanyolfal.

A levegőben komótosan úszkáló füstcsíkok alattomos, összedolgozó tolvajkezekként szövődnek egymásba, majd tekerednek a bukott, torz fejű alakok erjedő teste köré.

Kegyes infernóm tornácától csak két lépcső választ el.

Az egyiket enyhülésnek, a másikat üdvösségnek hívom.

Viccből... – tudnod kell ugyanis, hogy folyékonyan hazudok.

Az elsőt feltépdött a padlószőnyeg sarka.

Belebotlok, és egy pillanatra én is kettéhasadok.

Egyik énem megkapaszkodik, tenyerem a korlát mocskába ragad, a másik pedig hagyja, hogy szabadeséssel a szőnyegbe bukjak, hogy a plüss szálai töviskoszorúként fonják körbe homlokom.

A bőrömből kiáramló fürdőzés utáni forró gőz a fertő minden szegletébe behatol.

A sátánfajzatok azonnal megérzik.

A bárnál italozó, merev tekintetű, hüllőszemű férfi szemgolyói közül az egyik megmozdul, és rám néz.

Csettint a pincérnek.

A patás vértelen, párát lihegő szája elvetemült vigyorra torzul, szeme fehérjébe, mint egy szétfolyó tintafolt, feketeség ömlik.

A férfi elé helyezi az italokat.

Az anyag ilyenkor kezd igazán hatni – amikor belépek.

Lassan lefoszlik a körém nőtt töviskoszorú, és a puha szőnyegbe süppedek, a plüss megcsiklandozza talpam, orgazmikus érzés lövell testembe, egy arasznyit megemelkedek, és apró felhőkön lépkedve a hüllőszeműhöz érek.

Beérek, mire megérkezem.

Megrázom a fejem, hogy a hajamból szerteszálló, édes méreg cseppjeit rápermetezzem a cowboykalapot viselő fazonra.

Rücskös, lapátszerű nyelvvel megnyalja bajuszát – a percek most órákká nyúlnak... mint az ízet vesztett, kifakult rózsaszín rágógumi, amit az ujjam köré csavarva húzogatok... fetreng az érzéki, izgató kínban, s bár rendszeren nem iszom tequilát, ma este kivételt teszek.

Térítsen csak meg a hullószemű.

Iszunk, nyelvét a számba dugja, körbejárja, felfedezi a titkos, nedves kis helyet, végigtapogatja apró fogaimat, melyek felszakítják a nyelvén duzzadó hólyagokat, kegyetlen rosszindulattá keseredett reményvesztettség csordul ki belőlük, felfordul a gyomrom, viszolygok, de ahelyett, hogy menekülnék, még erősebben belekapaszzkodok.

A pódium steril fényébe egy aszott képű, szúnyogtestű, tetovált szemöldökű, kiégett madárijesztő piszkít bele.

Arcán mély, kemény sebhelyek, cigarettával kiégetett, hamuszín kráterek.

Áll, és élettelenül bámul maga elé, míg pupilláit örökre ki nem radirozza szeméből a vakító fény.

Nagy sokára megmozdulnak összeszáradt ajkai.

Beszélni akar, de torkán akad a hang.

A reflektor magas, sípoló hangja – egy konstans, agydermesztő visítás. Hirtelen szűnik meg, mintha elvágták volna a vezetéket, ami összeköti a szívet az aggyal.

Az öregasszony vérszegény ajkain egyszerre tódul ki az összes moslék, amit mindeddig magában hordozott.

Élete sara.

A hallgatóság gyér és közönyös.

Valaki bekiált.

– Fogd be, büdös kurva!

A golyós néember szemei idegbajosan merednek a távolba.

– Feltápaszkodtam, vettem egy forró zuhanyt, lekapartam arcomról a száraz pattanásokat, feltéptem a gennyes sebeket, melyekből vulkánszerűen tört fel a vér, a kezemre néztem, sűrű, fekete olaj csillogott az ujjbegyeken, mi ez, talán már a vérem is fekete?!

Kiszállok! Na, most fogok kiszállni, legyen már vége, mert megőrülök!

Ki akarok szállni!

Csakhogy aztán jött az a rohadt patkány, a hasamra mászott, hogy apró, éles körmeivel a bőrömben kapaszkodva rágjon lyukat a gyomromon, hogy felfalja mindazt, ami még megmaradt..., hogy újra otthona legyek, hogy bennem élősködjön, hogy melengessem, hogy irtalmatlanul szívja ki belőlem a bennem fuldokló maradék életet, az utolsó fojtogató lehetőséget, amivel még újrakezdehettem volna, meg akarta mutatni, hogy ki itt az úr, hogy ki ural, hát ő az úr, hát ő ural, mert belém fojtja a bánatot, rám erőlteti a megkönnyebbülést, kokó, hernyó, amfetamin, kristály, Xanax, vodka, Rohypnol, a por, amit az utca sarkán talált, egy lehugyozott műanyag zacskóban, nem messze onnan, ahol fél órával ezelőtt egy kisfiút baszott!

A kurva lihegve, fáradtan zuhan le a pódiumról, és szétveri a fejét.

Ott fekszik mozdulatlanul két asztal és néhány szutykos, penészes lábujj között, és az idő csak tovább nyúlik,

a vén kurva arca lassan süpped a szőnyegbe,

a vérfolt glóriába úszik szét feje köré.

Senkit nem érdekel a szúnyog-nő, még most sem, véres glóriájával feje körül, kifordult, csápszerű végtagjaival.

A száraz kráterek megrepednek zord arcán.

Rá se hederítenek, sem együttérzés, sem megvetés, csak egyszerű, hétköznapi, utánozhatatlan, mindent elsőprő közöny.

Talán holnap...

talán majd holnap valaki veszi a fáradságot, hogy eltakarítsa a saját magát felemészítő, azonnal rothadásnak induló tetemet.

Vagy holnapután...

Az én testem is kihűlt, a hulla hőmérsékletét átveszem.

Hát mit gondol magáról ez a fekete vérű, undorító szajha?

Talán azt hiszi, hogy a saját nevetséges döntései által beszerzett szánelmas tapasztalatok feljogosítják őt arra, hogy kábult részegségben élete kínjait másokra okádjá?

Megalázóan nagy mondanivalók, röhejes, álbölcs üzenetek.

Ilyen vagyok én is, mint ez az ocsmány, koszos, alkoholista némbor.

Ott állok a pódium közepén, a fehér reflektorfény halotti lepelként fedi arcom, megrecs-csen alattam a deszka, mire hirtelen minden idegszálam megfeszül, és halálra rémülök.

A cowboykalapos férfi megszorítja a kezem, mire én vastag ujjait a combomra teszem.

Megmozdítom az ujjam, észreveszem, hogy magamba kapaszkodtam...

...Kövér a kezem, vastag, húsos, mohó ujjakkal, szerencsére a klotyóban sikerült lehúznom a gyűrűt, de szorításának nyoma még mindig ott vöröslik a bőrömmön.

Nedves haja puha ajka szegletébe tapad.

Megfogja húsos kezem, és a lába közé teszi.

A szűk farmerba szorított fiatal test érintése felizgat.

Remélem, a gyűrű a helyén marad, amikor majd magamévá teszem.

Bár belőle szívesen kihalásznám.

Hány éves lehet?

A bőreből kiáramló forró pára a hatalmába kerít.

Mihelyst belépett, tudtam, hogy odaadná magát nekem.

Feltétel nélkül, egyben, átélve minden pillanatát a velem szembeni kiszolgáltatottság extázisának.

A rohadt kis kurva.

A bábum akar lenni, parancsot készségesen teljesítő, rühes kutyám, feltörekvő talpnyalóm, hű alattvalóm, verésre éhes szolgám, azért, hogy újra és újra bebizonyítsa magának, hogy nem ér semmit.

Mit mondjak, nekem sincs ellenemre egy ilyen üzlet.

Belemegyek.

A tequila viszont kész pazarlás, ő e nélkül is bárkit megdugna.

Mégis, amikor megbotlott a feltépődött padlószőnyegben, és halálra rémült, azt hittem, hogy ez a fénylő bőrű, sima arcú nő lesz az, aki, ha esés közben elkapom, talán majd engem is megment...

De sikerült megtartania az egyensúlyát.

Amikor hozzám lépett, hosszan a szemébe néztem, és próbáltam megfejteni, mi rejtőzik a végtelen szürkeség mélyén, hogy hol a határ, de nem találtam ezekben a szemekben semmit, semmit abból, amit én keresek.

Akkor már tudtam, hogy ez az egész nem rólam szól... Mégis lehúztam a gyűrűt.

Amikor az első tequila után édes nyelvét a számba dugta, megadtam magam, és nem gondoltam többé arra, miért ennyire üresek és kábák a szürke szemek...

Nem tetszik, ahogy rám néz.

Mindennap ugyanitt, ugyanígy ragadok bele az idő foszladozó pókhálójába.

Minden nap 17 óra.

Eldugják a gyűrűt, és mert nem tudnak megfejteni, egy pillanatra azt hiszik, belém szerettek. Nem tudják mire vélni a szeszű hárttyát, amit szemem acélkékje fölé növesztettem, hogy megvédjem magam.

Hogy háborúba menet, törzsi táncot járva, hamucsíkokkal arcomon, lelkiismeret-furdalás nélkül, a farmernadrágom hajlatába akaszthassam a vaskos, mohó ujjakat.

Minden nap 17 óra.

Ázottra whiskeyzem magam, feltántorgok a pódiumra, és agyongyakorolt, kínos repertoáromból előhúzok egy gyomorforgató és szívszorító jelenetet...

A végén lezuhanok, és beverem a fejem.

A sötétből rám csillan egy gonosz vigyor.

Az a bűdös kis kurva a bárnál azt hiszi, mert fiatal és szolgálatkész, mindenki majd őt bassza. Még nem végeztünk, kisanyám!

Elvérzek.

Minden nap 17 óra.

Talán holnap...

talán majd holnap eltakarít valaki.

Vagy holnapután...

A testem kihül, a hulla hőmérsékletét átveszem.

november 12.

A motelszobám ablakából egyenesen az országút melletti parkolóra látok.

Széttárom a függönyt, levetkőzök, és a hideg üveghez szorítom meztelen testem.

A napok óta itt állomásozó két kamiont figyelem.

A parkolóőr néhány hónapja eltűnt, elnyelte a köd, nyoma veszett, így helyette most én őrzöm a fiúk álmát.

Nagylelkűen, ingyen és bérmentve.

Valamire várnak. Lefogadom, hogy anyagra Mexikóból.

Tudom, hogy megy ez, az útvonalakat ismerem, nemegyszer utaztam már szállítóval.

Amikor csak lehetett, megloptam.

Aztán míg el nem fogyott a pénz és az anyag – általában néhány hónap leforgása alatt, persze néha elég volt egy-két nap is –, fényesre sikált fekete Limuzinnal, vasalt ingű, fehér kesztyűs sofőrrel jártam az országot.

Révészem, Kharón megcsónakáztatott a Sztüxön.

Betörtük a pazar, fekete ladikot.

Mindenem megvolt, amit megkívántam.

A szert eladtam, szétadtam, megosztottam.

Mindenkinek annyit, amennyit kért, ők pedig annyit fizettek, amennyit akartak.

Ha úgy gondoltam, több pénz kell, többet kértem.

Vagy adtak, vagy nem.

Igazából, nekem már akkor is mindegy volt.

Menő biznysz, a lelkedért cserébe mindenkinek nagylelkűen megadni azt, amit akar.
A pénz sosem érdekelt igazán, ezért hamar el is fogyott.
Amikor az elvonási tünetek jelentkeztek, és sürgősen kellett az adag, legfeljebb leszop-
tam valakit.

Nem az volt a lényeg, hogy jól éljek, hanem hogy addig toljam a határokat,
míg nem marad semmi, ha kiirtom a szenvedést, vele együtt tűnik majd el az összes
többi felesleges érzélem...

Amikor eltűnik minden, felszívódik a félelem.
Kisemmizve, üresen.
Ilyenkor érzem úgy, hogy megvan mindenem.
Mert egy ideig semmi sem hiányzik.

Élni már egyébként sem akarok, de a túlélés megfelel.
Örök harcban állok az ismeretlennel, miközben mindennap százszor meghalok.
Nem érzek magam iránt megvetést, sem sajnálatot, épp ellenkezőleg, mélységesen tisz-
telem magam azért, ahogy élek, hogy kezemben tartom a sorsom, az ostort, amivel szív-
telenül a testemre csapok, ha kell.
A fájdalomból nekem sosem elég.
De a véres sebek és a kelések sem tántoríthatnak el attól, hogy továbbra is módszeresen,
szadista módon vezessem magam a vég felé.

A szenvedés az egyetlen igazi élvezet.
A fegyverem, amivel térdre kényszeríthetek bárkit.
A fegyverem, amivel térdre kényszeríthetem magam.
Tesztelem az életet.
Benyúlok legmocskosabb szegleteibe, bekukkantok a penészes falak mögé, beugrok egy-
két whiskyre a pokolba.
Jéggel, hogy jobban csússzon.

Nincs mit szégyellnem, az én világomban minden csak egyetlen cél: a szer megszerzése
érdekében történik.

Enyhülésre vágyom, ezért bárkinek odadobom magam, aki megkíván.
Pénzt kérni nem szoktam, mégis adnak.
A kamionsofőrök kiváltképp hálásak egy-egy hosszú út után.
Kegyes, önzetlen megváltó vagyok.
Egy Madonna.
Kiegészítjük egymást.

Viszont ezekkel itt nem tudok mit kezdeni.
Már megkörnyékeztem mindkettőjüket, kértem cigit, rúzsos szájjal röhögtem, kigombol-
tam a bundám, hogy lássák, nincs alatta semmi, megigazítottam a napszemüvegem...
...Beültem a bűdös, zokni szagú, sörpárlatoktól terhes, nyirkos vezetőfülkébe, és az ágyé-
kukat masszíroztam...
Elutasítottak.
Mindketten.

Anna elrablása, installáció, 2003

november 13.

Valakire várnak.

Ha nem várnának, már tovább mentek volna. Általában két napig pihennek.

Valami nincs rendben.

Mi a baj?

Miért nem kellek?

Meg akarnak kapni, de az utolsó pillanatban valami mégis visszatartja őket.

Ki utasítaná vissza a kistílű és nevetséges ígéretektől mentes testiséget, a felkavaró, buja, mindent elpusztító szenvedélyt, a szenvtelen hevességet, a nyers erotikát?

Hát miért kéne meglenni nélküle?

Mert retteg.

Fél, hogy valamit elveszít, ha megbasz.

Kihoznám a sodrából.

Valamiért nem szabad.

Talán megszarolták, hogy levágják a farkát, ha hozzám ér.

Vagy kinyírják a családját.

Ha nem jön meg hamarosan az áru, amire – elképzelésem szerint – várnak, és velük együtt én is, megveszek.

Ha hirtelen hiánycikk lesz az áru, amire mindennap szükségünk van ahhoz, hogy átszervezzük részecskéinket, hogy túléljünk ebben a kibaszott, világnak nevezett, éles fényvel bevilágított kórteremben, ahol brutális kísérleteket végeznek rajtunk, a szer által biztosí-

tott hamis komfort nélkül kell elszenvednünk a különféle válogatott kínokat, melyekkel be akarnak törni minket az Élet doktorai.

Csikorgó fogakkal és összeszorított ököllel kell kibírni mindaddig, míg meg nem jön az új adag.

Létezik más választás?

Hol van a kiút ebből a hátborzongató, vöröslámpás, kísértetekkel és kurvákkal teli labirintusból?

Az egyik megoldás behelyettesíteni az anyagot valami mással...

...mondjuk szexszel.

A férfiak könnyű prédák, mert ahogy keményedik a farkuk, az önbecsülésük úgy csökken. Testük vágyainak, primitív, ősi ösztöneiknek feltétel nélkül, alázattal kevert izgalommal, sajnálatra méltóan hódolnak be.

Nem kéredzkednek.

Engedelmesked(n)ek.

Mindig is erre hagyatkoztam, amikor elfogyott a kedvenc drogom.

A szemükben ugyanúgy felcsillant a kéj utáni vágy, mint az enyémben, amikor egymásra néztünk...

Mindnyájunknak kell(ett) valami.

Azt viszont, hogy mi okozhatta a két kamionsofőr nyugtalanító szorongását, mit jelentettek a szaggyalag, gépszerű mozdulatsorok, a kitért pupillákban forgó rémképek, a gusztustalan epekedést felváltó hirtelen undor, nem tudom...

Talán én sem vagyok már a régi.

Talán velem van a baj.

Talán én vagyok paranoiás.

Jó testem van, odafigyelek magamra, az egyik fő pénzforrásom, ha épp úgy akarom, ha épp szembe hugyozok a sorssal, amikor emelem a tétet a pókerasztalnál, ahol rajtam kívül csak két játékos ül: az Élet és a Halál.

Nem félek semmitől.

Mitől kéne tartanom?

Én már rég meghaltam, elpárologtam, nem létezem.

Egy veszett kóbor kutya az országút szélén, aki habzó pofával már csak magának csahol.

Azt csinállok, amit akarok, amihez épp kedvem van.

Csak ezt a két férfit nem tudom megkapni...

Minden próbálkozásom, még a legmocskosabb, legvisszataszítóbb trükk is, ami egyébként csaknem mindig bejön, kudarcba fullad. A kínos feszengést kételkedő iszony, majd páni félelem váltja fel, hogy beletenyereljen borostás, izzadt arcukba.

Ez felzaklat.

Végre, hosszú idő után, történik valami.

Valamit érzek.

Mélyről jön, az engem emésztő, bennem lángoló pokol bugyraiból feltörve, sár és vér keveréke, kínpadok nyögéseinek visszhangja, csak ki kell várni, míg ideér.

Lassan ellep a sötétség, keserűség árad szét testemben, és mikor mérge bekebelezi agyam utolsó ép sejtét is, vége.

Elborul az elmém.

A testem velejéig romlik.

A lelkem meg közben angyalian tiszta.

Ezért nem érzek sem gyászt, sem lelkiismeret-furdalást, amikor megszabadulok a két férfitől. Szopás.

november 17.

Úton, kora reggel

Félretolom a vastag bársonyfűggönyt, nehéz, akár egy cellaajtó.

A bíborszínű anyagból porszemek szállnak fel, hogy aztán csillogva mártózzanak meg a reggel tejszínű ködében.

Zsaruk.

Az hiszitek, megjiedek tőletek?

Nem félek, ha rendőröket látok.

Akkor sem, ha esetleg nincs nálam pénz, hogy a farzsebükbe nyomjam, de még akkor sem, ha épp nemrég vágtam el két kamionsofőr torkát.

Van más fegyverem.

A vonzeróm és a kisugárzásom.

Kiérzik, mint a vadállatok, hogy kiválóan játszom a préda szerepét, hogy velem bármit megtehetnek, én élvezni fogom.

Ígérem, jó kislány leszek, betartom a szabályokat...

Szívós, odaadó, lojális társ vagyok.

Olyan, aki nem titkol semmit, mégis ezernyi talány lengi körbe.

Ahogy halad előre, úgy sűrűsödik köddé körülötte a levegő.

Megfoghatatlan.

És ez tetszik neki(k).

Az életemből végleg kizártam mindent, ami felesleges.

Mindent, ami elterelné a figyelmemet arról, amit fontos.

Lehúztam a süllyesztőbe az összes embert, akit ismertem, darabokra téptem az utolsó, macskakaparással teleírt naplólapot.

Miután átléptem a határt, elégettem az útlevelem, és sosem néztem vissza abba az irányba, ahonnan jöttem.

A múltat lenyeltem, mint a keserű pirulát.

Gyomorfekélyt kaptam tőle.

Szerencsére Amerikában könnyen beszerezhető az anyag.

Amerikában könnyem beszerezhető bármi.

Az Ígéret Földje.

A tejjel-mézzel folyó ország, ahol végre önmagam lehetek.

Megadom magam.

A Kánaánban olyan lehetek, amilyen mindig is akartam lenni.

Tudtam, hogy a fájások hamarosan alábbhagynak.

Hogy mikor undorodtam meg az emberektől?

Mikor határoztam el, hogy végleg lemondok arról, hogy velük bármi közösbe bocsátkozzak? Évekig tartó, súlyos merengés vagy egy rossz élmény szülte hirtelen elhatározás eredménye?

Ki tudja...

Nem tudom, mikor történt pontosan, és arra sem emlékszem, mikor jöttem a kontinensre, s bár eltettem a repülőjegyet, miután megérkeztem, minden erőmet arra összpontosítottam, hogy kiverjem a fejből az előző életem, ugyanúgy, mint az újrakezdés napját, mert olyan, hogy előző, már nincs.

Soha nem is létezett.

Csak ez az egy van.

Magam alkottam.

A saját szabályaim szerint.

Mindmáig számban érzem förtelmes, émelyítő utóízét annak a gyomorforgató érzésnek, amivel távoztam. Szánalmas, elcseszett kis figurák keserítették meg mindennapjaimat, éles, fekete körmeikkel belém kapaszkodtak, és nem eresztettek, míg ki nem szívták belőlem az utolsó csepp reményt, hogy egyszer talán jobb lesz.

Egy ideig megragadtam minden alkalmat, hogy őszintén átadjam magam az embereknek, hogy feltárjam, megmutassam magam... feltétel nélkül odaajándékoztam sebezhetőségem, és meztelenre vetkőztem, anélkül, hogy felszólítottak volna...

Most is szó nélkül meztelenre vetkőzök, ha úgy adódik, ha pénz kell, de a lelkem kihűlt, mint egy hulla, távolra szegődött tőlem, becsúsztott egy részbe, melyet lidércek és rémálmodok őriznek.

Ott biztonságban van, azt hiszem.

Kiürítettem magam.

Régen fontos volt számomra a rend, a tisztaság, ügyeltem mindenre, ami körbevesz, hogy kényelmes és makulátlan legyen.

Most akár az árokba is befekszem.

Nem egy büdös hajléktalan szeszszagú kabátja volt már menedékem.

Persze, azért előnyben részesítem a poros kis motelszobákat, hetvenes éveket idéző berendezéssel, kidudorodó képernyőjű tévékkel, melyeket képes vagyok napokig bámulni; a benne veszettül ugrabugráló, szófosó barmok átmosják az agyam, aztán kicsavarják, alaposan, magas fordulatszámom...

Az emberi hülyeség már nem bosszant úgy, mint régen. Persze, nem lehetett mindenkit csak úgy, egy gombnyomással megszüntetni, mint ezeket az esztelenül vigyorgó majmokat a domború képernyőn...

Végeznem kellett velük.

De először végezniem kellett magammal.

Hogy milyen voltam előtte?

Egy olyan ember, nő, aki önfeledten kacagott, akkor is, ha éppen üvöltenie kellett...

Aztán végre, hosszú idő után, üvöltöttem egy nagyot.

Egyszerre csak átszakadtak a gátak.

A felszabadult energia elárasztott, úgy hittem, mindent megtehetek, amit csak akarok, következmények nélkül.

Megtisztított a Vízözön.

Lemosta rólam a mocskot, mintha egy hullát mosdatott volna.

Délután, tűző nap

Beleszívok a cigarettába, a poros országúton ácsorgok.

Kibököm a hüvelykujjam.

Másik kezemmel megtámasztom a csípőmet, és várom a kapást.

A biztonság kedvéért ma alsóneműt sem vettem.

Porcsíkot hagyva maga után fékez le az első kocsi.

Egy mustárszínű Chrysler két fehér csíkkal az oldalán, kifújom a füstöt, és a vörös bőrülésbe huppanok.

– Helló, bébi!

Szuvas fogaival rám vigyorog egy hófehér, napszemüveges arc.

Anna elrablása, installáció, 2003

PLONICKY TAMÁS

Abszint

... a te apád meg egy dagadt buzi, mondom neki válaszul, mert az előbb lefaszszopózott, és nemcsak mondta, de tölcsért csinált a kezéből, a szájához emelte, majd jó gyorsan előre-hátra mozgatni kezdte azt, meg kurva hangosan cummogtatott is hozzá, persze hogy ezzel még jobban utánozza az én ő szerinte leggyakoribb tevékenységemet, a faszszopást. Ezt csinálta ez a baromarc seggfej, hogy halál lazán, meg izé indokolatlanul mondta és mutatta, hogy én csak egy „kis semmirekellő kis geci faszszopó vagyok cppp-cppp-cppp”, ami tök szarul esett, és amire azt válaszolom neki kurva erélyesen, mert én azért ki szoktam állni magamért az ilyen szar helyzetekben, hogy, ha én egy „kis semmirekellő kis geci faszszopó vagyok”, akkor a te apád meg egy dagadt buzi. Nem elég, hogy el van hívva, mint egy disznó, mondom, és közben persze direkt vissza is mutatom neki fel-fújtt pofával, meg széttárt karokkal, amolyan Lagzi Lajcsi-stílusban nyomtatva a dagadtságot, hogy lássa, hogy kurvára komolyan gondolom, hogy a faterja egy elhízott, dagadt disznó, de folytatom azzal, hogy apád mindezek ellenére vagy mellett ráadásul buzi is; tu-ti bu-zi, érted? Egyébként tényleg, halál komolyan azt gondolom a faterjáról, hogy egy dagadt buzi, mert furcsa kiálló, gecinagy sörhasa van, befele tartja a kezét, tipegve, nőiesen jár, a haja folyamatosan be van löve, és általában az érzelmekről szövegel, meg emóciók, meg a faszom, meg idézget összevissza, baszd meg, Herótnimusztól meg Arisztotéréztől, meg Proustatától meg a tököm tudja, ki a geciktől, és emlékszem, hogy amikor még gyerekek voltunk, és a fasz tudja, miért, milyen okból egyszer elmentünk velük strandolni, ez a seggfej faterja fürdés közben megkezdte simogatni az arcomat, közben pedig azt nyammogta, de a piczába is, már eléggé be volt baszva, azt nyammogta nekem, baszd meg, hogy én egy, idézem: „festői szépségű fiúcska vagyok”. Esküszöm, haljak meg, ha nem így van, hogy miközben ott a medencében engem simogatott, kurvára „festői szépségű fiúcskát” mondott, és én már akkor tizenkét vagy a faszom tudja, hány évesen is befostam ezen, és azóta is, ha lehet, próbálom kerülni ennek a kibaszott perverz, homár seggfejnek a társaságát. Ha pedig ez még nem lenne elég, ha úgy jön ki, hogy véletlenül épp náluk vagyunk, valahogy mindig furcsán csillogó szemmel szokott utánam nézni, mint aki halál komolyan stíröli a valagamat. Szóval, a kurva életbe, tényleg rohadtul kellemetlenül érzem magam ennek a fasznak a társaságában, aki szerintem egyébként homárbarokba is eljár, meg az az igazság, hogy totál azt gondolom róla, hogy reggeltől estig csak veri a pöcsét. Tutira az a véleményem, hogy az örege

nemcsak hogy egy dagadt buzi, de hótziher, hogy egy igazi kibaszott recskamester is. Toka, ez a baromarc kicsit elpirulva erre azt nyomatja ellenérvként, hogy az apja nem lehet buzi, ha egyszer megcsinálta őt, meg hozzáteszi, persze, hogy izé, az anyja egy egész korrektül kinéző nő, meg minden, én meg azt válaszolom erre, hogy ez nem kifogás, baszd meg, attól hogy anyád, akit egyébként szintén leszarak kurva magasról, vele él, meg jó nő, meg kefélnék, meg összehoztak téged, bár, teszem hozzá, inkább csináltak volna helyetted, mondjuk, csirkepaprikást, vagy elmentek volna egy rohadt romantikus komédiára valamelyik moziba, azzal talán mindenki jobban jár, beleértve persze a kurva emberiséget is; szóval, azt mondom neki, attól még hogy apád megcsinált téged, lehet, hogy látens buzi. Azért nyomatom ezt a külföldiesen hangzó szót, hogy látens, mert egyébként nemrég olvastam az interneten erről a látensségről, és ez azt jelenti, hogy izé, egyébként ő, azaz az áldozat sem tud róla, de a homárság, vagy hívjuk úgy, ahogy az egyetemista, folyamatosan okoskodó Püpi szokta mondani, „a fasz iránti állandó elkötelezettség” fullosan benne van a vérében, csak el van rejtve geci mélyen, és ha esetleg még tudja is magáról, hogy a pöcsökre bukik, akkor is kurvára megpróbálja titkolni azt. Az ilyen ember elnyomja magában, hogy oda meg vissza van a szőrös férfiseggekért, és hát kibaszottul megpróbál nem homárkodó életmódot folytatni, de közben persze magában éjszakánként mégis ezekről, azaz a szőrös férfiseggekről fantáziálgat, egészen addig, amíg fel nem tör belőle a látens homokosság, és be nem vallja azt a világnak. Majd folytatom azzal Tokának, hogy egyébként simán kérdezd csak meg majd egyszer az apádat, hogy buzi-e; vegyél egy üveg bort, ülj le vele szépen, ahogy egy apa-fia beszélgetéshez illik, vagy ahogy férfi a férfival, esetleg férfi a fullosan homár apjával szokott, és biztos be fogja neked büszkén vallani, hogy ő egy igazi vérbeli buzzancs; te pedig emiatt egy kurvára elbaszott véletlen vagy. És mivel érzem, hogy ebben a szócsatában most már amúgy tényleg legyőztem, főlé a nőttem, azt tolom Tokának, hogy ez a buziság nálatok hótziher, hogy genetikailag van kódolva; öröklődik, baszd meg, apád is buzi, te is buzi vagy, vagy buzi leszel, és persze ez a trükkös benne, ebben a látensségben, nyomom neki most már tök nagy áhítatos lendülettel, mivel már egészen belejöttem a dumálásba, és totál azt látom rajta, hogy a padlón van, szóval, tolom tovább, hogy ebben a látensségben az a vicces, hogy még nem tudod, baszd meg, de lehet, hogy csak idő kérdése, és egy-két év múlva te is be fogsz buzulni. Tutira az lesz, hogy később, pár év múlva fogsz csak rájönni a saját homárságodra, és hiába lesz Jutka, Marika meg Eszti, meg így puncsi meg úgy puncsi, egyszer csak, hoppá, ráébredsz, baszd meg, hogy jobban vágysz például a Püpi szőrös faszára, mint bármelyik jó csaj puncijára. Érted, tutira úgy lesz, hogy izé, reggeltől estig csak a Püpi seggéről fogsz filóztatni, meg vele fogsz arról álmodni, hogy kéz a kézben sérífkáltok a sejtelmes Duna-parti tündéri naplementében meg a holdfényben, meg örökbe fogsz akarni vele fogadni kis faszszopó lurkókat, és te is fogod tolni egy szál lila selyemtangában a Budapest Pride-on, azt nyammogva, hogy „fogadjatok el, mert én is érek annyit, mint a nem homárok, baszd meg”, meg ilyenek. Hiába tűnik totál gáznak, ez lesz a kurva jövőd, tolom neki tovább hevesen bólogatva, és ebben az a szar, baszd meg, teszem hozzá, hogy tutira nem lennék a helyedben akkor, ott abban a pillanatban, amikor rájössz, hogy a Püpi szőrös valaga az igazi. És miután ezt beadtam neki, kacsintok egyet, megveregetem a kurva nagy kibaszott dög vállát, mert azt érzem, hogy most totál legyőztem, kicsináltam, és legközelebb biztosan meg fogja gondolni kétszer is, hogy lefaszszopóz-e, vagy bármi egyéb geciséget mond-e rám. Közben persze Felhő is megérkezik a maga abszintkörével, és csak úgy hoz hozzá egy sört is, mert most van pénze, földmérőként dolgozott ugyanis kint a picsába, külföldön, és az Isten áldja meg ezért a kurva jó szokásáért, hogy ő általában ilyen, hogy ha van pénze, akkor mindig

meghív minket valamire, mert tudja, hogy nekünk, mióta a világon vagyunk, kurvára nincs, és valószínűleg nem is lesz soha elég zsénk. Most megjön, kiosztja az ajándék abszintot, baszd meg, és azt mondja, hogy mivel megint kibaszottul nincs mit csinálnunk, ezért kezdjük el újra azt a faszom játékot. Így nyomatja, hogy faszom játékot, mert ő egyébként olyan, hogy izé, hogy gyakran hozzáteszi mindegyik dologhoz a faszom kifejezést: volt már nála faszom reggeli, faszom kávé, faszom keksz, faszom sör, faszom abszint, faszom cipő, faszom kéz, faszom puncsi, faszom laptop satöbbi, és ebből a leggázabb a faszom faszom szavak összerakása volt, aminek, bevallom kurvára őszintén, én sem vágom az igazi jelentését. Ez a mostani faszom játék egyébként arról szól, hogy a lehető legszarabb vagy legbizarrabb sztorit kell elmondani az életedből, meg úgy izé általában önmagadról, de mást is belevonhatsz, persze, ha akarod, csak a lényeg, hogy sztori legyen, és hogy igaz meg vicces. Egyébként ezt a játékot nemrég találtuk ki, mert előtte meg olyat nyomattunk, hogy a szüleinkről kellett dumálni, és amúgy ezekből az jött le, hogy nemcsak Tokának, akinek tu-ti hót-zihér, hogy buzi az apja, de egyébként kurvára mindegyikünknek eléggé gázosak az ősei. Amúgy ez a játék, ez a mostani ez úgy zajlik, hogy izé, hogy megadunk előre egy kurva témát, és arról halandzsázunk valami jó sztorit, miközben persze egész korrekten bebaszunk, meg ha van fű, akkor általában be is tépünk hozzá, persze, de most sajnos nincs dudva, úgyhogy szárazon, remélhetőleg Felhő földmérős fizetésén fogjuk nyomatni. Múltkor ebben a játékban épp a dugás volt a téma, és olyanok jöttek ki, baszd meg, hogy emlékszem, akkor még a hülye B. is itt volt velünk, és ő is kezdte el nyomatni a sztorit arról, hogy valami diszkóból bebaszva hazavitt, majd meghágott egy bányarém csajt, de olyan kurva jól adta le, hogy tényleg beszártunk rajta. Azzal kezdte, hogy izé, hogy éjszaka, miután „megkettyintette”, ez az ő szavajárása egyébként, hogy „megkettyintette”, szóval miután otthon megkettyintette azt az elcsábított picsát, totál bealudtak, aztán B. nagy másnaposan felkelt, baszd meg, és a világosban meglátta azt, hogy ez, akit hazahozott és megkefélt valahogy, kibaszottul ronda. Nem elég, hogy a csajból dőlt a piaszag, tolt a nekünk B., szóval nem elég, hogy csúnya volt, dőlt belőle a piaszag, de ezek mellett nyitott szájjal horkolt, és még ráadásul csáléfogú is volt, bassza meg. B. ez után nyomatta tovább, hogy izé, miután meglátta ezt az undorító ocsmányságot ott az éjszaka közepén az ágyában, elkezdte bökdösni a vállát, hogy felkeltse, és mihamarabb hazaküldje a picsába, majd miután kurva sok bökdösés után az otromba bányarém felébredt, ez a faszfej haverunk azt mondta neki, hogy izé, „hogy azt hiszem, menned kéne, mert hamarosan munkába megyek”. Ennek a fasznak ez volt az érve, baszd meg, hullá részegen vagy másnaposan ott reggel egy, az ágyában fekvő bányarémnek, akit egyébként felszedett és megkettyintett, „hogy menned kéne, mert hamarosan munkába megyek”, úgy, hogy kibaszottul nem dolgozott soha életében. Mi, mivel már egész faszául be voltunk tépve, szakadtunk meg a röhögéstől, de ez a seggfej azzal folytatta, totál fullosan beleélve magát a saját sztorijába, hogy nem elég, hogy ez a kiskurva horkolt, aki hazavitt, csúnya, csáléfogú volt, de ráadásul nagyon „lötytyedt volt a húsa” is; hát ezen a lötytyedt húsún, amikor mondta, komolyan végképp befostunk a röhögéstől. Én még azóta is röhögök rajta, ha eszembe jut, hogy ez a csávó milyen egy idióta debil, és akkor meg, amikor a sztorit mondta, emlékszem, kapásból beköptem neki, vagyis feltettem azt a kurva kérdést, hogy izé, ha lötytyedt volt a húsa, meg ronda is meg büdös is volt, akkor nem a Toka apját hágtad-e meg tök véletlenül azon a csodálatos éjszakán; amin persze Tokán kívül megint csak mindannyian vihogtunk, baszd meg, mert már amúgy akkor ott egyébként tényleg eléggé korrektül be voltunk állva. Aztán B. nyomatta tovább, hogy miután a csaj nagy nehezen elment haza a picsába, akkor jutott eszébe, hogy amikor irgalmatlanul bekúrva fel akarta szedni őt a diszkó-

ban, olyan dumákat nyomott le neki, ennek a kibaszott lötytyedt húsú, csalé fogú, bűdös bányarémnek, hogy izé, hogy „rózsaillatú a bőröd”, meg baszd meg, azt is mondta neki, hogy „tavaszfakasztóan gyönyörű a mosolyod”. Itt teljesen behugyoztunk, végünk volt, ütöttük egymást nyerítve, mert azt mondta ennek a csaléfogú rondaságnak, hogy „tavaszfakasztó a mosolyod”. Baszd meg, én meg ezután azon agyaltam, hogy hogy az istenbe tud ilyen faszágot kitalálni, hogy „tavaszfakasztó mosoly”. Komolyan, a kurva életbe, én nem mondtam még senkinek hasonlót sem, mert hótziher, hogy nem vagyok ennyire kreatív. Amúgy ők, ezek a faszok engem is kiröhögtek, baszd meg, akkor, amikor még a múltkor, izé, felhoztam egy csajos sztorimat régebből; eltoltam nekik, hogy pár hónapja volt, hogy összeszedtem egy puncit valamelyik buliban, fel is jött simán, mindenbe benne volt, értitek, nyomtam nekik, hogy az izé, a puncit nem is nézett ki rosszul meg minden, csak épp megvolt neki a kibaszott menzesze. De nem csináltam belőle ügyet, baszd meg, mert már be voltam tépve meg baszva is, mint a kurvaélet, toltam tovább, és hiába volt tamponja, előadtam neki, a puncinak, hogy izé, én egy olyan csávó vagyok, hogy még a vörös hadseregen is átmegegyek, ha kell, nekem aztán nem akadály a havi baj. Szóval kurva erős voltam, és lekapcsoltam a villanyt, meg minden, majd fogtam és kihúztam azt a véres-nedves lúfaszt a puncijából, eldobtam a picsába, és utána úgy, ahogy volt, megfarkaltam egész jól. Csak hát eleinte nem nagyon akart felállni, mert lenyomtam vagy tíz-tizenöt sört, meg baszakodtam kicsit a gumival is, de nem ez a poén, baszd meg, hanem az, hogy miután sikeresen felállítottam, egész jól belejöttem, megfarkaltam, baszd meg, majd bealudtam, és amikor nyitom ki reggel a szememet, mit látok, hát azt, hogy, baszd ki, az éjszaka eldobott véres-lucskos kibaszott tamponja fel van tapadva a frissen meszelt falunkra. Komolyan ott volt feltapadva a tűzpiros nyomával együtt a szétázott pinaszíros tamponja a fehér falon, és rögtön az jutott eszembe, hogy anyámék megölnek baszd meg, kicsinálnak, felakasztanak, levágják a faszomat, és odaadják a kutyának, vagy annak a rohadt macskának, akit amúgy egyébként kurvára szeretek. Ezek a faszok meg csak röhögtek a sztorimon, mert ők még nem láttak kikúrt pinaszíros-véres tampont a frissen meszelt falon. Ezután valamilyen hülye dumával én is elküldtem simán haza a picsába azt a csajt, majd egy zacskóval leszedtem azt az undorító ocsmányságot a falról, de a nyoma az kurvára ott maradt, és hát mondtam nekik, Tokaéknek, hogy a folt helyére odaakasztottam egy kibaszott régi Nirvana zenekaros plakátot, és úgy őrizgettem, mint abban az izé filmben, a Remények arabjaiban volt, amikor a csávó a börtönben a plakátja mögé, a falba csinál menekülési útvonalat a börtönből. Úgyhogy én ezt a sztorit meséltem el nekik a múltkor, és Toka most rám néz, tölcsért csinál a kezéből, a szájához emeli, és azt mondja, hogy kezd el te az új játékot, te „cxxx-cxxx-cxxx faszszopó!”, én meg azt válaszolom neki, hogy tutira az a bajod velem, hogy már lassan tör fel belőled a látens buziság, és neked is ugyanúgy kezdek tetszeni, mint annak a dagadt homár, perverz, recskamester apádnak. Felhő közben felemeli azt a faszom abszintot, és koccintunk, legurítjuk, majd sörözni kezdünk, de ezzel már nem koccintunk, mert izé, valamelyik világháborúban úgy volt, hogy amikor kivégezték a magyarokat, akkor a náci sörrel ünnepeelve koccintottak az ő haláluk örömére. Marika néni, a dagadt pultos nő meg olyan sunyin figyel, mintha bármilyen kurva köze is lenne hozzánk, ezért befogjuk egy kicsit a pofánkat, vagyis lejjebb vesszük a hangerőt, mert ennek a pletykás elhízott bányarémnek kibaszottul nincs köze hozzánk, és még képes és elpanaszolja a rendőrségnek meg anyáméknak, hogy mikről dumálunk, meg hogy nem vagyunk tizenhét évesek és itt piázunk, meg gyakran füvezünk is, és még ezért a kurva zsaruk képesek bevinni és megbaszni. Full síri kussba kezdem el hát nekik a sztorit, és azt mondom, hogy legyen a téma most a szarás, és azt tolom nekik, mintha csak egy kurva

népmesét mondanék, hogy képzeljétek el, basszátok meg, épp nemrég volt, hogy ketten B.-vel nyomattuk a partit, meg minden, akkoriban épp loptam anyáméktól, és hát ezért is volt egy kevés zsém arra, hogy az Aphroditébe toljuk, ami egy egészen luxus-hely, persze, luxusárrakkal, meg kurvázni is lehet, de csak sörözni terveztünk ott, ami tényleg egy kibaszottul ritka alkalom. Képzeljétek el, súgom nekik, hogy elfoglaltuk a helyünket, beültünk, mint valami kikúrt burzsujok, és kikértem neki meg magamnak az első sört, erre azt mondja az a baromarc B. szinte a semmiből, hogy izé, hogy „nyomok egy gyors kakát”, én meg azt toltam neki, hogy menj, baszd meg, fosd ki magad nyugodtan, ereszd rájuk keményen, a sör megvár. B. meg erre, mivel mindig is hallgatott rám, elhúzott a picsába, én meg kortyolgom, kortyolgom, kortyolgom a sört, eltelik tíz perc, eltelik húsz perc, már lassan eltelik fél óra, ez a fasz meg sehol nincs, értitek, mondom, biztos van valami baj, aztán kikérem már magamnak a második sört is, erre B. kurvára elfehéredett arccal jön vissza, és úgy ül le, olyan óvatosan, basszátok meg, mint egy, izé, aranyeres szűzkurva a százas szögére. Én meg kérdelem tőle, baszd meg, hogy mi a faszom van veled, ő meg válaszul azt nyomja, hogy, izé, lehetőleg minél gyorsabban húzzunk a gecibe. Erre meg mutatom neki, hogy itt a kurva söröd, meg az enyém is, én ezeket itt nem hagyom, baszd ki, ő meg azt válaszolja megint, hogy ne dumáljak, mennünk kell, menjünk a picsába, és kurvára erélyesen meg fehér arccal mondta, basszátok meg, úgyhogy, ha tetszett, ha nem, ott kellett hagynom a kibaszott sörömet, mert kurvára megijedtem, de azért, teszem hozzá, elcsórtam az üres poharat, mert mégiscsak jól jön egy kurva emlék az Aphroditéből. És amikor már jó messze voltunk a bulihelytől, nyomom tovább, és közbe kissé mosolygok magamban, ahogy ez a két dagadt fasz, Toka meg Felhő full síri kussban figyel rám. Szóval, nyomom tovább, hogy amikor már jó messze voltunk a bulihelytől, na, akkor kérdeztem meg tőle, B-től, hogy, mi a faszom van, erre ő azt mondja, basszátok meg, hogy először is bement a budiba, és már kurvára kellett fosnia, és nem lelte a kibaszott villanyt; de tényleg nem volt sehol, nemhogy a falon nem, de sehol nem volt egy elbaszott-kibaszott kapcsoló sem bassza meg, a mobilját meg otthagya az asztalunknál, úgyhogy még csak világítani sem tudott mivel, és azt is hozzátette, hogy izé, amikor bement kurvára majd' befosott, úgyhogy eléggé sietős volt a történet, ezért kinyitotta egy random budi ajtaját, és megnézte, azaz kitapintotta, hogy van-e papír, és hála Istennek talált egy teljes bontatlan kotuccsal, aztán meg leült, majd kifosta magát ott a villanynélküli sötéttségben. Csak, mint nyomatta, az volt a bibi, bassza meg, hogy nem vette észre, hogy le volt hajtva a vécének a karimája; kibaszottul le volt hajtva a kurva karimája a budinak, ő meg a sötétben ráfosott az ülőke tetejére, de egy iszonyatosat, és hát akkor kezdte el érezni, mikor már kiment a cucc, hogy valami puha meleg kaparja a segglyukát. Erre, basszátok meg, meglátta a budi belsejében, valahol tök izé indokolatlan helyen a kibaszott villanykapcsolót, felkapcsolta, és miután nagy nehezen kitörölte a valagát azt látta, hogy egy kikúrt fostorony áll az egyébként rendezett márványbudi lehajtott karimájának a tetején. Amúgy Toka meg Felhő már ezen kezdtek röhögni, de a slusszpoén még mindig hátra volt. Szóval, mondom nekik, hogy el tudjátok képzelni, ahogy B. izé állt az Aphroditében a kibaszott rendezett márványpadlójú szlozija és a saját odakulázott szarhegye mellett-fölött tök ijedten, elfehéredett arccal, és lányos zavarában tudjátok, mi a faszomat csinált, kérdelem tőlük; a legrosszabbat, amit csak tehetett. A hülye B. ijedtében spontán felcsapta a kibaszott karimát úgy szarhegyestől, ahogy volt, és ott a márványbudi kellős közepén mindent elárasztott a szar, mint ahogy abban a búzamezős-műzlis reklámban van, de B. szerint, ha hiszitek, ha nem, még a kibaszott plafon is fosos volt, úgy, olyan szinten fel lett csapva a kulahegy, és ezért kellett gyorsan, rekordsebességgel elhúznunk onnan a gecibe, mert a tulajdonosok még

képesek lettek volna feltakarítani velünk azt a szart. Ezen a befejezésen a két hülye csak elmosolyodott, még csak nem is röhögtek igazán, úgyhogy egy kicsit el is szégyelltem magam, pedig szerintem nem volt rossz a sztori, ezért inkább attól a segges vénkurvától, Marika nénitől, természetesen a Felhő számlájára, kértem még egy kör abszintot, és mondom neki, annak a buzzancs Tokának, hogy akkor mondjon ő egy jobb fosós-szarós sztorit, ha tud, de ha lehet, teszem hozzá, akkor ne az apjáról meséljen, mert a baromarc, dagadt, recskamester, homokos seggfejek szarási szokásai engem nem érdekelnek. Közben letoljuk a második abszintot, és a sörrel megint nem koccintunk, amiatt a hülye nácisztori miatt, Toka meg elkezd, hogy ezen a történeten már régóta agyal, és ő előre elnevezte lélekjelenlétnek, én meg erre gyorsan azt mondom neki, baszd meg, hogy izé, hogy ezeket a kurva sztorikat nem szoktuk elnevezni, és hozzáteszem, hogy ő már egészen biztos, hogy nem is látens, hanem igazi, vérbeli homár, mert azok használnak ilyen szavakat, baszd meg, hogy lélekjelenlét meg adekvát, meg sztereotípiá, meg a vérekes lúfasz, meg a faszom tudja, hogy még miket. Erre a kibaszott Felhő leállít, és azt mondja, hogy a picsába már, ne okoskodjak annyit, hagyjam, hogy elmondja a szarós sztoriját ő, azaz Toka is, mert amikor én mondtam a faszom történetemet, akkor is mindenki befogta a kurva pofáját; erre tényleg kissé lenyugszok, mert amúgy Felhőre, akármilyen hülye baromarc is tud lenni néha, valahogy mindig mindenki hallgat egy kicsit, és nemcsak azért, mert nagydarab meg értelmes, de van valami a kibaszott szemében, ami tiszteletet vív ki, vagy hogy is mondjam, izé, tiszteletet parancsol. Toka tehát elkezd nyomtatni a lélekjelenlétes sztoriját, és mondja, hogy néhány hete volt, hogy valamelyik városi kajáldában ült és szart halál nyugodtan, meg nyomatja, hogy ilyenkor izé melázni is szokott az élet dolgairól, meg a faszom tudja, miről, de hozzáteszi, hogy neki amúgy eléggé rossz szokása, hogy nem szokta becsukni magára a budiajtót, azaz kurva nyugodtan szarik, és ekkor a kajáldában is ezt tette, persze, és erre a legváratlanabb pillanatban, tényleg akkor, amikor kibaszottul el volt gondolkodva szarás közben, tök váratlanul egyszer csak nyílik előtte a budiajtó, és egyszer csak a semmiből egy csupasz szőrös segg tolatott az öle felé egyenesen. Ő meg, és ezért nevezte el kurvára lélekjelenlétnek ezt a történetet, a melázásból ébredve gyorsan, másodpercek alatt döntve két lábbal belerúgott az előtte levő csupasz valagba, és a talpaival kitolta a fosós-szarós támadót, mert mondja, hogy izé, hogy kurvára beijedt azon, hogy még valaki, valami ismeretlen fasz az elgondolkodás közepette ott a városi kajáldában az ölébe fosik. Fogta tehát, kitolta a talpával a csupasz seggest, és kulcsra zárta a budiajtót, de nem ez a poén, baszd meg, nyomta tovább dumát, hanem az, hogy amikor végzett, kiment a vécéről, visszanézett, és a budijának az ajtaja komplett le volt fosva, és ezért nevezte lélekjelenlétnek, mert ott a melázás közben hirtelen hozta meg a lehető legfaszább döntést; azt a döntést, amivel elkerülte az ismeretlen ember ölébe hulló spontán fososójét, mert amúgy, ha már lefosta a budiajtót, akkor tu-ti hőzsiher, hogy az ölébe is belefosott volna. Erre azt mondom Tokának, hogy ez a sztori kurvára nem volt vicces, egyszerűen, izé, nem volt az, meg azt is nyomatom, persze, hogy a történeted egy fullosan fasza bizonyíték arra, hogy a buzik nem is tudnak igazán vicceset mesélni, meg amúgy azt is tolom neki, hogy szerintem csak kamuzott, mert amúgy tényleg ki olyan baromarc seggfej már, hogy csupasz seggel tolat be egy random budiba. Toka azt mondja nekem erre, hogy kis faszszopó vagyok, meg a szokásos mozdulatával kiegészítve hozzáteszi, hogy „cPPP-cPPP-cPPP”, de mindegy, mert válaszul csak bemutattam neki, hogy kapja be, majd azt nyomom Felhőnek, hogy mondjon már ő is egy sztorit, bár akármit is mond, vagy még ha nem mond semmit, és egész este full síri kussban ülünk és recskázunk, ennél a történetnél tuti, hogy még az is csak jobb lehet. Felhő válaszul megvonja a vállát, majd azt nyammogja, hogy neki most kurvára nincs,

vagyis volt, de a geciskedéseink miatt elment a kedve a faszom sztorizgatástól, úgyhogy inkább húzzunk haza a picsába, mert ez így eléggé elunalmasodott, meg totál lefáradt az agya, én meg igazat adok neki, és fogom magam, és inkább elköszönök tőlük, majd spontán elhúzóok haza a gecibe, mert ez megint egy szokásosan szar péntek este volt, és még csak egy kurva lány sem fordult meg a kibaszott Art Clubban. Maximum a pultos nő, Marika néni volt csak ott rajtunk kívül, akit én nemhogy lánynak, de a dagadt valaga miatt nőnek sem igazán neveznék, szóval fogom magam és elindulok haza, mert kurvára elment a kedvem úgy totál mindentől. Közben pedig hazafelé az Arany út macskakövein slattyogva azon agyalok, hogy bassza meg, vajon tényleg buzi-e a Toka dagadt-seggfej-reckamester apja, meg hogy nem fenyeget-e, vagyis hogy nem fog-e előtörni véletlenül belőlem is a látens buziság, aztán pedig rágyújtok egy cigire; hazaérve meg már el is felejtettem ezeket a kurva gondolatokat, meg a szar sztorikat, meg úgy totál az egész estét, mert anyám és apám között megint a szokásos cirkusz várt...

Kútének, installáció, 1998, Kultúrpalota, Marosvásárhely

A.GERGELY ANDRÁS

Szív Ernő, mikor még/már Darvasi

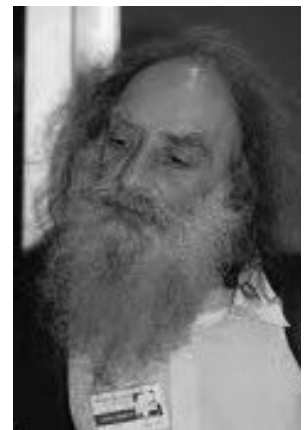
Teremtés, puszta lét, esendőség. Kedv, rosszkedv, düh vagy lehangoltság, álmoképesség vagy bosszú. Ezek lehetnének egy szívbeli univerzum-formálás alkotói késztetéseinek érzelmi mögöttesei. No meg a belátások, a viharok, a csótány, kazamata, combhajlatok, esélyegyenlőség és naptej-adag... Kinek mi és miért. De meg hát ki s mikor kész gondolni ilyes helyzeteket, kreatív momentumokat, fantázia-kreálta függőségeket, az egész lét szidalomra és bámulatra érdemes mibenlétét...?

„Ezekre gondolt Szív Ernő egy szürke decemberi napon. Mikulás után. Állt a redakció emeleti ablakában, bámulta a szürke vizet, míg nem váratlanul felragyogott a nap. De csak egy pillanatra. Szív Ernő ekkor arra gondolt, vajon őt, a hírlapírót miféle állapotban, a kedvnek milyen árnyalatában találta ki az Isten. Dühös volt? Vagy inkább konok? Érzelgős? Cinikus? Szív Ernő nem tudott mit mondani. Csak azt tudta, hogy a világ bármely dolgát meg tudná szokni. A háborús készültséget is megszokná, a zárt osztályt is megszokná, de még a többnejűséget is megszokná valahogy. És a világon mégis van egy dolog, amit ő, Szív Ernő képtelen megszokni. A világnak ez az egyetlen dolga, amiből tényleg csak egy volt. Szív Ernő névre hallgatott, hírlapírásból élt, és ebben a pillanatban rágyújtott egy újabb cigarettára”.¹

Akár eldöntheted, hogy ma éppen tárcát, kroit, bölcsellettudományt, művészeti irodalmat, regényt vagy verseket, filmregényt, esetleg műszaki meg talajtani szakirodalmat olvasgatsz. Vagy írsz is. Ezekből, ezeken túl, vagy ezekről. S ha szerencsésen alakul a tónus, akár évekig, akár egyetlen esszécskén belül. A tárca, mint szabadabb rabság, előbbre tolakszik a gyorsaságban, de kihívó partnere az esszének, lemészárolója a krokinak, derűs nagybácsija a jegyzetnek vagy olvasói levél-válasznak. Bontható elemeire, tehető folytatásossá, hallható vagy fölolvasható előadáson, megjelenhet gyűjteményesben is, tárgyas mivoltában akár kisregény képzetét vagy novella illuzórikus méltóságát is magára öltheti.

Még izgalmasabb, ha e megértés és „ráérzés” éppenséggel egyazon művön belül jön létre, s egyszerre kelt jelenlét-hatást meg távolságot, közömbös rálátást és bevontságot, kínál mesés tartalmat és szociodramát a szöveg csalapfinta anyaga és összefüggésrendje. E szempontból a nagyregény más folyam, más tengere az érzületeknek, a

¹ Szív Ernő: A világ dolgai. In *A vonal alatt*. Délmagyarországi Könyv- és Lapkiadó Kft., Szeged, 1994., 188 oldal.

tanulmány is szikárabb spektrumú, mint a teljes, monografikus tudományelméleti áttekintés, s a sorsok, létek, emberi történések interferenciái is hullámmón lehetnek jelen közvetlen partnerségekben, érintésekben, emberi áthatásokban vagy elhallgatásokban egy pár oldalas helyzetképben, mint a regényfolyamok óceánjának egy kisebb kikötőjében.

Darvasi László istenhazacsaládós novellái² épp ilyen áthallásos, elhallgatásos tájakra csábítanak minket: arra az érzékletes és válaszdó magyar vidékre, ahol a múltunk sarjadzik, a jelenünk teljesedik, vagy épp a lehetetlenségek masszív rendszere áll utunkba a falusi utca zárt kertjei között láthatatlanul is. Sokaknak épp ez a hely, ahol gyerekkorukat, egykorukat, tavalyukat vagy lehetőségeiket hagyták, nem ritkán apáikat vagy testvéreiket, betegedő anyáikat vagy a túlélő kényszerek világát felejtették. Mocskos vagy snassz kiskocsmák, álkomák és kényszer-barátságok, meg helyi hitek és sompolygások tömege fogadja (be és csukja ki) a látogatót, a visszatérőt, a rejtélykeresőt, hogy mintegy föllefje/kitalálja/megtalálja a „majdnem-megvolt” boltos lányokat és pincérnőket, a buszvezetőt, a szövetkezeti programszervezőt, a boldogtalan nagynénit, vagy a rekettyésben, libatop-mezőben fölajánlkozott kamaszlány-émléket, a folytonos látomásos képzeteket, a sörös és morgáshajlamos apákat, a szava-sincs nagyapákat, a lecsóillatú vagy aranylóhúsleves-kedvű nagyikat, a savanyodó tanítólányt vagy az elhagyott söntéspultok hátorszázába látteleként lopódkodó raktári pettingeket. Saját világunk, mi országunk, mi családuknk, mi istenünk és szentségtelen létmóduknk térénuma mindez, ami a címbeli szentháromsáába cseles-kereszténydemokratásan beleszorult. Úgy szorult bele, ahogy a pöfeteg termékbe-mutatók koszlott éttermi abrosza keretezi a kocsmái feelinget, ahogyan e láttelelet-novellák az apák durvasáááit és anyák viseléskénysszereit fölmázolják a látnivalók közé, s ahogy olvasóként legott ráismérünk a családi légkör tompa istentelenségére, a haza családi közhelyére, a közhely hazái családjára, meg a csalásra is, mely tónust ad a mi országaink álközösségiségének.

Szinte mindegyik írásban a valóság-elemek és álmok, tájékozódási terek és miliók, kapcsolathányok és megértés-tévedések alkotják a rendező modellt: Darvasi a kapcsolati tér antropológiáját fogalmazza meg, történeteiben és impresszióiban, látomásos képzeleti játszmáiban valami megváltozott entitás szikár és pontos látteleleteit olvashatjuk, nehezen feledhető félmondatok sejtetnek életnyi tragédiákat. Aligha marad érdemi kétség: kicsit mindannyian szereplői, elszenvetői, részesei vagyunk a históriáknak, emlékezetet és érzelmeket megcsaló-megsarcoló életformáknak, be- és kiteljesületlen életeknek, elhazudott vagy áthamiskodott közérzeteknek, álmódott értékeinknek és értékelhető impresszióinknak, anyaképeknek, apa-vízióknak. Keresünk bennük valamit, a Szerző oldalán, az Ó tolla hegyén vagy képernyőjén, ami egykor lehattünk vagy voltunk, amiben hit-

tünk vagy amit reméltünk, s amiben csalatkoztunk vagy amiként családiasodtunk. Darvasi kérdező képletei, személyes közfájdalmi, megértésre orientált összefüggés-képei olyan elemelt valóságokról szólnak, (vagy ahogyan Ő fogalmazza: novellaságra vágyó tárcákról van itt szó), melyekből rejtett hangokként minduntalan kihallani a megválaszolatlanságokat, a válaszhiányokat, a hiányválaszokat, elhallgatott lényegeket, befejezetlen mondatokat és áthidalhatatlan távolságokat. Személyes, élményközeli írói hitelességbe kereteződik mindez, s szinte a fájdalmas sajnálat öleli végestelen végig a tértelesség és üresség történéseit. Korántsem ismeretlen írói eszköztár ez, s még kevésbé gyanakodhatunk tudománytalan mivoltára: mennyi szociokulturális térelmélet szerint a frusztrált egyén „szaga” is más, az emberek közötti távolság pedig sörtől és hagymától függetlenül is interaktív mezőt formál, melyben a felismerési, a menekülési, a kritikus vagy társasági távolság mindenkor leplez valamely személyes viszonyt és adaptivitást is, ami valamiképpen az anatómiai és viselkedési sajátosságokon túl már az egyes kultúrák, kulturális miliók egyik legfontosabb különbségének jegyeit hordozza. A társadalmi terekben meglévő, rögzült vagy részben kötött szerkezetű tér (pszichiáterek szerint) az emberi viselkedés összefüggéseit, a partnerek közötti távolságokban meglévő védekezést, behatolást, bekebelezést vagy eltávolítást is rejti. S ahogyan Darvasi társas tereiben, kocsmáiban vagy kertjeiben, társas hálóiban és családi világaiban ezek megjelennek, az teljességgel visszaigazolja a formált szó hitelességével is a szociofugális terek, az egymástól és Másoktól folyton távot tartó térhatárok intim létét, a kötött és jelentéses térelemek (közlekedési eszközök, mezővégi utak, kerti vagy telepi mozgásterek, lakáson belüli térhasználati módok, privát életszférák egységeiként rögzült) közösbe terelő, vagy épp elkülönítő működésmódját. Miképp egy kávéházi történés vagy vendéglői esemény még nem lenne egyértelműen szociopetális, egybeterelő vagy közösségképző hatású, azt szinte leíró flegmával ábrázolja úgy, ahogyan a várakozás ellenére egy vendéglő asztalkái nem összehozzák, hanem épp utálatközösségbe szervezik a szereplők élménykészletét.

Miként a libatop, mint a disznóparéjfélék családjába tartozó növényfaj, a magyarországi kertek, szántóföldek egyik leggyakoribb gyomnövénye részint megejtő módon idegen elem itt, úgy a Haza és Csal(ád) eszmeképzete is riasztó ridegségbe burkolózik. Darvasi félelmesen ért hozzá, hogy mosolytalan vádak vagy leigázó minősítések nélkül, sőt: olykor kimondott-kinyomtatott szavak nélkül is totálisan sugallja, amit kimondani már nem is érdemes egy-egy kapcsolat tartalmáról, élményképéről vagy folyamatáról. Szinte csak kihallani, megérezni, sejteni lehet a novellák összerendeződési pontjait, a fiúk apa-képének kudarcait, az apák méltatlan fiú-kapcsolatait, a nemegyszer fájdalmasan üres vagy kihaltan közvetett viszonyrendet, vagy végső soron a saját írói énje szüleihez fűződő viszonyát is. Részkérdés csupán, de mindenképp másik kérdés (miképpen Darvasi

3 http://konyves.blog.hu/2015/10/11/darvasi_laszlo_no_vellaskotetet_meg_mindig_nehezebb_ir_ni_mint_cimet

is csak az alkotás folyamatában jön rá gyakorta, hogy sokszor és természetesen folyamatban „egy hang megszólal, és az létrehoz egy többé-kevésbé egy dramaturgiai madzagra felhúzható szöveget”), hogy esetenként nem is gyakorol kontrollt afölött, ami születik, „csak azt, hogy van”, már a mű írja tovább önmagát is, és nem akar ÉS-tárcává lenni, hanem épp novellává próbál formálódni. Mint a kötetbe mutatón elhangzott: „Előfordul, hogy a mindennapi villanásokból tárca lesz, de ha valami novella akar lenni, akkor az előbb-utóbb az is lesz. A tárca ugyanis Darvasi szerint folyamatosan visszakiabál, hogy ’novella szeretnék lenni!’, mire az író egy idő után belenyugszik: „jó, akkor legyen novella”.³ Ennek pedig már a terjedelem, a belső ívek, a köztes áthallások, a szereplők kvázi-azonossága vagy hangnemi rímei is alárendelődnek, a személyesség pedig részvétlen bekúszik magába az üzenetbe... A kötet mintegy harminc írása, ha egyetlen vagy kevés szálon is, de mindenképp összefügg, az talán épp ez a csal.-személyesség, a csalódottság és családfosztottság, a csalárdságok rokonsági rendje, a megcsalások és csálhatatlan reménytelenségek szociofugális pókhálója. Kiszabadulni sem lehet belőle, de meg nem is érdemes, mert odakint sem szűkösebb a társas önérték reménytelenségi mutatója, benne maradni meg végképp vaklét. Valahol a városba szökött reménytelenség és a faluba visszalátogató, elszánt vagy elszenvedett marginalizáltság ül végig az írásokban, melyek révén Darvasi a mai magyar deprivációk és depressziók egyik legmarkánsabb megjelenítője. Párban-harmóniában Greccó Krisztián, Szilasi László, Závada Pál falu-tanya-kisvárosképeivel, a közösségihiányosra sikeredő társadalomvizsgálatok tapasztalataival, a kortárs jelen- és jövőképek alulhangoltságával és szplínjével, magába zárt melankóliájával.

Rang ez, vagy dicsőség, alkotói alaptónus vagy korrúzió élményalakzat... – ki dönthetné el...? Az olvasó, a recenzens is inkább csak maga-magában... Vagy istenben, hazában, csal.-ban. De hogy e döntéshez súlyos szükségünk van Darvasi tükrére, az utóbbi pár évben föltolult novelláira és írói hangjára, az immár bizonyos. Ha másra olykor nem is, a kötetcímlap villódzó vörössárgáinak és sötétlő fénytelenségeinek leíró harmóniái okán szerfölött.

Szív persze tovább ír/él

Talán csak folytatás. Vagy újabb négyezer-valahány tárca tartóhelye. Ír, ha él, s él, mert ír. Írásképesen, életképesen, képtelen gazdagsággal ajándékozva. Szíves szóval, szótlan képpel, sejdítéssel és monomagánnyal. Mint aki tündöklést ivott, fölháborodik-tehát-van, s megértő, mert főállásban is ezt ragozza. Tárca-ír, ha írásának ellenségei, köteteinek olvasói, kiadóinak élveteg vállalása módot ad rá.

Szív Ernő ismét megnyitotta tárcáját. Mint egy regényfejezet homlokzatán, egy drámai jelenetben, filmi közelképben, betűre betű őszinteségben. *Az irodalom ellenségei* persze nemcsak barátai és fenntartói ugyanakkor, hanem hívei, kiszolgáltatottjai, hódolói, megerősítői, missziót adói is.⁴ Úgy ellenségei, hogy megölelik, megsimogatják, elandalítják, sandán kritizálják, süketen irigylik, bávatagon elemzik egyúttal. Képtelenül képes mindenki mindenre, ha a sikerről, dicsről, írói erényről vagy épp kiszolgáltatottságról mesélhet – és Darvasi-Szív Ernő annyi képet, ikonikus szituációt, lelkesült irályt, fenekedett csinosságot, cuki kacsintást és bornírt testcselt fényképez egybe-folyamatba, hogy ennyi kép nincs is. Amúgy is kérdés, van-e bárhol-bárkinek belső szemhatára a látnivalók befogadásában, s hány mega-giga kilométernyi életkép kell elevenül lakozzon az író szeme mögött, hogy háromfélszáz oldalon sokszor négyezer-valahányszáz kattintást regisztrálhasson, de Szívnek egy nagyvárosi operatőri oszkárdíjra érdemes mennyiségben ücsörög minden tárcájában az életvilág. Csak üldögél, vaskos fotel, megkopott fejtámasz, rongyosra könyökölt karfa, s lát, lát, figyel, nézdegél a hidegre fagyott vidéki világban, a világvárosi szerkesztőségben, a képzeletvárosi magányban, a madarak röpte fölött, a léthatárok belső kolonádjai alatt, a zöldséges kérdő szigorától fenyegetve. Ködben, sejdítésben, ölelésben és szomorban, mint egy Kosztolányi vagy Szomor Dezső, egyúttal abban a késő-polgári békétlenségben, melyet elhagyni akkor is képtelenség, ha az ember a főutcán szervuszozik sejlő szombat délutánon, belakja a kiskocsmák odórjét, vagy órákig szlalomozik könyvespolca előtt.

Szív Ernő elhoz és elvitat, ágáll és elköteleződik, szeret-nemszeret, lét-nemlét. Az irodalom mindenkori ellenségei – no, nem, semmi-képp sem az ostobákok, a bértollúak, a szókupecek. Ellensége itt mindenki mindenkinek. A sánta könyvtáros, a vásárló, az olvasó, a kritikus, a szomszéd költő, a főszerkesztő, a rivális pályatárs, a lassú kiadó, a rajongó népművelő, s maga-maga az író is. Támogató ellenség, referencia-valóság, virtuális közösség mindez, szemben az írás magányával, a papír gyűlölködő pillantásával, a tehetség másnaposságával, a buta cikkek sikerével és a zseniálisak cafrangolódásával. Talán csak maga az irodalom ellensége az irodalomnak, s már ez is komplex rendszer lenne! A heti penzum direkten ellenség, a tárcaműfaj rosszakaratú, az olvasó érzékenységgyanús, a magyar író snassz, az irodalmi est néptelenül egyszemélyes siker, a tárca jobban teljesít – de mihez hasonlítva? A haza legrosszabb írója is ellenség, az öregedés is, a fiatalodás kontrasztja, a szótár keménysége, a szerkesztő cselvetései, a már elért témák, a fülszöveg autonómiája, az antikvárium jelenlét és hiány, a buta író, a buta olvasó, a tudatlan tudás, a tudálékos tudás, a nemet mondani (nem)tudás, a tartalék cikk, a bugyuta cikk, a perc és az óra, az idő és a képtelen álmok, a meleg, a szél, a madarak kihívásai, a szoknyák lebbenése. S végső soron persze a kórházi ágy, az ápolónő szabadideje, a csípőbőség, a

4 Szív Ernő (alias Darvasi László): *Az irodalom ellenségei*. Magvető, Budapest, 2017., 352 oldal

purgáló ketyerék, a pre-siralomvölgyi állapot, a víziók sziklái és tavacskái. Mindezt azonban már tárcánál cizelláltabb, már novellává kérecedő, a túlélés szenzációját kibeszélő befejezésben. S persze az ellenségnyelvi birkózásban, a megértés képtelen kalandjában, a házfalon az író túlélését ünneplő ortográfiai gesztusban tetézve is.

„Akkoriban nem ezt a nyelvet használták. Akkoriban nem ilyen szavakon szóltak, lassabb, húségesebb és pontatlanabb mondatokra bízta a világot. Tudták jól, hogy egy mondat akkor ér igazán valamit, ha eltakar még többi számtalan egyéb mondatot, lusta, féltékeny, sántító vagy heves természetű mondatokat, élő és halott, csöndes és ordító mondatot, mert a jelentés olyan, mint a társasági élet, a jelentés, akarjuk, nem akarjuk, egy ágas-bogas család, de a mi családunk, és csak így lehet jó és érvényes szavakból épített világunk, miközben a manapság használatos mondatok mögött pusztaság, műveletlen vidék terül, és csak a becsvágy, csak a hirtelenség, csak az akarat māmora élteti. Az efféle mondat olyan, mint a színpadi díszlet, ami előtt ugyan lehet szépeket játszani, de lakni már nem lehet benne...” (256-257. oldal).

A lakatlan tárca, melyben a szél mint gazdáját vesztett lélegzet fújdogál, lakót keres. S ha nem kerül, akkor kivár. Belaknak körülötte más világokat, más színpadokat és fotelokat, sufnikat és mauzóleumokat, de ő csak vár, arra a méltóra vár, aki úgy írja meg, úgy képezi le, s úgy képzele el, ahogyan azt ajándékba vinni is méltó lehetne. Szív Ernő szívesen ír, aprólékosan korrigál, derűsen elégedett és iratszagatóan kritikus is. Szívvel ír, szinte selyembe mártott tollal, szeretetbe áztatott igényességgel, a szétszórtság minden látszatát fenntartani méltó görcsösséggel. S mindegyiket újragondolva, átírva, átértékelve is... Tudja: tárcája „a hazát visszaveszi, mint az üveg-golyót”. De éppen mert ábrázolatai felelősek és kivagyiak, e nélkül a testiség és közelség nélkül méltatlanságra ítélték is.

„Bocsáss meg, nép, népem. Te nagy vagy, és nem vagy sem haragtartó, sem kicsinyes, sem gyűlölködő, téged meglopni, becsapni már nem lehet. Tárcámban, kisszínesebben legalábbis. Népem, te emelkedsz, és teveled emelkedem én is, mert ugye az nem helyes, ha én nem, te meg igen. Hazám, együtt emelkedünk, és ez nem létrázás, nem liftezés, de minimum léghajózás.

És együtt ballagunk a béke nemzeti El Caminóján is. És tovább. Tárcám tartja a ritmust. Tehát. Jobban írok, gondolataim mélyebbek, igazabbak, őszintébbek, merészebbek, termékenyebbek, ez a napnál világosabb. Most már csak az olvasónak kellene észrevennie. De sürgősen”. (86–87. oldal)

Itt most „a vonal alatt” nemcsak kritikus riport, másik írókkal játszott angyali üdvözet, őszi délelőtt, tárcahonorárium, álmogyűjtemény és karácsonyi ajándék kockázata lapozható, hanem Szív Ernő olykori

öntitkosítása, rejtekező küldetése, olvasói rangja és életkritikai riportázsai kapnak élfényt, majdan „a világ dolgai” fölötti elmerengés tündöklő tüneményei, a röppenések útvonalainak önironikus meghatározásai és fázisai, a tervezhetetlen ész műgondjai, a „legionella füzet” történései is rákenődnek a szöveg vásznára.

„...minden elmegy, mindenki elmarad, elhagyatnak mindenek, hogy egy ilyen utolsó, reményvesztett erőfeszítést, meghalsz vagy megmaradsz, ennyire magában, ennyire egyedül kell megtennie, véghezvinnie, lejátszania az embernek.

És hát az a szó, hogy szenzáció.

És tényleg! Haldokló küld gratulációt a haldoklónak, pontosabban ő már meg is halt kicsit, ez a szó: szenzáció, köszönöm szépen. Kedves haldokló ismerősöm, embertársam, kérem, fogadja őszinte elismerésemet, főhajtásomat és elragadtatásomat, hogy a haldoklás megjelentetésével és értelmezésével kapcsolatban, hogy így mondjam, ennyire a dolog lényegére tapintott. Szenzáció! Micsoda szenzáció! (...) Egy jó kis társ lehet neked az ég is, és panama. Nem, nincs ilyen kék sem. Én a földről se feledkeznék meg, amin heverek, de végül is mindegy. A sapkás költő vak madara, simogatás előtt, és utána? Nincs nagyság, kicsinység, jó és rossz, nincsen semmi sem. Nincsenek távlatok, melyek bárminemű alázathoz, kegyelemhez, megrendüléshez vezetnének, vakkézen fogva akár. Gyere csak, gyermek, ez itt a katarzis. Nagy, messzelátó fény, egyebek. Énnekem csak a pergő só van, és a rettenetes hiába, az újra csak hiába lendülő lábam” (315. oldal).

És tényleg! És túlélte. És ír, és Szív Ernő, s már lassan ellenségeiből is mind csak barátok lesznek, akik másképp ellenzékek. De már egyköttyű. A tárcsa, a novella, a szenzáció és a szíves lét új dimenziók fölött keres eligazodást, más világokba invitál, mint „a vonal alatt” bármi, ami eddig éltetett. „Olyan szép volt, hogy igaz se volt. Pedig az volt. Minden nap csoda, és minden nap az élet ajándéka lett. És miért részesült ebből az áldásból a ház? Végül is csak egy tábla miatt. És ez a tábla arról szólt, hogy a házban lakó író él. É! Fantasztikus!”

S jó nekünk, hogy a tábla ünneplően igazat tanúsít, s hogy lett ez a kötet. Valamiképp színtelenebb, savanykásan reménytelenebb lenne a világ, ha nem lennének az irodalomnak pártoló ellenségei és ellenző pártolói. Szív Ernő erről győz meg, nem először, s nem is végleg. Talán csak azért, hogy a következő tárcát máris képtelenné tehesse, tovább írhasssa, sőt tovább élhesse. Fantasztikus!

L. VARGA PÉTER

A Potter nélküli varázsvilág lenyűgözőbb és ijesztőbb, mint valaha

Legendás állatok – Grindelwald bűntettei

A *Harry Potter és a Halál ereklyéi*, azaz a Potter-széria utolsó (hetedik) könyve azzal kezdődik, hogy a Főnix Rendjének tagjai, kiegészülve a gyerekekkel, London kertvárosába repülnek, hogy gondos előkészületeket követően kimenekítsék Harryt a Dursley-házból anélkül, hogy a halálfalók lecsaphatnának rájuk. A regény első fejezete, a mentőakció gyorsra, feszesre és igazán látványosra sikerült akciójele-
net, amelyet a filmadaptáció is sikeresen visszaadott.

A *Grindelwald bűntettei* hasonló jelenettel nyit. A húszas évek második felében, New Yorkban járunk. Az amerikai Mágiaügyi Minisztérium, azaz a Magical Congress of the United States of America, angliai testvérintézményével szemben nem a föld alatt van, hanem az égben, a Broadway-n található Woolworth Building tornyában. Itt tartják fogva a rettegett Gellert Grindelwaldot, Albus Dumbledore ifjúkori közeli barátját, aki sajátos nézetei miatt a varázslótársadalom legnagyobb potenciális fenyegetését jelenti ez idő tájt. Már a kezdő képsorok is jelzik, hogy komoly történetről és komoly történetvezetésről, valamint kivitelezésről van szó: a paralizált, testével előredőlve lebegtetett Grindelwald – ekkor talán még le sem esik, hogy az egészen kiváló Johnny Depp alakítja – meglehetősen ijesztő benyomást kelt, egyszerre idézi meg a szuperhős-filmek főgonoszáét, a Wesley Snipes által alakított Simont *A pusztítóból*, valamint egy sajátos, önmagával azonos figurát, akiről még nem tudjuk, pontosan mire képes, de rendkívül veszedelmesnek tűnik, hiszen leláncolt állatként kezelik. Innen, egy káprázatos és horrorisztikus elemekben bővelkedő, a mágia eddig nem tapasztalt trükkjeit felvonultató szöktetéssel indul (újra) Grindelwald karrierje, aki láthatóan nem menekültjogi státuszért folyamodva került az Egyesült Államokba, és visszatérve Európába (Párizsba) első dolga, hogy nekilásson összegyűjteni egyfelől a régi csapatot, másfelől azokat a potenciális varázslókat, akik saját ügyében – mint a hetedik Harry Potter-könyv visszatekintő passzusaiból is ismert: a „nagyobb jó” érdekében – önként és magamaguk belátása alapján melléseződnének.

Eközben a másik, rendkívül finoman kibontakozó, információkban és titkokban gazdag vonalon Newt Scamander (azaz az első *Legendás állatok*-filmben megismert protagonista Göthe Salamander, Eddie Redmayne a karaktert enyhén különre vevő alakításában),

miután sikertelenül egyezik meg a londoni Mágiaügyi Minisztérium képviselőivel és auroraival arról, hogy visszakapja nemzetközi kutatási és utazási engedélyét a múltkori New York-i incidenst követően, magával Albus Dumbledore-ral találkozik. Dumbledore a Grindelwalddal szembeni küzdelemre készíti fel egykori diákját, és ekkor már sejteni lehet, hogy a legendás állatok, fantasztikus teremtmények nem pusztán 3D-s attrakciói a mozinak, hanem a cselekmény alakításában, illetve alakulásában is fontos szerepük lesz. A bőröndnyi állatvilág régi és új szereplőkkel népesül be, amelyek széles horizontban és változatos módon gazdagítják a varázsvilág ökoszisztémáját, vele együtt pedig azt a kulturális-mitológiai utalásrendszert, amely már a Potter-könyvekben is lefektette egy sajátosan világok kereszteződésében létező varázsvilág alapjait. Ezúttal mindenekelőtt a távol-keleti kultúrákból ismerős motívumok épülnek be a sztoriba, összekötve térben és időben a korábban megismert különbözőségeket, motivikus transzformációkat és metamorfózisokat. A hírek szerint ötrészesre tervezett sorozatnak ebben a kontextusában derül fény többek közt Voldemort kigyójának eredetére is, ami nem várt úton és módon írja át a róla és Voldemortról tudottak egy töredéknyi részét, leheletfinoman ágyazva meg a későbbi történéseknek és alkalmasint a közbeeső évek, évtizedekben végbemenő átrendeződéseknek.

Már csupán ennyiből is gyanítható, még világosabb azonban Grindelwald és a fiatal Dumbledore-t zseniálisan életre keltő Jude Law karaktere alapján, hogy a Potter-könyvekhez hasonlóan a fő kérdések és dilemmák itt is az önazonosság mibenlétében, a ki vagyok én?, a mi az eredetem?, mi a történetem? összetett kérdésében, a saját sors alakításához való jogban, valamint a döntések iránti elköteleződésben, az ezekkel járó felelősségben sűrűsödnek össze. Grindelwaldról már a *Halál ereklyéi* kötetben is megtudunk egy s mást – fiatalon ő lopja el Gregorovics pálcakészítő mestertől a Pálcák Urát (a bodzapálcát, mely később Dumbledore-nál köt ki), és ő az, akinek jelmondata, a „nagyobb jó” érdekében szállóigéje alatt végbevitt cselekedetei történelemformáló erővel bírtak a varázsvilágban, illetve azon túl is. Ismeretes, hogy Dumbledore és Grindelwald egy ideig közeli jóbarátok voltak (a film Rowlinghoz hasonlóan azt is sugalmazza, hogy talán többek), és a két tehetséges, erős fiatal a varázsvilágnak a nem varázsvilágon való felülkerekedésén munkálkodott, míg egy párbajban bekövetkezett baleset (?) miatt, melyben Dumbledore kishúga, Ariana életét veszítette, szakítottak. Kettejükön azonban olyan szövetség – a Megszeghetetlen Eskükhöz hasonlatos mágia – köti össze, aminek következtében nem harcolhatnak egymás ellen, így mindkettejüknek úgyszólván bajnokot kell választaniuk. A saját, ellentmondásos múltjuk ily módon egy olyan jövő perspektíváját rajzolja meg, amelyben egy eladdig identitás és múlt nélküli figura, e film egyik kulcsalakja, az előző mozi titokzatos Credence-e válik meghatározó jelentőségűvé. Credence, akinek a valódi származására e helyütt fény derül, tulajdonképpen nem más, mint a Potter-figura, eltérő hangsúlyokkal (és nagyobb tehetséggel). Érzékenysége és vágyai, a múltja iránti elkeseredett kutatás azonban a későbbi Voldemorttal is rokonítja, így tekintve nem véletlen, hogy a két szál egy közös szereplő révén kapcsolódik (majd) össze.

A „nagyobb jó” természetesen az emberiség, közelebbről a varázsvilág érdeke Grindelwald felfogásában. Johnny Depp minden pillanatban nyugodt, hidegvérű, de egyfajta melankóliát is sugárzó alakítása, szokás szerint eltorzított arca, külleme olyan figurát eredményez, aki talán még a Ralph Fiennes megformálta Voldemortnál is félelmetesebb. Nem titok, hogy Rowling vonzódik a politikai allegóriák iránt: Voldemortban és a halálfalóban, az ő birodalmuk kiépítésében a náci Németország szolgált mintául, míg azonban Voldemort a rettegésre és a megfélemlítésre építette hatalmát, amelyet valós düh táplált a muglik iránt (apja származása és tettei révén), addig Grindelwald sokkal összetettebb,

ennélfogva rémítőbb figura is. Pláne, hogy a politikai vonatkozás itt a napjainkat jelenti. Azt a szélsőséges és populista politikát és az ezt képviselő politikusokat, amely és akik pontosan úgy beszélnek a néphez, ahogyan a pillanatnyi érdekük megkívánja, és azt mondják, amit a megvezetettek úgymond hallani akarnak. Veszélyben vagyunk. Meg kell védenünk magunkat. Azok, akik létünket fenyegetik, kívülről jönnek. Azért kell dominálnunk, mert ha nem tesszük, ők kerekednek felül, és népünk, fajtánk elenyésczik. Grindelwald nagy hatású beszédében (nem lehet eléggé hangsúlyozni Johnny Depp meggyőző erejű alakítását) okosan hangsúlyozza, hogy ő nem gyűlöli a varázstalan embereket (a mugli szó használatát is kerüli, amíg csak lehetséges). Egy mágikus jóslat erejével viszont elrettentő képeket mutat híveinek a küszöbön álló második világháborúról, lezuhanó harci gépekről és magáról az atomfenyegetésről, ezért gondolatmenete, miszerint nem szabad megvárni a varázsvilág tagjainak, amíg a nem varázsló emberek a fegyvereiket ellenük fordítják, netán az egész emberiség ellen, a beszéd pillanataiban ijesztően észszerűnek és igazolhatónak tetszik. Holott Grindelwald, mint napjaink legokosabb populistái, voltaképp nem mond semmit, pusztán közhelyeket, ám szavai nyomán a nem látható és nem tapasztalható fenyegetés valóságossá válik a hívek számára.

Nem véletlen, hogy ez a jelenet összeköti a varázsvilág mágikus történelmét a nem varázslók, azaz az emberek valódi történelmével, a fikciót a valósággal. A szubverzív erejű egymásba fonódás, fiktív és valós kontaminációja új arculatot ad az egész varázsniverzumnak és szituáltságának – másképp látszik és másképp látszódik immár minden. E szóban forgó jelenetben nemcsak átvitt értelemben körvonalazódnak az egész huszadik századi történelemre rávetített, egyetemes dilemmák, de valódi körvonal is keletkezik Grindelwald nagy erejű varázslata nyomán, amely elválasztja a követőket a kívül maradóktól, akiket innentől kezdve ellenségként határoz meg a grindelwaldi politikai diskurzus. Hogy itt még mennyire nem egyértelmű ennek a körnek, ennek a választóvonalnak a helyzete és jelentősége, arra egy képi párhuzam mutat rá a legjobban: a fiatal Dumbledore, amint önmagát nézi Edevis tükreben, és Grindelwaldot látja a másik oldalon (nem pedig zoknit, miként azt idős korában Harrynek elárulja az első kötetben).

A filmnek a múltbéli események és a háttértörténetek összetett felrajzoló kísérlete mellett – nyilván a későbbi epizódok jelentik majd a mozaik többi darabját – figyelemre méltó a lélektani részletek iránti elkötelezettsége. Edevis tükre, továbbá a saját identitására és saját múltira, a sorsra irányuló megannyi jól feltett kérdés, illetve a sötét varázslatok kivédését oktató Dumbledore által bemutatott (a harmadik HP-könyvből és filmből ismerős) mumus, pontosabban annak alakváltozatai itt egyes karaktereknél sokkal komolyabb motívumszervező jelentőséggel bírnak, ismét a múlt és a jelen közti feszültséggel terhes viszonyt, differenciák sokaságát poentírozva. A Lestrangle-család története a párizsi Père-Lachaise temető kriptájában egyszerre kapcsolódik össze Ceredence-ével, rajta keresztül pedig a Dumbledore-okéval, ahogyan tehát a szekrényből előkerülő, valódi alakjában sohasem látott mumus vagy a pincében őrzött Edevis tükre, úgy a karakterek története, múltja, valamint a lélek mélyén lapuló rejtélyek is elzárt, mély, a halált inszcenírozó, de az emlékezésnek helyt adó színen verbalizálódnak. Ez a lélektani analógia pedig érintkezéses viszonyban van a film, illetőleg a varázsvilág e helyt kibontakozó, egészében azonban (még) nem ismert, egyelőre maguknak a szereplőknek sem *feltárt* történetével és konfliktusaival.

Ahogy a fentiekből is talán érzékelhető, a *Grindelwald büntettei* elsősorban a rajongóknak készült, akik tisztában vannak a sztori részleteivel – a film számos képi és történeti reminiscenciát, idézetet és allúziót tartalmaz –, és nem a gyorsfogyasztóknak szánták, akik vélhetőleg rá sem igen tudnának csatlakozni erre a híd-jellegű epizódra. Az

előző résszel ellentétben ebben a filmben nagyon sok anyag van, David Yates rendező és Rowling, aki a forgatókönyvet jegyzi, ezúttal tényleg odatették magukat, és nem egyeztek ki valamilyen matinével. A CGI-orgia természetesen nem marad el most sem, ám én arra biztatnék mindenkit, hogy aki teheti, eredeti nyelven nézze meg a mozit, mert a két színészikon, Jude Law és Depp karakterformálása a saját hangjukkal az igazi, de Eddie Redmayne is rutinosan hozza a némiképp weirdónak megfestett Göthét, aki leginkább az irodai melótól retteg, vagy Ezra Miller a kezdetben Credence-ként megismert túlérzékeny fiút, akiben kitörni készülő óriási energiák lappanganak. A záró jelenet ausztriai színe a Grindelwald építette erődben ezt a készülő energiát villantja fel – és ezt kell várunk nekünk, nézőknek és rajongóknak a következőkben.

A fentebbi gondolatmenet kipróbálásáért mozitársamnak, Kristen Herbertnek vagyok hálás.

Grindelwald bűntettei (Fantastic Beasts. The Crimes of Grindelwald)

Írta: J. K Rowling

Rendezte: David Yates

Szereplők: Eddie Redmayne, Jude Law, Johnny Depp, Ezra Miller, Zoë Kravitz, Katherine Waterstone, Claudia Kim

Gyártó: Warner Bros., 2018.

Couleur locale, installáció, 2002

H. NAGY PÉTER

A Déli Végek-trilógia (és az X Téréség) komplexitása

Jeff VanderMeer: Expedíció, Kontroll, Fantomfény

1 Sz. MOLNÁR
Szilvia, *Az X-Téréség látványvilága Jeff VanderMeer Déli Végek-trilógiájában*, Prae, 2014/3., 36–41.; HEGEDŰS Norbert, *A felfedező magányossága. Jeff VanderMeer Expedíció c. könyvéről*, Opus, 2018/1., 61–66.; VIDA Barbara, *Ingatag határvonalak. Lőrinczy Judit: Elveszett Gondvána vs. Jeff VanderMeer: Expedíció*, Opus, 2019/1., 61–72.

2 Jeff VANDERMEER, *Expedíció*, ford. TÖRÖK Krisztina, Agave Könyvek, Budapest, 2018, 64.

Az MA Populáris Kultúra Kutatócsoport tagjai közül többen is írtak Jeff VanderMeer *Expedíció* (*Annihilation*) című regényéről.¹ Az elemzések arról tanúskodnak, hogy a mű számos elbizonytalanító effektussal operálva fokozottan próbára teszi a koherens értelemképzés műveleteit. Első ránézésre is látszik, hogy VanderMeer szövegét kissé másképp kell olvasni, mint a szokványos sf-kalandregényeket. Először is röviden, négy pontban felvázolnám, miért. Majd vetünk egy futó pillantást a trilógia másik két részére is. (A harmadik rész értelmezését kicsit megnyújtjuk a benne olvasható egyik fogas kérdés, a tudat és a kommunikáció problémája miatt.)

Az értelem annihilációja?

Verifikáció. Az *Expedíció*val kapcsolatban rendre elhangzik, hogy a biológus naplója igazolhatatlan állítások tömkelegéből áll. Ez lényegében elfogadható (Hegedűs Norbert elemzése sok érvet felsorakoztat emellett), ám a regény ezzel témává teszi magát a definiálhatatlanságot. Vagyis a történetek leírásakor fellépő bizonytalanságok nem feltétlenül az elbeszélői pozícióból adódnak (a biológus az események után több nappal próbálja dokumentálni a cselekményt), sokkal inkább az idegen létforma és az emberek találkozásából keletkező ismeretlen, egyedi tapasztalat eredménye, melyre nem lehet felkészülni. „Mire a határhoz kerültünk, mindent tudtunk... és nem tudtunk semmit sem.”²

Hallucináció. Az említett definiálhatatlanságot a regény értelmezői általában automatikusan összekötik a hallucinatórikus tudat működésével. Eszerint az expedíció tagjai hipnózis alatt állnak, ezért az adatkezelésük megbízhatatlan és egymásnak is ellentmond. Ez részben igaz, de a napló írásakor a biológus már nincs hipnózis alatt, a tudatát inkább az ismeretlennel való találkozás határozza meg. Ez a kontaktus pedig egy antropomorfizálhatatlannak tűnő létforma, flóra és fauna közegében zajlik.

Hibridizáció. Az idegennel való kapcsolat eredményét jól ragadja meg Sz. Molnár Szilvia tanulmánya: „A Déli Végek egyik helyszíne az X Téréség, amely nem tudni, miért jött létre, mikor jött létre és ki

hozta létre. Aki ide belép, azt a természet asszimilálja, lemásolja, hibridizálja. [...] Egyszer csak átalakul.”³ Ez a folyamat – példátlan módon – úgy zajlik, hogy a két ökoszisztéma (annak nevezhető az ember is) elegyedése a kölcsönös áthatás elvén alapul, vagyis az önépítés a másik fél alkotóelemeit is felhasználja. Mindez a tudatot is érinti, illetve az alagút falában ezért jelenik meg az emberi agyszövet.

Annihiláció. Mint ahogyan az anyag és az antianyag találkozása-kor bekövetkezik az annihiláció, vagyis az együttes megsemmisülés, az X Térségben úgy esik szét a természetes és az emberi identitás. Ennek a visszaadására mintha képtelen lenne a hétköznapi nyelv, a biológus azonban megkísérli a lehetetlent, nem mond le a személyes észrevételeken túlható tudományos magyarázatról. Az eredményt a naplója tartalmazza, ám ha érzéki logikájának követésére az olvasó képtelen, akkor megsemmisül a jelentés.

Jeff VanderMeer *Expedíció (Annihilation)* című regényének erényei tehát akkor mutatkozhatnak meg igazán, ha nem a statikusságot, a biztos pontot keressük, amiből levezethetők a történetek (és a műfaji kódok). Ez a konstrukció ugyanis a bizonytalanból táplálkozik, metaforikus láncolatokat létesít (pl. a „szálka az agyban” társításaival, erre majd visszatérünk), de a megismerhetetlen dimenziók éppen arra utalnak, hogy a biológus naplóját olvasva újra kell gondolnunk a biokultúrát. Az élővilágnak, ahogy az univerzumnak, nem kell értelmesnek tűnie a számunkra.

Autoritástól lombhullásig

Jeff VanderMeer *Kontroll (Authority)* című regénye az X Térség kutatásának kültéri folytatása (amennyiben a biológus naplójával operáló *Expedíció*t beltériként határozzuk meg). Tehát a furcsa zóna után most a Déli Végek határon kívüli világában kóválygunk, egyfelől. Másfelől viszont, ha az első részben VanderMeer az sf-eljárásokból kihibridizálja a metaforizálódó, önreflexív irodalomtechnológiát, akkor a második részben az előbbiből származó idézetek mentén szétpörgeti a szépirodalmi-realista narratívát. Nézzük, ezenkívül mire érdemes még fokozottan figyelni (bár ez is elég lenne).

A *Kontrollt* talán hurkok rendszereként lehetne elgondolni, mely arra épül, hogy a Déli Végek új igazgatója körül kialakul egy folyton önmagába visszatérő eseményhálózat. A hurkok természetesen az X Térség rejtélye felé lendülnek ki, hogy aztán bejárva a megismerhetetlenség útját, újra és újra oda vezessenek, ahonnan elindultak: a centrális kód hiányához. Ezzel azonban a kutatott zóna és történelemszelet komplexebbé válik, miközben a végleges magyarázat hol közelebbinek, hol távolabbinak tűnik (a hurokban felmerülő mozaikdarab válaszképességétől függően). A *Kontroll* innen nézve az X Térségre vonatkozó adatkezelés története (is).

Jellegzetes részlet következik egy aktából, mely az X Térség rejtélyére vonatkozó elméleteket tartalmazza. „Idegenek okozta lassú

4 Jeff VANDERMEER,
Kontroll, ford. FALVAY
Dóra, Agave
Könyvek, Budapest,
2018, 127.

5 Uo., 151.

6 Jeff VANDERMEER,
Fantomfény, ford.
BOTTKA Sándor
Mátyás, Agave
Könyvek, Budapest,
2018, 294.

7 Uo., 294.

halál. Párhuzamos univerzum okozta lassú halál. Ismeretlen időutazó hatás okozta lassú halál. Egy másik Földről érkezett invázió okozta lassú halál. Lassú halál, melyet a fölfoghatatlanul burjánzó technológia okoz, vagy az árnyék-bioszféra szimbiózisa; ikonográfia vagy etimológia. Ilyen halál, olyan halál. Halál, melyet a közöny hoz, halál, melyet a beavatkozás hoz. És a kedvence: »A földfelszínen élő, mindaddig ismeretlen organizmus«. ⁴ Ironikus apokalipszis, egyben apokaliptikus ironia. A kifutása viszont felvillantja az ökológiai megismerés igényét.

Az adatok archiválási rendszere (videófelvételek, hanganyagok, faliképek stb.) szintén sajátos labirintust alkot, nincs tökéletesen megbízható információforrás, végül jobb híján a topográfiai anomália marad jelöltként, de csak a felszínt súrolja. Olykor valami élesebbnek tűnik (pl. Szellemmadár a biológus másolata, azonosíthatónak tűnnek a világítótorny figurái), de ezzel át is alakul a szisztéma újabb kérdőjeleket eredményezve. De a legnagyobb kérdés a határra vonatkozik a történetben, ami dinamikusan elmozdul (közeledik a szereplőkhöz), egy olyan regényben, amely éppen a határokat teszi légiessé. A Térség elnyeli a felfedezésére szakosodott kutatóintézetet. A határ nem autoritás.

„A határra vonatkozóan nem sok utalást talált *Kontroll*, pedig nyugtalanította az a fehér spirál, az a hihetetlen tér. Érzett valami különös összefüggést a spirál és az égen átfutó fényvillanás között: a valóság és a metafora összekapcsolódik az idő és a kontextus kiterjedésében, olyan mérhetetlen távol, hogy csak a gondolat képes kitölteni az űrt.” ⁵ Ez az értelemgeneráló részlet arra is utalhat, hogy a különféle mesterséges kapcsolások elvégzése esemény és kép között olyan művelet, mely bár anyagtalannal tölti ki a hézagokat, mégsem ismerünk nála hatékonyabb kultúrtechnikát.

Egy katasztrófa akceptálása

Jeff VanderMeer *Fantomfény* (*Acceptance*) című regénye az X Térség kialakulásának és kutatásának polifón megközelítéseit hozza játékba számos elbeszélői szöveg artikulálásával. Ennek a sokszólamúságnak (az igazgató második személyben elmondott története, a világítótorny órének életanyaga, Szellemmadár térségbeli működésének nyomon követése, a biológus levele stb.) az a legnyilvánvalóbb következménye, hogy a sztori széttartó jellege állandósul. A központinak gondolt alakzatok (elméletek) ideiglenessége pedig immár végképp afelé mutat, amit *Kontroll* tapasztal meg a kontaktus (vagy annihiláció) során: „[...] semmilyen beszéd, semmilyen emberi kommunikáció nem tudja áthidalni a szakadékot ember és az X Térség között”. ⁶ Bármilyen kommunikáció ugyanis csak a komponensek szintjén működne, és a teljes komplexitás visszaadásától messze elmaradva, a Térség egy – a természetes és a mesterséges megkülönböztetlenségén alapuló – részlete lehetne csak: „Egy fűszál. Egy királygém. Egy pókhangya.” ⁷

A totális és érintetlen nézőpont hiányából adódóan a cselekmény önkomentáló rétege tehát képtelen az X Térség összetettségét befogni, ám a polifón, vagyis más szintű komplexitás azonban helyenként újabb szegmenseket hozhat létre, s ezek között nem egy olyan akad, amely redundanciává válva beíródhat az értelmezői tartományba. A fentebbi kommunikációs helyzettel kapcsolatba hozható egy távolabbi szövegrész, mely az emberi tudat korlátozottságára vonatkozik. Szenzációs gondolatmenet (Szellemmadár kapcsán hangzik el), mely ráadásul a tudat kutatás egyik rejtélyére fut ki, és felidézi Thomas Nagel *Milyen lehet denevérnek lenni?* című híres esszéjének problematikáját. (Vö. „A denevér, végül is, emlős, és nem férhet több kétely ahhoz, hogy rendelkezik tapasztalattal, mint ahhoz, hogy az egér, a galamb vagy a bálna esetében így áll a helyzet. [...] Nem kell ide avatott filozófiai eszmélkedés: bárki, aki töltött már el némi időt zárt térben egy izgatott denevér társaságában, jól tudja, mit jelent találkozni egy alapvetően *idegen* életformával.”⁸) Érdemes hosszabban idézni.

Membránok és dimenziók. Határtalan terület. Határtalan energia. A molekulák teljes, könnyed manipulálásának képessége. Állandó próbálkozás az ember nem emberivé változtatására. Egy teljes bioszféra áthelyezésének képessége. Ha a kinti világ még létezett, ebben a pillanatban is rádiójeleket küldött az űrbe üzenetként, és figyelte a rádiófrekvenciákat, hogy idegen intelligens élet jelére bukkanjon. Ez is csak annak jele, mennyire behatárolja az embereket a tudatról alkotott képük. Mert mi van, ha a fertőzés egy üzenet, a ragyogás egyfajta hang? Védekező reakció? Vagy a kommunikáció egy furcsa formája? Ha így van, akkor az üzenet nem jutott el a címzetthez, valószínűleg soha nem is fog már. Az üzenet, ami talán magában az átalakulásban rejlik: a küldőnek ilyen banális megoldáshoz kellett folyamodnia, mert az emberi lényeknek nem volt képzelőerejük, még egy kormorán vagy bagoly vagy bálna vagy méh helyébe sem tudták képzelni magukat.⁹

A regény a Nagel-utaláson keresztül felveti a tudat konvertálhatatlanságának kérdését, s részben ezzel köti össze a nem emberi dimenzió antropomorfizálhatatlanságát. A neurotudományban kognitív zárt-ságnak nevezik azt a jelenséget, hogy a tudat önmaga számára titok. „Túlélésünk érdekében ki vagyunk zárva saját agyunkból”¹⁰ – ahogy Nick Lane fogalmaz. Ez a szituáció annak köszönhető, hogy magának a tudatnak kellene felismernie azt a mintázatot, ami önmagát lehetővé teszi. Ennek a mintázatnak a kutatása óriási interdiszciplináris vállalkozás,¹¹ ami számos elmélet megszületéséhez vezetett (pl. komputációs elmélet, fegyelmi séma teória, integrált információs elmélet, globális neuronális munkatér-hipotézis), azonban egyelőre ezek egyikét sem fogadjuk el maradéktalanul. VanderMeer regényében a tudat egyediségének kérdésköre az idegen értelem azonosíthatatlanságára vetül, ami azt eredményezi, hogy nem beszélhetünk magától értetődő kommunikációról.

8 Thomas NAGEL, *Milyen lehet denevérnek lenni*, ford. SUTYÁK Tibor, Vulgo, 2004/2., 5.

9 VANDERMEER, I. m., 185.

10 Nick LANE, *Hajrá, élet! Az evolúció tíz legnagyobb találmánya*, ford. BOZAI Ágota, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012, 320.

11 Néhány terület, amelyben felmerül a tudat problémája: fizika, kémia, genetika, embriológia, kognitív etológia, idegtudomány, orvostudomány (neurológia), kibernetika, informatika, mesterségesintelligencia-kutatás, komplexitás-elmélet, hálózatelmélet, evolúciós pszichológia, antropológia, nyelvtudomány, memetika, rendszermélet, tudatfilozófia, médiatudomány.

12 VANDERMEER, *I. m.*, 272. Vö. A látható univerzumon kívülről származó információ a tökéletes ismeretlen tartományából érkezik. (A „földtől távol” kifejezés erre is utalhat.)

Ha ennek a horizontnak, mely tehát elméleti szinten is szembesít azzal, mit értünk kommunikáción, kitüntetett figyelmet szentelünk, akkor az aszimmetrikus töredékek és a komplementer lehetőségek közül kiemelhetjük azokat is, melyek a szabályok, minták, adatok szintjén a kommunikálhatatlanságot és a nem emberi jelenléteket másfelől egy kozmikus katasztrófával, „egy földönkívüli ökoszisztéma nosztalgikus jelével” is párhuzamba állítják. „A nő látta vagy a lelke mélyén érezte a világvégét jelentő meteorzáport, ami a földtől távol egy egész bioszférát elpusztított. Látta, ahogyan egy teremtett élőlény apró darabokra szakad, és szétszóródik, és minden egyes kicsi darabja veszélyes útra indul az űrben. A darabkák feketék és formátlanok, és hirtelen fénné válnak, amikor megállnak szétszórva, elveszetten. Mielőtt feltámadnának, foglyul esnek egy világítótorony jelzőfényének lencséjében. Mozdulatlanok, tehetetlenek. Szellemmadár látja, hogyan térnek magukhoz, és kezdik elvégezni beléjük táplált feladatukat, amit az idő és a környezet már értelmetlenné tett, mert a faj, amely értelmet adott az X Térségnek, már kipusztult.”¹² Az X Térség innen tekintve tehát a jelöltjüket vesztett jelek, a médiumát vesztett üzenet, illetve az értelem elvonásának zónája. A regény kozmikus távlattal kerül kapcsolatba, de nem a pontos visszaadására törekszik, hanem a szituáció dezantropomorf oldalának érzékeltetésére koncentrál. És ennek az utóbbinak lenne médiuma a VanderMeer-féle nyelv.

A trilógia harmadik részében több ehhez hasonló integráló művelet is végrehajtható, ahogyan az ellentmondásokból és a paradoxonokból is kiindulhatnánk. VanderMeer alkotása tehát a történetek megértését konstellációként viszi színre, miközben a mintázatot csak sejteti (Szellemmadár révén), vagyis az utóbbit nem stabilizálja, hanem az említett polifóniába illeszti. (A „szilánk az agyban” metafora jól jelzi ezt a szituációt, miközben *Mátrix*-utalásként vagy Gibson-motívumként [vö. *Pattern Recognition*] a kontextusépítést is provokálja. Az utóbbiban szó szerint egy agyba fúródó T alakú repesz okozta fájdalomtól születik meg a Klip.) Ha az olvasó elfogadja, hogy a történet okozati rendszere nem képes nyugvópontra jutni, akkor beláthatja, hogy a Déli Vég-trilógia alapján bátran megállapítható, hogy a sci-fi-írás és -olvasás túl van az identikusan ismétlődő formális technikán. VanderMeer teljesítménye az idegenség és a kommunikációs katasztrófa mentén – Lovecraft szellemében – képes felszabadítani a sci-fit az antropomorfizáló látásmód kényszere alól, egyben a megközelítési útvonalak hatékonyságától és rétegzettségétől teszi függővé az sf-téma ökonómiáját.

Konklúzió helyett konfúzió

Jeff VanderMeer művét a recepció new weirdnek tartja. Ennek a kategóriának az érvényességét itt nem fogjuk firtatni, mert nem kell célként tételeznünk, hogy az irodalmi olvasás végeredménye valami-

lyen – olykor már előfeltételezett – műfaj vagy zsáner azonosítása lesz. A Déli Végek-trilógia valóban sok szállal kötődik a weirdhez, de máshoz is (pl. a polifón/posztmodern regény típusaihoz), a határsértés műbéli fikcióját pedig a műfaji kódok összezavarásával is kapcsolatba hozhatjuk. Valószínűleg akkor járunk el produktívan, ha a regények komplexitását azzal a kreatív robbanással helyezzük egy szintre, amely az olvasást is nyitott térbe állítja. Ebben, magában egyébként még nincs semmi váratlan, gondoljunk arra, hogy Wolfgang Iser anno mivel egészítette ki a szelekció aktusát: „A kombináció is fikcióképző aktus, amelynek ugyancsak alapvető működési módja a határátlépés.”¹³

Csakhogy a populáris irodalom befogadása esetében hagyomány-nyá vált a sémakövetés, a kombinációról való lemondás. VanderMeer és sok hasonló kaliberű író (pl. Banks, Gibson, Miéville, Robinson) alkotásai azonban arra figyelmeztetnek, hogy ez a beidegződés meghaladható, leépíthető és átalakítható. Amit ebből adódóan reflexió alá kellene vennünk, az éppen az előzetes értelmezésekre (vagy értékpreferenciákra) irányuló olvasás. A Déli Végek-trilógia esetében nem hozható létre olyan normaháttér, amely ne ütközne a történet valamely elemének funkciójával. Az ilyen jellegű töredezettség mentén a nem emberi és a materiális dimenziók azzal szembesítenek, hogy az értelmezhetetlenség nem értékinstancia, hanem a világunk idegen elemekkel való összekeveredésének tartozéka. A science fiction modern differenciálódása nincs tekintettel az irodalom esztétikai helyének fenntartására, olyan zónákról és terekről beszél, melyek inkább az emberi centrumok tudomány- és médiumközi szétjátszásában működnek közre.

Mindenesetre VanderMeernél úgy ér össze a kultúra lovecrafti horrorja és a modern biológiai sf poszthumanizmusa, hogy olyan jellegű ökoszintű problémafelvetéseket generál,¹⁴ melyekben azok, akik az eseményeket megélik, nem tudják, miként történik velük, ahogy az olvasó sem láthatja át a teljes univerzumot. Néhány funkció felismerésére természetesen van lehetőség, de sok az olyan elem, amely nem illeszthető be egy olyan képbe, amelynek minden szegmensét értjük. Ezzel a megoldással a fenti erővonalak sem kerülhetnek át identikusan a művilág határain, ami elméleti szempontból azt is jelenti, hogy a trilógia rétegzettségének leírásához egyfelől a populáris irodalom kategóriája szűkösen bizonyul, az információszervezés részletei pedig másfelől heterogenizálják és felfüggesztik a weird-klisék automatikus alkalmazhatóságát. (A new weird pedig elég képlékeny ahhoz, hogy az értelmezők ennél a kategóriánál maradjanak. Csábító, de kényelmes megoldás.) A megközelítési útvonalak komplexitásának függvényében változhat a műfaji kód is. Ezért az olvasás a mű cselekménye közben tematikusan, de innen nézve pragmatikailag is egy lezártan kutatással szembesül.

13 Wolfgang Iser, *A fiktív és az imaginárius. Az irodalmi antropológia ösvényein*, ford. MOLNÁR Gábor Tamás, Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 28.

14 Nem térünk ki rá, de a trilógia inspiráló forrása a St. Marks National Wildlife Refuge volt, az USA egyik legrégebb vadrezervátuma Floridában.

BORBÍRÓ ALETTA

Biofantasy

Moskát Anita *Horgonyhely* című regényének ökofeminista értelmezése I.

1 DEÁK Anita, *A videojáték mint a populáris kultúra elemei, avagy menekülés a mesevilágba* = Me.dok, 2012/2., 37. Elérhető itt: <http://www.medok.ro/sites/medok/files/publications/pdfs/ME.dok-2012-2.pdf>

2 RÉTI Zsófia, *Pellengér, nem piedesztál. Mágia és tabu a Trónok harca filmsorozatban*, Prae, 2017/2., 69.

3 VIVIAN SOBCHACK, *A fantasztikus film* = Geoffrey NOWEL-SMITH (szerk.), Oxford *Filmenciklopédia*, Glória Kiadó, Budapest, 1998, 323.

Bevezetés

A populáris kultúra körülvesz minket, része környezetünknek, mindennapi csevegéseinknek. Sokszor mégis lenézzük, és figyelembe sem vesszük mint esetleges kutatási alapot. Holott ez jelenti a mindennapi kultúrát, az emberek jelentős része ennek fogyasztója és felhasználója, tehát általa tanulmányozhatjuk legjobban a társadalom szokásait, jellegét.¹

– írja Deák Anita. Meglátását azzal egészíteném ki, hogy a népszerű alkotások nemcsak erre a két dologra világíthatnak rá, hanem a társadalomban fontos szerepet betöltő kérdésekre is.

Réti Zsófia a populáris kultúra egy másik fontos részét emeli ki, amikor azt írja, hogy:

Az elmúlt időszakban három, egymástól teljesen független megnyilvánulásban hallottam ugyanazt az – egyébként sem túl ritkán hangoztatott – véleményt, hogy a népszerű kultúrában idealizált képet látunk a társadalmunkról. A fogalmi zavar itt valószínűleg abból adódik, hogy valójában nem az emberi társadalomról láthatunk idealizált képet, hanem az emberi testről. [...] Ha a populáris kultúra termék, elvárható, hogy annak sértetlen legyen a csomagolása – ebben az értelemben kapcsolódik a tökéletes(ített) testek reprezentációjához. Ami azonban az idealizált társadalmat illeti, a népszerű kultúrában pont nem ezt látjuk.²

Ahogy Rétinél is olvasható, a populáris kultúra nem feltétlenül eszképi, idealizált narratívákat kínál a befogadók számára, sőt, gyakran érzékeny a társadalmi változásokra, illetve a társadalmat foglalkoztató problémákra és félelmekre. Vivian Sobchack ezt a gondolatot árnyalja tovább a fantasztikus műfajok (a sci-fi, a horror és a fantasy) bemutatása során.

A filmtudomány szerint a fantasztikus műfajok között nincsenek éles határok, sőt, igen gyakran hibrid formában jelennek meg, és (általában) alternatív világot teremtenek meg.³ A fantáziafilmet, vagyis a fantasztikus „az akarat természetét és a természet akaratát boncolgató” kérdések jellemzik, „s ez a megfordíthatóság látható összefüggéseket teremt a fizikai és a személyes világ között; ezáltal klasz-

szikus, idealizált emberi testeket mutat be, amelyek mindazonáltal képesek az átalakulásra és az akaraterővel történő helyváltoztatásra”⁴ különböző eszközök segítségével. A műfaj sajátosságainak magyarázata során Sobchack a fantasztikus narratívák valósággra való reflektálását is kiemeli:

A nemzeti identitás és történelem szintén hatott a fantasztikus műfajok népszerűségére – a stúdiókon innen és túl egyaránt. Siegfried Kracauer filmesztéta (1947) rámutatott, hogy számos, a húszas években készült német fantasztikus és horrorfilmben tünetileg fejeződik ki az, mennyire retteg a nép a politikai és a gazdasági káosztól, ebből következően pedig a weimari évek alatt megmutatkozik, mennyire fogékony a nemzet a fasiszta eszmék iránt. Az sem tűnhet véletlennek, hogy közvetlenül a második világháború előtt és után különösen sok fantasztikus kalandfilm készült Amerikában és Nagy-Britanniában egyaránt – sok közülük [...] olyan emberekről szóltak, akik ugyan meghaltak, de kaptak egy második „fantasztikus” lehetőséget arra, hogy megoldják a maguk mögött hagyott morális és érzelmi problémákat.⁵

Ez utóbbi idézetben Sobchack a fantasztikus zsánerek politikai problémákra és traumákra való reflexióját hangsúlyozza, jelezve, hogy gyorsan reagálnak az aktuális társadalmi kérdésekre. Nem csak a filmtörténetben, de az irodalomban is láthatjuk a Sobchack által felvázolt tendenciát. Tanulmányomban is több ehhez hasonló példát emelek ki az elmúlt évek (főleg magyar) fantasy terméséből, hogy bemutassam, milyen társadalmi, politikai vagy esetleg kulturális témák fordulnak elő az utóbbi időben. Munkám második felében mindezt egyetlen műre, *Moskát Anita Horgonyhely* című regényére fókuszálva teszem meg.

Témák a (magyar) zsánerirodalomban

A fejezetben kiemelt magyar szövegek főként 2015. után születtek, nagyjából 2018-ig bezárólag. Ezeket a regényeket és novellákat azért tartom remek példának, mert a zsánerolvasók körében (és kritikai fogadtatásuk esetében is) kiemelkedő sikereket értek el. Ebben a fejezetben egyetlen olyan szöveget emelek ki, amely korábbi keletkezésű és nem magyar, a többi példában a hazai közegben született műveket igyekeztem beemlíteni. Ez a néhány példa csak betekintést kíván nyújtani a magyar zsánerirodalomban ritkábban előforduló témákba.

Korunkban az újmédia dominanciáját tapasztalhatjuk; a digitális technológia az élet szinte minden területén megjelent, így nem meglepő, hogy az irodalmat sem hagyta érintetlenül. Az újmédia hatására, szűkebb értelemben pedig az adatbázis-logikára reflektál Lőrinczy Judit számítógépesjátékszerű narratívával rendelkező *Elveszett*

4 Uo., 326.

5 Uo., 330.

6 LŐRINCZY Judit,
Elveszett Gondvána,
GABO, Budapest,
2018.

7 Lev MANOVICH, *Az adatbázis mint szimbolikus forma*, ford. Kiss Julianna, Apertúra, 2009/ősz, <http://uj.apertura.hu/2009/osz/manovich/>

8 Vö. BORBÍRÓ Aletta (b.aletta), *Ismeretlen terek nyomában (Lőrinczy Judit – Elveszett Gondvána)*, Próza Nostra, 2018/07/27 = <http://www.prozanostra.com/iras/ismeretlen-terek-nyomaban-lorinczy-judit-elveszett-gondvana>

9 ANDORKA Rudolf, *Bevezetés a szociológiába*, Osiris, 2006, 133.

*Gondvána*⁶ című regénye. A történet kezdete és vége összeér, így egy időhurok, *loop* jön létre, viszont a két pont közötti események – mint arra a szöveg is reflektál – egyetlen lehetséges „játékidőt” mutatnak be, konkrétan az ezerháromszáznegyediket. A regény szerint két játékidő sem teljesen egyforma, hiszen a kisebb események különböző játékidőben más-más módon történhetnek, így az időhurok mindig csak egyetlen variációt mutat be a cselekvések kombinációjával és variációjával. A cselekmény apróbb szekvenciái egy-egy adatnak feleltethetők meg a Lev Manovich-féle adatbázis-logikában,⁷ amelynek egy játékidőben csak egyetlen variánsa érvényesül, és ezeknek az elemeknek az egymásutánisága hozza létre a narratívát, ahogyan az open world PC-játékok esetében is. Ezeknél a játékoknál a felhasználó döntéseiből jön létre egyetlen narratíva, amelyhez hasonló az *Elveszett Gondvána* is, hiszen ahogyan a játékosok mindig csak egyetlen elbeszélései lehetőséget ismernek meg döntéseik következtében, úgy a regény is egyetlen narratívát mutat be az opciók közül, bár reflektál a lehetőségekre, miszerint az események egy része korábban már megtörtént és újra meg fog.⁸

A lengyel Andrzej Sapkowski regénysorozatának annyiban van köze az újmédiához, hogy a *Witcher* című számítógépes játékok hatására vált népszerűvé a szerző *Vajak*-sorozata, amely a maga elképzelt világában szintén fontos valós problémákat mutat be. Ilyen például a kisebbségek elnyomása, kizsákmányolása és kihasználása, a fajgyűlölet és az intolerancia. A *Vajak* világában az emberek üldözik és kiirtják a „másfajúakat”, vagyis a tündéket vagy a dopplereket, illetve megvetik és kihasználják a törpöket. Ami másnak minősül az emberek szemszögéből, az veszélyesnek, deviánsnak, nem kívánatosnak számít, ahogyan például a vajákok is, akik a mutációk által emberfeletti képességekre tesznek szert, így a különbözőségük miatt félelmet keltenek az egyszerű emberekben.

A társadalmi kérdések egy másik csoportja, a falu reprezentációja fontos szerepet tölt be Veres Attila *Odakint sötétebb* című regényében, illetve több novellájában is, mint például a *Fekete talán*, a *Kisgömböc* vagy a *Visszatérés az éjféλι iskolába* történetében. Ezek a szövegek a fantasy és a horror eszközeivel teremtik meg a falu állandóságát, statikusságát, a várossal ellentétes közeget. Történetileg az urbánus világ megjelenéséhez szokás kötni az elidegenedést,⁹ de Veres faluvízióiban is jelen van az idegenség, bár inkább a faluhoz kapcsolódó fizikai munka, az áldozathozatal bontja fel a közelséget, ennek ellenére a kollektívát mégsem engedi teljesen széthullani.

Varga Bea, írói nevén On Sai, az *Apa, randizhatok egy lovaggal?* című young adult regényében a feudális és a mi világunk ütközéséről gondolkodik, amit a technika, a tudomány és a mágia segítségével tesz meg. Az egyik oldal szemszögéből a másik primitívnek, „fogytékosnak” minősül, hiszen csak a másik hiányosságát emeli ki. A regényben a fantasy tér először kollektív álomként jelenik meg, amelyről idővel kiderül, hogy – az Yggdrasil felépüléséhez hasonlóan – egy máshol elhelyezkedő világ. A regény szerint az általunk ismert

világ tudósai próbálják megfejteni a másik tér anomáliáit és eltérő működését. Az interdiszciplináris kutatás is sugallja, hogy nem egyetlen, hanem több horizont van. A másikat, jelen esetben a mágiát nem lehet, nem elég az általunk ismert szabályoknak és tudásnak alárendelni, hiszen eltérő működési minták mentén érthető meg. A regény végére a mágia mégis összekapcsolódik a technikával, így a világot fenyegető gonoszt a fúziójuk tudja legyőzni. A regény szereplőinek gondolkodása több ponton példázza Vivian Sobchack álláspontját, miszerint napjainkban a mitikus gondolkozás visszatérése tapasztalható, amelynek egyik oka éppen a technológia dominanciája. Sobchack szerint, mivel többségünk nem szakember, a technikai eszközök számunkra mágikusnak tűnnek: használjuk őket, de mélyebb működésüket nem ismerjük.¹⁰

Az említett művekben fellelhető témák azonban nem mutatnak olyan mértékű sűrűsödést, mint a következő két alfejezetben tárgyaltak, amelyek egyre erőteljesebben és gyakrabban jelennek meg a fantasztikus irodalomban. Az egyik ilyen a gender-probléma, amelynek több előzményét is fellelhetjük, bár a kortárs magyar zsánerekben nem tekinthető dominánsnak, inkább a külföldi művek tematizálják. Emellett egyre jellemzőbbek az olyan szövegek a magyar regények között is, amelyek az ökológiai problémákra reflektálnak.

10 Vivian SOBCHACK, *Mittudományos fantasztikum? Egy műfaj hanyatlása a technológiai varázslat korában*, ford. ERDEI Lilla, Apertúra, 2015/ tavasz-nyár = <http://uj.apertura.hu/2015/tavasz-nyar/sobchack-mittudomanyos-fantasztikum-egy-mufaj-hanyatlasa-a-technologiai-varazslat-koraban/>

Vacsora. Az *Anna elrablása* című sorozatból, happening, 2001, Retus művészeti rendezvénysorozat, Haáz Rezső Múzeum képtára, Székelyudvarhely

11 TAKÁCS Gábor ('acélpatkány'), *Eltépni a horgonyláncokat (Moskát Anita – Horgonyhely)*, Próza Nostra, 2015.06.15. = <http://www.prozanostra.com/iras/eltepni-horgonylancokat-moskat-anita-horgonyhely>

12 NIHIL, *Moskát Anita: Horgonyhely*, kilencedik.hu, 2015.07.28. = <http://www.kilencedik.hu/moskat-anita-horgonyhely/>

13 VÖRÖS Eszter, *Moskát Anita: Horgonyhely*, ekultura.hu, 2015. 09. 7. = <http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/ajanlok/cikk/2015-09-07+10%3A00%3A00/moskat-anita-horgonyhely>

Gender-kritika a zsánerirodalomban

A kortárs magyar zsánerirodalomban kevés olyan regénnyel találkozhatunk, amelyek fő témája a nemi szerepekre reflektál. Talán Moskát Anita *Horgonyhelye* veti fel a gender-kérdést a legprovokatívabban, hiszen a szerző egy olyan világot teremt meg, ahol a nők bizonyos természet adta privilégiumnak hála szabadon utazhatnak a helyhez kötött férfiakkal szemben, akiken így uralkodnak. A regény 2015-ben jelent meg, és szinte azonnal a hazai fantasy irodalom egyik legfontosabb művévé vált. A kritikai fogadtatása kevésbé fókuszált a zsánerelemekre, sokkal inkább a regény gender szálára hívták fel a figyelmet. Azzal, hogy a férfiak a születési helyüktől, vagyis a „horgonyhelyüktől” nagyjából kétezer lépésre távolodhatnak el, a várandós nők azonban szabadon utazhatnak, a munka a társadalmon belül a nemi meghatározottság alapján oszlik meg. A falvak környékén fekvő szántókra csak a terhes nők mehetnek ki dolgozni, de a kereskedés és egyéb, a mobilitással összefüggő foglalkozásokat is csak a várandós nők tudják elvégezni. Akad kivétel a férfiak többé-kevésbé „szabad mozgására” is, ha valaki nem a szárazföldön, hanem egy hajón született, s így a horgonyhelyévé nem a föld, hanem a hajó válik.

A legtöbb kritika a történetből ezeket az elemeket domborítja ki, ahogyan például Takács Gábor is, amikor kiemeli, hogy a „könyvre a kiadói kommunikáció már korábban is úgy hivatkozott, mint gender fantasy”. Valamint akkor is, amikor megjegyzi, hogy:

most a férfiakon jelenik meg a nők évezredes elnyomása a maga brutalitásában – hiszen a nőket ugyanúgy láncra verték, tárgyként kezelték, megcsonkították, másodrangú lényként kezelték (és sokszor kezelik még ma is), mint a regényben a férfiakat – [...] ebben a világban az egyenrangúság és a szeretet csak nyomokban fedezhető fel.¹¹

Egy másik kritika Odveig, Vazil szerelmének megcsonkítása kapcsán írja, hogy:

Kimondottan embertelen például, ahogy Odveiget megcsonkítják saját társai, megfosztva őt teljes értékű asszonyi mivoltától – gyakorlatilag kasztrálják szerencsétlent, miközben az egyszerű olvasó a sokadik eunuch után már képes egyszerű vállrándítással elintézni Varys történetét, pedig talán ő is megérdemelné a szimpátiát. Ezzel szemben rengeteg férfinek lesz része szexuális megaláztatásban, ami pedig máshol az asszonyok sorsa hasonlóan komor közegekben.¹²

A kilencedik.hu szerzője egyértelműen a nemi szerepek cseréjére hívja fel a figyelmet, amellyel a már ismert motívumok új színezetet kapnak, így nagyobb hatást tudnak elérni az olvasóknál.

Vörös Eszter a szülő-gyermek viszony, anyaság és párkapcsolat megjelenítését domborítja ki,¹³ míg Pintér Máté azt, hogy Vazil saját

lányát, Helgát igyekszik fiúként nevelni. Emellett Pintér kritikájában hangsúlyossá válik a lány kitörése ebből a helyzetből, amivel a *gonosz diktátorként lefestett nők* közé áll. A szerző beemeli szövegébe a férfiak alávetett helyzetét is: a regényben rabszolgaként, bordélyok tenyészállataként, illetve otthoni kiszolgáltatott helyzetükben jelennek meg.¹⁴ Keserű József a *Horgonyhely* narratív szerkesztése esetén hívja fel a figyelmet a nemek ábrázolására, hiszen „[a] szerző kiváló érzékkel teremt meg az egyes nézőpontok közti egyensúlyt, s ennek köszönhetően a könyv látásmódja nem billen egyik irányba sem.”¹⁵

Naomi Alderman *A hatalom* című regénye a *Horgonyhely*hez hasonlóan matriarchális társadalmat mutat be. Aldermannál a nőkben egy inaktív szerv aktiválódik, amelynek segítségével áramot tudnak kibocsátani, az új erővel pedig bosszút állnak azokon (a férfiakon), akik bántották őket. Emellett vezető szerepre is törnek a politikában, a maffiában, vagyis a(z) általában) férfiakkal asszociált pozíciókra tartanak igényt. *A hatalom* azt a tíz éves időt ragadja ki, amikor a nők ereje elkezd felébredni, és ezt egészen egy világméretű háború kirobbanásának előestéjéig viszi.

Ennek a fantáziának egyik jól ismert előzménye Robert Merle 1974-es *Védett férfiak* című regénye, amely szintén egy matriarchális társadalmat mutat be, ahol egy kór terjedésének következtében a nemző képességű férfiak száma radikálisan lecsökken. A járvány miatt a megürült társadalmi pozíciókat nők töltik fel, így az elnök is egy nő lesz. Merle nem egy utópiát mutat be, hanem *A hatalom*hoz hasonlóan arra tapint rá, hogy miben jelentene mást, ha ehhez hasonló változás történe. Mindkét regény a hagyományos nemi szerepek felbontásával fogalmazza meg társadalomkritikáját nem csak elképzelt világokról, de (nyilvánvalóan) jelen világunkról is, ahol a két nem közötti egyenlőség (az esetleges mozgalmak ellenére) is problémás.

A szolgálólány meséje nem matriarchális társadalmat mutat be, de gender kérdéseket feszeget. A történet szerint kevés nő tud szülni, így azokat, akik képesek, kirendelik a társadalmi vezetőkhöz, hogy gyermeket hozzanak világra nekik. A társadalom rituális alapokon nyugszik, ahol a két nem közt szakadék képződik a hierarchiában, hiszen a férfiak minden területről kiszorítják a nőket, és a hagyományosan hozzájuk kapcsolt, háztartási szerepeknek tartott tevékenységek közé szorítják őket. A regény és a belőle készült sorozat a viktoriánus kor nőképét¹⁶ idézik fel az ideális Szolgálólányok, valamint a Parancsnok felesége által. A nőkhöz kapcsolt szerepek megoszlanak a társadalomban: a háztartás vezetése a Márták feladata, az anyaság, az aranykalitkában élő nő képe a Parancsnokok feleségéhez kötődik, míg a gyermekek kihordása a Szolgálólányok feladata. A történet rámutat, milyen katasztrofális hatással járna, ha visszatérnénk a sokak által nosztalgikusan elgondolt „hagyományos” – azaz patriarchális mintákhoz.

14 PINTÉR Máté, *Moskát Anita: Horgonyhely – Földbe vetett vasmacska*, Roboraptor, 2015.09.27. = <https://roboraptor.24.hu/2015/09/27/foldbe-vetett-vasmacska-moskat-anita-horgonyhely/>.

15 KESERŰ József, *Moskát Anita: Horgonyhely*, Sfmag, 2015.06.09. = <http://sfmag.u/2015/06/09/moskat-anita-horgonyhely/#comments>

16 „A 19. századi Anglia még javarészt férfiak által uralt világában bukott nőnek számított minden nő, aki nem felelt meg az erényesnek tekintett szexualitás normáinak, a szüzesség, a szenvedélytelenség és a feltétlen hűség követelményeinek. Az uralkodó ideológia ezért a legszigorúbb erkölcsi elutasítással és a társadalomból való kirekesztéssel fenyegette a szexuális úton vétkező nőket. [...] A nő szerepe [...] az anyaságra és gyermeknevelésre összpontosult: a lányokat már kicsi koruktól kezdve erre a nemes feladatra készítették fel. A nő birodalma a családi otthon volt, ahol szeretettel, biztonságos, meleg világot teremtett férje és gyermekei számára. Ennek megfelelően a 19. századi forrásokban a két legelterjedtebb ideális nőalak az »otthon angyla« és a »királynő«.” (VÖ. LAFFERTON Emese, *A bukott nő a viktoriánus képzeltvilágban*, Rubicon, 1998/7 = http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_bukott_no_a_viktorianus_kepzeltvilagban.) A szolgálólány meséjében ez annyiban módosul, hogy nem a szüzességet, hanem a homoszexualitást és az ellenőrzésen kívül eső szexuális aktust büntetik a Gyarmatokra való száműzéssel.

17 H. NAGY Péter,
Imaginárium VIII.
(*Géngépezet*), Prae,
2007/2., 11.

18 Chris BRAWLEY,
Nature and the
Numinous in
Mythopoeic Fantasy
Literature,
McFarland &
Company, Jefferson,
2014, 5–23.

Természet a magyar zsánerirodalomban

Egyre erőteljesebbnek tűnik az a tendencia a magyar zsánerirodalomban, amely a bioszféra bizonyos részeit vagy az ökológia helyzetére való reflektálást a művek integráns részévé teszik, vagyis az interpretáció során mindenképpen számba kell venni őket.

A science fiction mindig is vonzódott a biológiai témákhoz. Míg azonban a klasszikus sci-fi elsősorban a fizikai, asztronómiai stb. ismereteket hasznosította, addig a 20. század utolsó harmadának Új hulláma (mindenekelőtt a Hard SF-re kell itt gondolni), megtörte az ilyen típusú fiktív világalkotás dominanciáját. Bár addig is számos biológiai előfeltevés került napirendre a „műfajon” belül (pl. mutációktól való félelem, az intelligencia kiterjeszhetősége, idegen evolúció, a test manipulációja stb.), a biológia genetikai fordulata után a helyzet alapvetően megváltozott. Nagyon beszédes például az, hogy még a gép és ember szimbiózisára épülő cyberpunk sem kerülhette meg a biológiai identitás problémáját. Ezzel párhuzamosan az ismeretelméleti érdeklődés ontológiai felváltása is együtt járt olyan fejleményekkel, melyeknek tudományos előfeltevései a (szocio)biológia területéről származnak. A darwini evolúcióval való következetes szembenézés – Lem gépi civilizációin túl – például olyan remekműveket ihletett, mint Philip K. Dick kultuszregénye, az *Álmodnak-e az androidok elektronikus bárányokkal?*¹⁷

Bár a biológiai témák – ahogyan H. Nagy Péter is írja – főként a sci-fi műfajával asszociálódnak, mégis azt láthatjuk, hogy a fantasy regények is egyre inkább tematizálják – főleg az ökológiai problémák kapcsán. A természet felértékelése mindig is a fantasy egyik fontos jellemzője volt, ami ebben a kontextusban sajátos új hangsúlyt kap. Chris Brawley, aki a fantasyt mitopoetikus irodalomnak tartja, amely másodlagos világokat alkot a valóság kritikai felülvizsgálata és újjáértelmezése céljából, ökokritikai szándékot tulajdonít a fantasynek, és összefüggésbe hozza az ökokritikával magával is.¹⁸ Ugyan számos kritikus szerint a fantasy legfontosabb aspektusa a „menekülés” és a „természetfeletti” szerepeltetése, ám ezek közül az első gyakran a természetbe vagy egy *természetközeli világba való* menekülést jelent, míg a természetfeletti (mint a mágia is) gyakran egy *pogány/panteista mitológiában* aktualizálódik. Amikor a fantasyt múltba merülésként értjük, akkor a természetközelség a múlt szükségszerű részeként jelenik meg; azonban fordítva, a múlt példái egy természetközeli életmód lehetőségét is képviselik – a jelen számára. A fantasy hagyományosan is egy természetközpontú világgá alkotja újra a valóságot, ami újabban (talán a klímaváltozás hatására is) múltidézés nélkül biocentrikus jellegű, azaz az ökológia modern tudományos diszciplínája által inspirált lehetséges világok alkotásában nyilvánul meg.

A korábban említett *Vajak*-sorozat feudális világában is fontos szerepet tölt be a mutáció a vajások teremtésében, de az elmúlt évek fantasy termésében inkább a környezeté, az ökológiai kérdéseké a főszerep, és nem a biológia tudományos eredményeié. Remek példa Sepsi László *Pinky* című regénye, amely főként városi közegben játszódik, a tündérek lakhelye viszont az urbánus világ ellenpólusaként rajzolódik ki. Eredetileg „évezredekig az erdőkben laktak, most meg beszorultak egy rezervátumba. Ami gyakorlatilag nem több egy félreeső parknál a város szélén. Ennyi erővel a Nádasba is küldhettük volna őket.”¹⁹ A tündérek erősen a természethez kötődnek, annak szimbólumaként is felfoghatók, hiszen a pusztító magatartásformát képviselő embereket a természet erőinek (növények) irányításával zárják ki a territóriumukról.

A környezettel való asszociációt erősíti a tündérek kinézete és szaporodása is, amellyel a rovarokra hasonlítanak: lárvákból kelnek ki, és csápjaik vannak. A regényben ezeknek a lényeknek az elnyomása, és gettókba tömörítése jelenik meg, általuk pedig a természet kizsákmányolása, hiszen testük felhasználásával készül a pinky nevű ital, amely az ember természetét képes megváltoztatni.²⁰ Az identitást ideiglenesen átalakító folyadék hozzávalóit, a tündéreket²¹ az itálnak nevet adó vállalkozó, Mr. Pinky, szándékosan tenyészti, illetve a külső, városon kívüli területeiket igyekszik felszámolni, hogy alapanyagot nyerjen a pinkyhez. A történetbeli ital azt a gondolatot idézi fel, miszerint „a kortárs biotechnológia által támasztott legkomolyabb veszély az a lehetőség, hogy megváltoztatja az emberi természetet, és ezáltal a történelem 'poszt-humán' korszakában találjuk magunkat”.²² Az ital megalkotásának módja viszont korántsem a technológiában rejlő potenciált hangsúlyozza, hanem inkább azt, hogy a technológia mögött – ez esetben is – a bioszféra kapitalista kizsákmányolása és pusztítása áll, amely nem csak borzalmas, de nem is tartható fenn örökké.

A regény vége azonban a természet dominanciáját érzékelteti az olvasóval, hiszen Mr. Pinky

a föld felett lóg a tiszafák ágai között [...] A szúrós indák nagyrészt leszaggatták róla a ruhát: megőszült szeméremszőrétét világoszöld hatások járják át, szakállában virágok nyíltak, puha hasában hol felbukkan, hol eltűnik egy vastagabb inda, mint valami játékos tengeri kígyó. Ha az ember eléggé figyel, látni lehet, ahogy a növények lassan, észrevétlenül mozognak a bőre alatt, dudorokat feszítenek, lüktetnek, akár egy-egy elakadt lélegzetvétel, kúsznak a fény felé, mint a giliszták zivatar idején.²³

Az idézett rész folytatásában a tündérek Mr. Pinky testén keresztül, a bőre alatt tekergőző indák által kommunikálnak a regény főhősével. Ezzel a gesztussal a természet bosszút áll a kizsákmányolást végzők „arcán”, Mr. Pinkyn, illetve az analógia kódolja, hogy mindez az ital miatt történik.

19 SEPSI László, *Pinky*, Libri, Budapest, 2016, 14.

20 Ahogyan Szabó István Zoltán (stv) írja: „A pinky különös, narancsos ízű rövidital, melyben húsos rostok úszkálnak. A receptje éppen olyan titkos, mint a Coca-Coláé. Az ital feltalálóját nemes egyszerűséggel Mr. Pinkyként ismerik. [...] A pinky nem hasonlít az alkoholhoz vagy más kábítószerkehez. A pinkytől más ember lesz. A hatása alatt te lehetsz a társaság középpontja, akkor is ha egyébként egy viccet sem tudsz normálisan elmondani. Ha gyáva vagy, a pinkytől bátor lesz. (vö. SZABÓ István Zoltán (stv), *Noir rózsaszínben* (Sepsi László – *Pinky*), Próza Nostra, 2016.12.10. = [http://www.proza-nostra.com/iras/noir-rozsaszinben-sepsilaszlo-pinky.](http://www.proza-nostra.com/iras/noir-rozsaszinben-sepsilaszlo-pinky))

21 Vö. SEPSI, *Pinky*, 23–24.

22 FRANCIS FUKUYAMA, *Poszthumán jövődönk*, Európa Kiadó, Budapest, 2003, 14.

23 SEPSI, *I. m.*, 335–336.

24 VERES Attila, *Odakint sötétebb*, Agave, Budapest, 2017, 197–198.

25 *Uo.*, 198.

26 *Uo.*, 193.

27 WUNDERLICH LÍVUS – SZARKA András, *A biokémia alapjai*, Typotex, 2014, 3. fejezet – *Makromolekulák*.

Veres Attila *Odakint sötétebb* című regényében az univerzum, a létezés leképzéséhez hívja segítségül a természetet. Egy olyan növényként vizualizálja, amelynek felső részén a legfejlettebb entitások vannak, míg a gyökér felé közeledve egyre alacsonyabb rendű létformák, univerzumok helyezkednek el. „A mi szingularitásunk, a mi galaxisunk, a mi naprendszerünk, a mi bolygónk valahol a szár alján egy mellékág, egy felesleges kinövés, amit, ha lenne kertész, gondolkodás nélkül levágna egy metszőollóval.”²⁴ A növényt támadás érte, amely begyógyíthatatlan sebeket hozott létre a szöveteken. A növény tetejétől kezdve egy lefelé tartó teljes megsemmisülés vette kezdetét, amely bizonyos helyeken rendszerszintű öngyilkosságot eredményezett a pusztulás megérkezése előtt. Ezt a kiterjedt haldoklást akár ökológiai válságként is értelmezhetjük, amely szinte megállíthatatlanul felemészt mindent. A főszereplő nézőpontjából viszont láthatjuk, hogy a pusztulás (még) nem számolta fel az egész növényt:

[...] Újra a kinövésre figyeltem, a felesleges szárkezdeményre. Apró, fehér sejtek dolgoztak, közelebb mozdulva érttem meg, hogy fűrészelik.

Leválasztják a rothadó testről.

Pillanatokkal azelőtt, hogy a pusztulás elérte volna a kinövést, az levált a növényről, a fehér sejtek egy része a seben maradt, betapasztva azt, más része eltűnt a leszakadt részben.

Ezek a fehér sejtek, a világnövény utolsó pillanatban bevetett immunsejtjei, már tisztán láttam – ők voltak a cellofoidák, a sebhely pedig a megye.²⁵

A cellofoidák által befoltozott, és óvott seb nem tud begyógyulni, hiszen

A világ haldoklik. Pontosítok, már régen hallott, csak még nem vetétek észre. Nem a ti hibátok. Abból a megfigyelési pontból, amiben léteztek, nem lett volna lehetséges. A pusztulás a létezés más síkjai-ban és idejében kezdődött, de csak a ti időtök szerinti mostban ért ide. [...] Ti gyakorlatilag szövetek vagytok, amik nem vették észre, hogy meghalt a test.²⁶

A regény zárlata is a pusztulást vizionálja, de emellett magában hordozza, hogy az apokalipszis után valami ismét el fog kezdődni, egy újonnan, pontról pontra megformált világban. Éppen ezért a regény vége az ökológiai problémák metaforájaként olvasható, amely egy ember nélküli, új világot ígér. Az ökológiai olvasatot a történet növényi és organikus metaforái erősítik meg. Maguk az állatok is – akik a sebet fedik el – fokozzák ezt az értelmezést, hiszen nevükben kódolva van valamiféle növényi szervhez való hasonlóság, hiszen a cellulóz a növényi sejtek merevítő anyaga.²⁷

Nem csak a regény vége interpretálható ökológiai katasztrófa-ként, hanem az emberek cellofoida vadászata is, hiszen kristálytejükért gyilkolják le őket. Ebben a tettben az orvvadászatot fedezhetjük fel, illetve – amit a nevük jobban támogat – a fák kivágását, vagyis az ökológiai egyensúlyt biztosító és fenntartó növények pusztítását.

Veres novelláskötetében, az *Éjféli iskolák*ban több természethez kötődő motívummal is találkozhat az olvasó, talán legerősebben a *Visszatérés az éjféli iskolába* című szövegében. A novella a (természeti) körforgást mutatja be, amely nem csak a halottak feltámadásában jelenik meg, hiszen – ahogy az már a novella felütésében is megjelenik – a csecsemők egy földbe ásott lyukba születnek:

Olyan faluban élek, ahol a nők gyakran szülnek gödörbe. Ismerek egy asszonyt, aki büszkén vallja, hogy mindhárom gyerekét a szántóföldön tolta ki magából. A hagyományokat ápoló családok kiviszik az anyát a földekre, ásnak egy gödröt, majd hagyják, a nő hadd nyomja ki a gyereket, akit aztán kiemelnek a mocsokból és lefürdetnek, a gödröt pedig, annak tartalmával együtt, betemetik.

Ha a csecsemő nem sír fel, akkor azt is elhantolják. Egy helyre megy.²⁸

Ahogy az idézet érzékelteti, a születés és a halál szoros kapcsolatot ápol ebben a kultúrában, ami a természet körforgásához kapcsolódik. Végig a föld mint alfa és omega határozza meg a novella motívumait, valamint a falusiak életritmusát és életvitelét is. A falusiak életét a természet strukturálta hagyományok determinálják, és ezeket (mint például a növények és a hús feldolgozása) közösen végzik. A novella patriarchális falusi társadalma a természet és az emberek egymáshoz való viszonyát mutatja be.

A *Horgonyhely*ben szintén megtalálhatjuk azokat a természettel foglalkozó részeket, amelyek erőteljesen befolyásolhatják az interpretációt – ilyen például a földévés. Néhány kivételezett tudja csak elfogyasztani a földet, ezáltal olyan mágiához folyamodhatnak, amellyel a talajmozgásokat és a növények növekedését befolyásolhatják. A regény végkifejletében válik világossá, hogy voltaképpen a környezet és a természet körül forog minden, ez határozza meg mind a lehetséges világ szerkezetét, mind pedig a cselekményt. Az olvasó számára kiderül, hogy a földben növekvő gumók kötik helyhez az embereket a táplálék által vándorló részecskékkel.

A bemutatott kritikák közül kevés emeli ki, hogy a regényben az ökológiai szál is fontos szerepet játszik, vagy amennyiben mégis, olyan feltételként jelenik meg, amely elsősorban a világépítést segíti. A moly.hu egyik értékelése világít rá arra, mennyire fontos a regény bio vonatkozása: „Ha pár éve megkérdezik tőlem, van-e olyan, hogy biofantasy, szemrebbenés nélkül közlöm, hogy nincs, és igazam is lett volna. Hát, most már van.”²⁹ Emellett talán csak Keserű József kritikája mutat rá, hogy:

a terhességet és a földévést már Hippokratész is együtt emlegeti, Moskát Anita ügyes húzása azonban, hogy mindkettőt mágikus funkcióval ruházza fel. A terhes nőket nem köti röghöz a horgonyhelyük, a földévés képességével rendelkező szereplők pedig olyasmire képesek, amire mások nem [...].³⁰

28 VERES Attila, *Visszatérés az éjféli iskolába* = Uő., *Éjféli iskolák*, Agave, Budapest, 2018, 193.

29 Id. HOLLÓ-VASKÓ Péter (Disznóparéj_HVP), *Moskát Anita: Horgonyhely* = <https://moly.hu/ertekelesek/1876964>

30 KESERŰ, I. m.

31 Karen J. WARREN, *Az ökológiai feminizmus ereje és ígérete*, ford., BOTOS Katalin – HOMOK Melinda – SIMONYI Borbála = LÁNYI András – JÁVOR Benedek (szerk.), *Környezet és etika*, L'Harmattan, Budapest, 2005, 272.

32 INDI. B. C., *Flowers of Survival: An Ecofeminist Reading of Margaret Atwood's The Handmaid's Tale* = International Journal of Humanities and Social Science Invention, 2013/4., 7.

33 WARREN, I. m., 272.

34 Uo., 274.

35 Sherry B. ORTNER, *Nő és férfi, avagy természet és kultúra?* = BICZÓ Gábor (szerk.), *Antropológiai irányzatok a második világháború után*, Csokonai, Debrecen, 2003, 195.

36 Uo., 202.

37 Uo.

Meglátásom szerint a *Horgonyhely* gender és ökológiai olvasata nem különül el egymástól, sőt, ez a kettő nagyon is szoros logikai és okozati viszonyban áll egymással, és az ökofeminista elmélet keretében könnyen értelmezhetővé válik a köztük lévő kapcsolat. Dolgozatom célja bemutatni, hogy a kritikákban elkülönített szegmensek valójában szoros kölcsönös viszonyban állnak egymással. A férfiak és a nők hatalmi harcának boncolgatása nem választható el az ember nem-emberi környezethez való viszonyától, sem az utóbbi időkben a természet feletti uralom jogosságáról és lehetőségéről folytatott vitáktól.

A továbbiakban röviden vázolom az ökofeminizmus elméleti keretét, majd elemzem a *Horgonyhely* világát, társadalmát, valamint szereplőinek tettét az ökofeminizmus felől.

Ökofeminizmus

Az ökológiai feminizmus, röviden ökofeminizmus, „a feminizmus és a környezeti etika egy változata”.³¹ A terminust a francia Françoise d'Eaubonne alkotta meg 1974-ben.³² Az irányzat egyik kiemelkedő teoretikusa, Karen J. Warren szerint „fontos történelmi, tapasztalati, szimbolikus és elméleti kapcsolat van a nők feletti uralom és a természet feletti uralom között”.³³ Ez a kapcsolat fogalmi jellegű, hiszen mindkettő elnyomó fogalmi rendszernek tekinthető, elvégre alá- és fölérendeltségi viszonyokban gondolkodik. „Az elnyomó fogalmi rendszer, ha *patriarchális*, akkor a nők feletti férfiuralmat magyarázza, igazolja és tartja fenn.”³⁴ De hasonló értékhierarchikus gondolkozás figyelhető meg a természetről szóló beszédben is, hiszen olyan duális értékrendszert alakít ki, amellyel a természet feletti uralkodást igazolja.

Sherry B. Ortner bemutatja „azt a kulturális gondolkodás alapjául szolgáló logikát, amely a női alsóbbrendűséget feltételezi.”³⁵ Tézisének alapja a nők természettel és a férfiak kultúrával való azonosítása vagy szimbolikus megfeleltetése. A nők asszociációja a természettel elsősorban biológiai meghatározottságuk miatt történik. „[A] női test és annak funkciói nagyobb mértékben és hosszabb ideig törődnek a »faj életével«, amely a természethez közelebb helyezi őt ellentétben a férfi fiziológiájával, mely teljesen függetleníti őt azért, hogy a kultúra feladatait elláthassa”.³⁶ Ez a feladat a gyermekek kihordásából, táplálásából és neveléséből fakad, ami olyan társadalmi szerepbe helyezte a nőket, amely a férfiak státuszához képest kisebb presztízzsel bírt. Emellett „a női test és annak funkciói olyan társadalmi szerepbe helyezik a nőt, amely a kulturális fejlődés folyamatában a férfihoz képest alacsonyabb státuszt képvisel”.³⁷

Julia Kristeva az idő szempontjából fogalmazza meg, hogy a nőt miért azonosítják a természettel:

Ami az időt illeti, azt a feminin szubjektivitás egy sajátos mértékrendszerrel látja el, amely főként az ismétlést és az örökkévalóságot tartja meg a civilizációk és története során megismert számos időmodalitás körül. Egyik részről: ciklusok, terhesség, egy olyan

biológiai ritmus örök visszatérése, amely megegyezik a természet ritmusával [...]»³⁸

David N. Livingstone összegzi Carolyn Merchant nyomán azt a korai felfogást, amely szerint a világegyetemet nőként képzeltek el. Ezt őrzi az Anyaföld, Anyatermészet, Szűz Föld és más hasonló megnevezések. Az elmélet szerint a tudományos forradalmak idején kezdett el átalakulni, gyengülni ez a kép, vagyis az organikust a mechanisztikus világnézet váltotta fel.³⁹ Ez párhuzamba állítható Erich Fromm elgondolásával, mi szerint a nők és a föld reprodukciós képessége olyan dolog, amely a férfiak számára egyfajta hiány, és ebből következően a nők kitüntetett szerepet tölthettek be a földművelés korai időszakában. Mindez addig maradhatott így, amíg a férfiak nem tudtak olyan tárgyakat létrehozni az intellektus segítségével, amivel ki tudták nyilvánítani „felsőbbrendűségüket”.⁴⁰

Ortner érvelése hasonlóságot mutat Fromm elképzelésével, hiszen Ortner szerint a férfi azért asszociálódik a kultúrával és nem a természettel, mert hiányoznak a férfiakból azok „a természetes alkotó funkciók”, amelyek viszont a nőkben megvannak a szülés miatt. Éppen ezért az alkotóképességet vagy annak lehetőségét „a technológia és a szimbólumok segítségével mintegy külsőleg »mesterségesen«” juttatják kifejezésre.⁴¹

Ebből fakad az a kulturális képzet, amely szerint a férfiak valamilyen maradandó, örökkévaló, páratlan dolgot hoznak létre ellentétben a nőkkel, akik „csak” a faj reprodukciója szempontjából számítanak, mert csak „halandó emberi lényeket” hoznak a világra.⁴² Ortner meglátása szerint a

kulturális érvelés szemmel láthatóan afelé halad, hogy a férfiak a vallás, a rítus, a politika, valamint a kulturális gondolkodás és tevékenység többi területének is „természetes” birtokosai, melyekben a spirituálisan egyetemes kijelentések és a társadalmi szintézisek létrejönnek. Így a férfiak nem csak az összes emberi alkotást tekintve azonosíthatók a kultúrával szemben a természettel; hanem az ódivatú kultúra felfogás szerint az emberi gondolkodás kifinomultabb és magasabb aspektusai – a művészet, a vallás, a jog stb. – is hozzájuk tartoznak.⁴³

Mindezzel párhuzamba állíthatók a már korábban is idézett Karen J. Warren kulturális érvelést bemutató struktúrái, amelyek fő jellegzetességé, hogy a természet és a nők egymás mellé kerülnek bennük. Végső következtetésük ugyanarra jut: „igazolják”, hogy a nő alávetett a férfiakkal szemben.⁴⁴ Éppen ezért az „öko-feministák határozottan állítják, hogy ugyanazt a fajta uralmi logikát szokás használni a természet leigázásának igazolására is, mint amellyel az emberek nemre, fajra, etnikai csoportra, vagy társadalmi helyzetre alapuló elnyomását alátámasztják.”⁴⁵

Vandana Shiva a nők és a (termő)föld kapcsolatát vizsgálja a gazdaság, illetve a patriarchális társadalom tükrében. Szerinte mindez szorosan összekapcsolódik a fejlődés aktívna titulált tevékenységé-

38 Julia KRISTEVA, *A nők ideje*, ford. FARKAS Anikó = Kis Attila Atilla – KOVÁCS Sándor S. K. – ODORICS Ferenc (szerk.), *Testes könyv II*, Ictus és JATE Irodalomelmélet Csoport, Szeged, 1997, 331.

39 David N. LIVINGSTONE, *Ökológiai válságunk történeti gyökerei: újraértékelés*, ford. CSIPES Zoltán – SCHERING Gábor = LÁNYI András – JÁVOR Benedek (szerk.), *Környezet és etika*, L'Harmattan, Budapest, 2005, 184–185.

40 Erich FROMM, *The Anatomy of Human Destructiveness*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1973, 155.

41 ORTNER, *I. m.*, 203.

42 *Uo.*

43 *Uo.*, 208.

44 Vö. WARREN, *I. m.*, 276–277.

45 *Uo.*, 279.

46 Vandana SHIVA,
Életben maradni,
ford. Kiss Ágnes –
ERDEY Csaba = LÁNYI
András – JÁVOR
Benedek (szerk.),
Környezet és etika,
L'Harmattan,
Budapest, 2005,
300.

47 INDU. B. C., *I. m.*,
7.

48 *Uo.*, 8.

49 HÓDOSY
Annamária,
Biomozói Tisztatój
Alapítvány, Szeged,
2018, 156.

vel és az „élet tevékeny jellegével”, amely viszont a passzivitással asszociálódik, hiszen nem termel profitot és tőkét.⁴⁶

A korábban bemutatott regények és novellák között több olyan is akad, amelyek az ökofeminizmus felől is megközelíthetők. A *szolgálólány meséjében* az előidézett ökológiai problémák, a környezet-szennyezés kapcsolatban állnak az emberek reprodukciós képességének csökkenésével.⁴⁷ Indu. B. C. a kémiai szennyezést, a természet uralását a férfiakhoz köti, amelyet a nők alávetettségével állít párhuzamba ökofeminista olvasatában.⁴⁸ A sorozat második évadában több olyan jelenet van, amelyek Serena, a Parancsnok feleségének üvegházában, a haldokló, satnya növények között zajlanak. A szereplők a terméketlenség, születés kérdéséről beszélgetnek, miközben a meddő Serena próbál viruló kertet létrehozni. A sorozat világosan megteremti a föld és a nők közötti párhuzamot, amely a terméketlenséggel és a férfiak gyakorolta elnyomással kapcsolódik össze, ami annak ellenére is szembeötlő, hogy a férfiak maguk úgy vélik: a „romlást” éppen a feminizmus, vagyis a nők felszabadulása okozta, ezért kell visszatérni a patriarchális uralom korábbi formáihoz.

A *Pinkyt* is olvashatjuk az ökofeminizmus felől, amit a tündértársadalom felépítése tesz lehetővé. Hódosy Annamária *Rejtélyek szigetéről* írt elemzésének bizonyos passzusa modellálja berendezkedésüket:

A metafora [a film kaptártársadalma] itt visszakapja azt a jelentését, amit a 19. században vesztett el, s amely a királynő „vezette” harcias kis „női” rovarokat (a pókok mellett) korábban az *amazontársadalom* fantáziájával rokonította. De talán még ennél is fontosabb, hogy a „kaptár” képzete a szubjektivitás egy olyan újragondolását is képviseli, amely az egyéni és a társadalmi lét sajátosan „nőiként” értett verzióját részesíti előnyben.

A [...] rovar-társadalmak – a méhkaptár mellett a szintén „királynővel” bíró hangyaboly – legfőbb jellemzője a furcsa kollektivitás, a cél érdekében összehangolt és együttműködő tömegek [...].

A tündérek külsejének leírása a rovarokhoz közelíti a fajt, valamint kizsákmányolásuk a méhek kizsákmányolását idézheti fel, amelyek a társadalmuk kaptár berendezkedését is feleleveníti. A regény két tündérré fektet nagyobb hangsúlyt, az egyikük a főszereplő társa, Wendy, illetve a tündérr királynő. Ez a két karakter is jelzi, hogy a tündérek berendezkedése matriarchális társadalomként épül fel. Emellett a tündérek egyszerre asszociálódnak a földdel, a természettel, s azzal, hogy mindez összekapcsolódik a kizsákmányolással, az ökofeminizmus elméleti keretével megközelíthetővé válik. A tündérek kollektíven akarnak fellépni kizsákmányolásuk – pusztításuk – ellen, hiszen a pinky alapanyagai, és éppen ezért tömöríti a királynő alattvalóit saját, védhető ligetükbe.

A *Visszatérés az éjféli iskolába* esetén utaltam a novellában fontos szerepet játszó természeti ciklikusságra, amely az élettel és a halállal is összekapcsolódik. Ahogyan az ökofeminizmus a termőföld és a nők metaforikus megfeleltetésére mutat rá, úgy a novella is nyíltan

megrázza ezeket a párhuzamokat. A szöveg korábban idézett felütése után a ciklikussághoz tartozó élet-halál, természeti körforgás asszociáció kiegészül a föld termékenységével is, amit összekapcsol a születéssel: „Azért születünk a földre, mert ezzel tiszteljük meg. Végül is a föld tart el minket.”⁵⁰

A halállal nem történik meg a teljes „visszatérés” a talajba, hiszen „Itt előfordul, hogy kétszer születik meg az ember a földből”.⁵¹ A sírból feltámadókat a falusiak elkapják, „kocsonyásítják”, és visszaadják földnek. Ez a cselekvés párhuzamba állítható a történet furcsa, a földből gondozás nélkül kifejlődő és termő növények feldolgozásával is. A növények különös „magokat” rejtnek magukban, de valójában egy-egy rendszertani „állatcsoportot” vagy „embereket” jelölnek. A termények belsejében fejlődő lényeket feldolgozzák, mielőtt felélednének. A növények a kocsonyásított emberek testéből épülnek fel, és egy másik novella, a *Borostyánkompex* világít rá, hogy ez harmadik „megszületésnek” tekinthető, bár a termésekben már csak az emberi élet esszenciája koncentrálódik.

Mivel a szülés, születés a földdel, természettel, ciklikussággal áll párhuzamban, a novella felkínálja az ökofeminista olvasatot. Az, hogy a születés egy gödörbe történik, és onnan emelik ki a csecsemőt, a földből kinövő új emberi lény képzetét kelti. Ennek áttétele rajzolódi ki a termésekben, amelyekben a különböző élőlények növekednek. Felidézi, hogy minden úgy hajt ki, ahogyan a *magok*. Ebben pedig kirajzolódik a nő és termőföld *archetipikus egymásra vonatkozása* a reprodukció felől értelmezve. A férfiak ezzel szemben a vallási feladatokkal, a feldolgozással, a védelemmel, vagyis a fizikaival, az eszköz használatával, a dominanciával kerülnek összefüggésbe.

A novella szinte csak férfi visszatérőket emel ki, akiket feldolgozásuk után, mielőtt visszaadnák őket a földnek, porzóként neveznek meg. Ez szintén a föld termékenységét és nőies asszociációját erősíti. A férfikkal társított tudás a női narrátor gyerekkori barátjában jelenik meg, hiszen a városból érkező, nem helyi fiú kérdez, információt oszt meg és akar birtokolni, mindezt a test és természet megértése miatt. A novella először a ciklikusság, a születés történetének tűnik, de valójában a természet által a nemi szerepekkel asszociált tulajdonságokat állítja szembe a falusi életben.

A *hatalom* sem csak egyszerűen egy matriarchális társadalmat bemutató regény, hanem megközelíthető az ökofeminista elméletek felől is, hiszen a környezetszennyezés, a környezetbe juttatott (hadászattól) kémiai anyagok hatására válhatott aktívvá a nők új fegyvere. Az első használathoz egy érzelmi sokk, veszélyhelyzet szükséges, amelyet a bemutatott karakterek esetén férfiak váltották ki nemi erőszakkal vagy gyilkossági kísérlettel: erejük a férfiak elnyomásának hatására éledt fel. A hatalom használatának leírásai természeti metaforákkal egészülnek ki, amivel a természet és a nőiség közt asszociációs kapcsolat alakul ki. A nők villámcsapásai miatt az áldozatok (akik férfiak) villámhegeit fához vagy páfrányhoz hasonlítják,⁵² mintha a férfiak pusztító cselekvéseikért állna bosszút a természet a nők által.

50 VERES, *Visszatérés az éjféli iskolába*, 193.

51 Uo.

52 Naomi ALDERMAN, *A hatalom*, ford. BORBÉLY Judit Bernadett, XXI. Század, Budapest, 2018, 22.

KESERÚ JÓZSEF

Nem őznek való vidék

Moskát Anita: *Irha és bőr*¹

1 GABO Kiadó, Budapest, 2019.

2 A regényben ezt az eljárást teremtésnek nevezik. A szóhasználat, természetesen, nem véletlen. A továbbiakban még lesz erről szó.

3 Giorgio AGAMBEN, *The Open: Man and Animal*, Stanford University Press, Stanford, 2004, 21, 80.

4 Az antropológiai gépezet fogalmáról ld. *Uo.*, 33–38.

5 Erre a sok helyen kimondatlanul hagyott előfeltevésre Heidegger is felhívja a figyelmet, amikor az állatról szóló, nagy hatású elemzésének egy pontján – miután részletesen kifejtette, hogy miért tekinti az állatot világszegénynek – elismeri: „Csak az ember felől nézve szegény az állat a világot illetően, de az, hogy valami állat, az önmagában nem világnélkülözés.” (Martin HEIDEGGER, *A metafizika alapfogalmai*, ford. ARADI László és OLYAI Csaba, Osiris, Budapest, 2004, 334.)

Moskát Anita harmadik regénye, az *Irha és bőr* egy viszonylag egyszerű alapötletre épül: egy közelebből nem meghatározott eljárás² révén egyes állatok átalakulnak, és kisebb-nagyobb mértékben az emberhez válnak hasonlónak. Fizikai megjelenésüket és viselkedésüket tekintve mindannyian megőrzik valamennyit állati eredetükből, de kognitív téren nem sokban térnek el az emberektől. Érdekes, hogy a regényről szóló első értékelések rendre az idegengyűlölet kérdése felől közelítették meg ezt az alaphelyzetet, ami részben azzal is magyarázható, hogy a kortárs magyar spekulatív fikció területén az utóbbi időben feltűnően nagy azoknak a regényeknek a száma, amelyek a kulturális és/vagy faji idegenség kérdését tematizálták.

Az idegenség problémája valóban fontos szerepet játszik Moskát Anita regényében, s az ezzel kapcsolatos kérdésfeltevés (Vajon hogyan reagálna az emberiség egy vele egyenrangú faj megjelenésére?) rokoníthatóvá teszi olyan regényekkel, mint Brandon Hackett *Xenója*, Veres Attila *Odakint sötétebbje*, vagy éppen László Zoltán regénye, a *Távolvíz*, de az efféle párhuzamok éppen az *Irha és bőr* egyik legfontosabb eleméről terelik el a figyelmet. Arról, hogy itt az idegenségnek egy egészen speciális esetéről van szó, nevezetesen az ember és az állat viszonyának a kérdéséről, amely – ha hihetünk Giorgio Agambennek – kultúránk egyik alapkérdése.³

Az emberivé vált állatokkal (a regényben fajoknak és kiméráknak is nevezik őket) szembeni emberi reakciók nagy része tehát nem egyszerűen az idegengyűlöletből vagy a mástól való félelemből fakad, sokkal inkább az állatban rejlő emberitől (és az emberben lakozó állatitól) való rettegésből és zavarból. Más szóval abból a felismerésből, hogy lehetetlen éles határvonalat húzni ember és fajzat, illetve ember és állat között. A nyugati kultúra mindig is oppozíciókban gondolkodott az emberről (test és lélek, földi és égi stb.), és magát az ember fogalmát is leggyakrabban valamivel (leginkább az állattal) szemben határozta meg. Az ember és az állat közti különbség a nyugati filozófia több mint kétezer éve során folyamatosan újratermelődött, s hol az állat antropomorfizálásának, hol pedig az ember animalizálásának gondolatában csúcspontodott ki, de mindig is alá volt vetve egy „antropológiai gépezetnek”⁴, amely az ember és az állat viszonyának kérdését kizárólag az ember felől volt képes artikulálni.⁵

Ebből a horizontból szemlélve már a regény címe is az ember és az állat egymáshoz való viszonyára utal, miközben a mellérendelő szerkezet problematizálja is ezt a viszonyt. Első pillantásra az irha (szinekdochikusán) az állatot jelentheti, míg a bőr az embert. A regény első fejezetében ezt olvashatjuk: „Jolán horkantott, a könyökét vakargatta ott, ahol az őzirha és az emberbőr összefolyt.” (12) Az idézetben az irha az őzfajzat Jolán őztermészetét jelöli, a emberbőr pedig emberi mivoltára utal, mindemellett pedig hangsúlyozódik a kettő határának elmosódása is („összefolyt”). Jolán egyszerre őz és ember; lehetetlen eldönteni, hol a határ állati és emberi énje között. Innen nézve a címben megjelenő „és” kötőszó nem feltétlenül az ember és az állat egymás mellé helyezésére (és ekként különválaszthatóságukra) vonatkozik, hanem kölcsönös átjárhatóságukra. Irha és bőr egyaránt állati és emberi, hiszen bőre az állatnak is van, nemcsak az embernek, amiképp az irha sem kizárólag az állat sajátja. Az emberre mondják tréfásan: elhordja (félti, kiporolja) az irháját.⁶ A regénycím ennek megfelelően azt is jelzi, hogy az állat és az ember nem stabil pontok, hanem folyamatosan metszik egymást. A regényben megjelenő fajzatok ennek a gondolatnak a megtestesítőiként is felfoghatók.

A regény három fő nézőpontkarakterrel operál, mindhárman fajzatok. Kirill, az őzfajzat egy blogger, aki szeretné megírni a fajzatok történetét; ő az implicit szerzője azoknak a fabuláknak, amelyek időről időre megszakítják a történetet. Pilar, a regény másik központi figurája borzfajzat. Őt – aki a fajzatok többségével ellentétben nem egy szocializációs központban töltötte fajzatléte első időszakát – annyira megbabonázták az emberi kultúra olyan „vívmányai”, mint a szappanoperák és a valóságshow-k, hogy legfőbb vágya, hogy szerepelhessen a tévében. A harmadik központi figura August, a Nemzetközi Fajzatügyi Szervezet (NFSZ) szakértője, aki a fajzatok egyenjogúságának elfogadtatásáért küzd, és akiről az emberek sokáig nem is tudják, hogy fajzat, hiszen a testén nem láthatóak állati eredetének nyomai (pontosabban a ruhája elrejtí ezek a nyomokat).

Az a tény, hogy mindhárom nézőpontkarakter fajzat, lehetővé teszi, hogy a regény két perspektívát érvényesítsen egyszerre: az emberit és az emberen kívülit. Ez utóbbi nemcsak abban nyilvánul meg, hogy a fajzatok kívülről – és meglehetősen kritikusan – tekintenek az emberre, hanem abban is, hogy másképp érzékelik maguk körül a világot. Állati énjük nyomai nem csupán testükön mutatkoznak meg, de olyan képességekben is, amelyekkel az emberek nem rendelkeznek. Kirill például képes a „csordája” tagjainak szemével látni, tud jelezni nekik, ha veszély közeleg stb. Ez azonban mégsem jelenti azt, hogy kevésbé lenne emberi, mint a regény emberalakjai. Az, ahogyan Kirill, Pilar és August gondolkodnak és cselekszenek, ismerősen esendő (tehát a maga módján nagyon is emberi). Mindegyikük eljut fontos felismerésekig, de néha már túl későn. Hoznak jó döntéseket, de számos rossz döntést is. Bátran szembenéznek önmagukkal, majd gyáván megfutamodnak. Egyszóval

6 Vö. „irha fn 1. Prémés állatbőr. [...] 4. biz <Kif-ekben:> az ember bőre, ill. az ember maga.” (*Magyar értelmező kéziszótár*, második, átdolgozott kiadás, főszerk. PUSZTAI Ferenc, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003, 577.)

7 KERESZTES Balázs,
Kultúrtechnika =
Média és
kultúratudomány:
Kézikönyv, szerk.
KRICSFALUSI Beatrix és
Mészáros Ráció Kiadó,
Budapest, 2018,
304.

8 Vö. Uo.

ugyanolyan bonyolult lények, mint bármelyik ember. Ugyanakkor félrevezető lenne őket antropomorfizált állatokként értelmezni. A regény – a fajok sorsán keresztül – éppen azt a nyugtalanító kérdést szegezi nekünk, hogy mit is tekinthetünk tulajdonképpen embernek, miközben igyekszik ezt a kérdést több irányból – jogi, politikai, filozófiai, teológiai és biológiai szempontból – körüljárni.

„Az emberi és állati lények közötti különbség nem gondolható el kultúrtechnikai közvetítés nélkül.”⁷ Ilyen kultúrtechnikának számít az állattartásra szánt, elzárt terek – karámok, ketrecek, akolok – létrehozása, amelyek markáns határvonalat képeznek ember és állat között, ily módon fenntartva ember és állat ontológiai különbségének *látszatát*.⁸ Az *Irha és bőrben* a fajok olyan, szögesdróttal körülvett gettókban élnek, amelyeket az emberek rendszeresen látogatnak, s ott a fajtasorokat – mintha valamiféle bizarr állatkertről lenne szó – simogatják, etetik és fényképezkednek velük. Akárcsak az állatkeretekben, itt is elaltatják azokat az egyedeket, akik agresszivitást tanúsítanak az emberrel szemben. A fajokkal való bánásmódot jogi előírások szabályozzák, amelyeknek a regisztrációs chip ugyanúgy részét képezi, mint az oltási könyv. „Amíg nem vettek nyilvántartásba egy fajtát, gyakorlatilag nem létezett.” (30) Nem csoda, hogy ezek között a körülmények között a fajok is kialakítják a maguk politikai ellenállását. A nyájnak nevezett csoport – amelynek összetartozását a házfalakra festett és tetoválásként viselt páros ujjú pata is jelzi – nem riad vissza a radikális eszközöktől sem. Az ellenállásnak ugyanakkor megvannak a szelídebb formái is: a Nemzetközi Fajtaszügyi Szervezet békésebb úton igyekszik kivívni a fajok alapvető jogait.

Az alapvető jogokért folytatott küzdelem a fajok esetében szorosán összekapcsolódik az önazonosság megalkotásának gyakorlatával. Kirill tevékenységében, a fajokról szóló fabulák gyűjtésében nem nehéz identitásképző műveletet látni. Az öltözködésükben még az embereket utánzó, de szintén a saját identitásukat kereső nyáj tagjai számára pedig nem az lesz a fontos elsősorban, hogy ki ember, hanem hogy ki fajta. Számukra a fajhoz tartozás nem biológiai kérdés: „Aki sapiensek közt él és sapiensként viselkedik, az nem fajta, hanem áru” – mondja egyikük (335), ezzel is hangsúlyozva a választás lehetőségét. Az önazonosság nem olyasmi, amivel eleve rendelkezünk; az, hogy mik vagyunk, mindenekelőtt tetteink döntenek el. A regénybeli fajok sorozatosan egzisztenciális döntéshelyzetek elé kerülnek, amelyek során szembe kell nézniük állati eredetükkel. Ez nem egyszerűen azt jelenti, hogy le kell győzniük azt („Miért ne lehetne egy őz erős?” – teszi fel a kérdést magának Kirill [299]), hiszen az lesz számukra az egyik legfőbb tanulság, hogy eredetüket nem tagadhatják meg teljesen; de éppen ez az eredet az, amiben osztoznak az állatvilágból korábban kiemelkedett emberrel. A saját csiga-eredetét szégyellő Augustnak így replikázik ironikusan ember barátjánője, Veronika: „Régen... [...] Mielőtt megszülettem... Zigóta voltam. Elhiszed? Egy kocsonyás, puffadt petesejtből meg egy ficándozó spermiumból olvadtam össze. Az embrionális fejlődésem

undorító. Egy burjánzás. Sejt a sejtre, először szederszerű ízé lettem, aztán...” (400)

A regényben nemcsak az a gondolat tér vissza, hogy mennyire emberiek a fajok, hanem az is, hogy mennyire állatiak⁹ az emberek egyes megnyilvánulásai. Gondoljunk csak az olyan, öntudatlan testi reakciókra, mint amikor Veronika madárkaromként görbíti be ujját (41), vagy amikor Theodor félelmét pupillája árulja el (214). Ezekben a helyzetekben egy-egy, a törzsfajlás korábbi szakaszából származó biológiai örökség tör felszínre. Bár az *Irha és bőr* játékba hoz mitológiai elemeket, a regényben mégsem az ember és az állat (fajzat) közötti szimbolikus kapcsolat lesz hangsúlyos, hanem a biológiai rokonság. Moskát Anita egy interjúban így fogalmazott ezzel kapcsolatban: „Az állat-ember hibridek ősi toposz, elég a mitológiai vonatkozásokra gondolni, de a fantasy is sűrűn használja (bár sokszor inkább díszletként), én mégsem ezekből indultam ki. Biológiai megközelítést kerestem, és ehhez szerintem leginkább az egyetemi tanulmányok nyújtottak inspirációt: az anatómiaoktatásnál nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy megértsük, a törzsfajlás különböző fokain hogyan változnak a szervek, az idegrendszer, hogy értsük, a madár szárnyában és az ember felkarjában az a csont valójában ugyanaz. Ezek a párhuzamosságok, ez a rendszer kezdett izgatni, és ez magával vonta, hogy a hibridábrázolás sem lehet szimbolikus vagy díszletszerű.”¹⁰

Mind a kiragadott példák, mind pedig az önértelmezés arra mutatnak rá, hogy a legfontosabb metszéspontot ember és fajzat között biológiai (testi) létük képezi. Ez nyilvánul meg abban a jelenetben, amelynek során a fajok radikális frakciója túsul ejt egy csoport turistát, akik a következőképpen végzik:

Hajnali háromkor találtak rá a turistákra. Nem a rendőrök akadtak nyomukra, a fajok engedték szabadon a túsokat. Egy járőr vette észre az alakokat a szocializációs központ előtt. Távolról csak árnyakat és körvonalakat látott, és mivel furcsállta a dolgot, közelebb ment.

Mind a harminckilencen meztelenek voltak. Hajukat tövig nyírták, borostás fejbőrükön megvillant az utcalámpa fénye, és jól látszott a nyakukra kötött szíj is: piros, kék és sárga műanyag pántok, mint amilyet egy palotapincsi vagy terrierre adnak. Remegő kézzel próbálták letépni a saját és mások nyakörveit, de hiába; utólag derült csak ki, hogy a csatjaikat pillanatragasztóval rögzítették, le kellett vágni róluk. Hosszú pórázzal kötötték ki őket a szocializációs központ biciklitárolójához. Ahogy egyre dühösebben és rémültebben menekültek, összegabalyították a kötelekeket, rángatták a láncokat. Tálakban konzerv kutyaeledelt tettek ki nekik, és a zúrzavarban felrúgták azokat, lábszárúkról csirkeszaft csorgott.

A járőr szerint úgy nyöszörögtek, hogy biztosra vette, kóbor kutyákat talált, amelyek néha betörnek a gettóba konténereket fosztogatni. (199–200)

August testének fajzat-eredetét ruhája eltakarja; csak ha meztelen, akkor vehető észre, hogy korábban csiga volt. A civilizált ember tes-

⁹ Ennek egyik sajátos megnyilvánulása, hogy egyes ember szereplők – különböző helyzetekben – állatmaszkot viselnek (19, 150, 206).

¹⁰ „Az a csont valójában ugyanaz” – Interjú Moskát Anitával az *Irha és bőr* című kötetéről (kérdőző: BORBÍRÓ Aletta) = <http://www.prozanostra.com/iras/az-csont-valojaban-ugyanaz-interju-moskat-anitaval-az-irha-es-bor-cimu-koteterol> [Letöltve: 2019.08.12.]

tét is ruha fedi, ám ha meztelen, nem sokban különbözik az állattól (fajzattól). Az idézett szövegrész utolsó bekezdésében mindez ráadásul egy ember nézőpontjából látható. A turisták nem szokványos viselkedése (a láncok dühös rángatása, belegabalyodás a pórázba) és az ugyancsak szokatlan körülmények (nyakra kötött szíjak, kutyaeledel) miatt a járőr először azt hiszi, kutyákat lát.

Ez a szituáció egy másik, a regény végén olvasható jelenet előképeként (és bizonyos értelemben annak inverzeként) is felfogható. Itt a fajzatokkal szolidaritást vállaló emberek egy csoportja jelenik meg meztelenül, miközben a fajzatok likvidálására kiküldött fegyveres egység tagjai – a fenti járőrhez hasonlóan – zavarba jönnek, mert nem tudják eldönteni, hogy fajzatokat látnak vagy embereket.

Ready-made, fotósorozat, 2004, Borszék Projekt, Borszék

Némán, a ruhátlan testüket közszemlére téve nem lehetett eldönteni róluk, fajzatok-e vagy emberek. Meg se rezzentek a rájuk szegeződő puskák láttán, ami lehetett akár makacsság vagy a friss átváltozottak természetes reakciója, hogy nem értik a szavakat. [...] Személyi szám, adószám vagy egészségbiztosítási adatok nélkül csak testek voltak. Nem látszott a Facebook-profiljuk, az ismerőseik száma, a családi állapotuk, a hírfolyamban megosztott macskás videók vagy a születési köszöntések. Sehol az érettségi bizonyítványuk, az anyjuk neve. Nincs születési idejük, nincs telefonszámuk, se priuszuk, foglalkozásuk vagy lakóhelyük. Csak bőr és haj és faszőr. Ha ruhát viselnek, az talán segített volna. Magassarkóban vagy öltönybe bújva a civilizáció látszatát kelthették volna, de csupaszon, ahogy egy fajzat bújjik ki a karamellából, és ahogy az ember születik magzatmázasan, nem különböztek. (571–572)

Ebben a különösen fontos szövegrészben három különböző mozzanatra érdemes felhívni a figyelmet. Elsőként arra, hogy milyen összetevőket nevez meg az emberi létezés fő kritériumaiként: a személy azonosíthatóságával kapcsolatos hivatalos adatokat (személyi szám, adószám, egészségbiztosítás, családi állapot stb.), valamint az öltözködést. Ez utóbbi kapcsán arra is felfigyelhetünk, hogy a megemlített ruhadarabok (magassarkú, öltöny) elsősorban a nyugati kultúra tartozékai, annak is a jómódúbb lakosságára jellemzőek. Mintha embernek az számítana, aki rendelkezik ezekkel a tartozékokkal. A második mozzanat a ruha hiánya. Akárcsak az előző részletben, az emberek itt is ruha nélkül jelennek meg, ami nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy megkülönböztethetetlenek legyenek a fajzatoktól. Úgy tűnik, emberi test és fajzattest között nincs lényegi különbség. A különbséget csak a ruha teszi, valamint az azonosítást szolgáló tényezők – ezektől viszont az ember könnyen megfosztható, illetve saját akaratából is megszabadulhat. Végezetül meg kell említenünk, hogy nemcsak ruhátlanságuk miatt válnak a fajzatokhoz hasonlóvá az emberek, hanem a némaságuk miatt is. A nyelvben sokáig azt a küszöböt látták a gondolkodók, amely elválasztja egymástól az embert és az állatot. Csak a huszadik század második felében dőlt meg ez a nézet, főként az etológia eredményeinek köszönhetően. Ma már tudjuk, hogy egyes állatfajokra nemcsak a nyelvhasználat jellemző, hanem a tudatos eszközhasználat, valamint számos olyan kognitív képesség is (például arcok felismerése), amelyeket korábban kizárólag az embernek tulajdonítottak.¹¹

A regény – Darwin¹² szellemében – azt hangsúlyozza, hogy emberek és fajzatok között nincs *szubsztanciális* különbség. Ahogyan törzsfajlódése során az emberi faj fokozatosan vált azzá, ami (illetve, ahogyan egyedfejlődése során az ember fokozatosan válik azzá, aki), úgy a fajzatokról is elmondható, hogy egy ehhez hasonló evolúciós utat járnak be – csak sokkal gyorsabb ütemben. Ez az út mindegyikük esetében más és más. Vannak fajzatok, akik átváltozásuk után életképtelenné válnak. Mások az emberekkel való együttélésre nem lesznek alkalmasak (például azok, akik nem tanulnak meg beszélni, s így – emberi szempontból – szocializációra képtelenné minősülnek). Mindannyiukban közös azonban, hogy változnak.

11 A kérdéskörhöz – sok egyéb mellett – ez a magyarul frissen megjelent könyv is ajánlható: Frans DE WAAL, *Elég okosak vagyunk, hogy értsük, milyen okosak az állatok?* ford. MÁTICS Róbert, Alexandra, Pécs, 2018. (Köszönet H. Nagy Péternek, amiért felhívta a figyelmem erre a könyvre.)

12 Darwin így fogalmaz *A fajok eredetében*: „Jóllehet az ember és a magasabb rendű állatok értelmi képességei között óriási a különbség, ez a különbség fokozati, és nem minőségi.” Idézi DE WAAL, *I. m.*, 9.

Az átváltozás folyamatjellege lépten-nyomon hangsúlyozódik a regényben. A fizikai átváltozás viszonylag gyorsan lezajlik mindannyiuknál, de a kognitív és mentális átalakulás ennél jóval több időt vesz igénybe. A regényalakok közül kétségkívül Pilar figurája a legérdekesebb ebből a szempontból. Akárcsak az emberek esetében, Pilar személyiségfejlődésének első stádiumát is az imitáció stratégiája jellemzi leginkább. A borzfajzat a többiektől eltérő környezetben, egy szobába zárva tölti fajzatléte első szakaszát, ahol „gazdája” mellett legfőbb információforrása a televízió. Ez, magától értetődően, jelentős mértékben meghatározza Pilarnak a világról kialakított képét. Viselkedésében állandóan a szappanoperák hőseit igyekszik utánozni, gesztusainak és mondatainak jó része reklámokból származik. Olyannyira azonosul ezekkel a mintákkal, hogy kezdetben fel sem merül benne, hogy ő esetleg fajzat, és nem ember. „Én is sapiens vagyok” – mondja büszkén (64).

Későbbi tapasztalatai – miután „gazdája” megszabadul tőle, a gettóba kerül Kirill és a többi fajzat mellé – ráébresztik arra, hogy nem egészen az, akinek eddig gondolta magát. Pilar innentől fogva az asszimiláció stratégiáit is működtetni kezdi. Legfőbb törekvése, hogy emberré váljon és szerepelhessen a tévében. Érdemes megjegyezni, hogy Pilar ezzel nincs egyedül. A regény több szereplője vélekedik úgy, hogy az állatoknak az lenne a legjobb, ha emberré válnának. Kirill például a magatehetetlenül, kómában fekvő teremtő teste mellett azon sajnálkozik, hogy nincs aki a többi állatnak segítsen emberré válni. Mintha az emberré válás jelentené az állatok számára az üdvözlést vagy a boldogságot. „Ha a teremtő ébren lenne, segíthetne rajtuk. Mind emberré válnának.” (274) Egy galambfajzat szintén úgy vélekedik, hogy maguk az állatok is emberré szeretnének válni: „Mind át akarnak változni. A Föld összes állata azt a kiváltságot szeretné, amit mi már megkaptunk.” (273) Ez a gondolat azonban arra a hamis ideológiára és teleológiára épül, amely szerint az emberi lét magasabb rendű minden más létformánál, és minden faj akkor jár jól, ha emberré válik. A fajzatoknak rá kell ébredniük, hogy ez az út téves. A felismerés azonban áldozatokkal jár.

Pilar, aki korábban Kirillhez és az idézett galambfajzathoz hasonlóan úgy gondolta, hogy: „Ha az állatoknak lenne választásuk, mindannyian át akarnának változni. Ki ne cserélné le a primitív életét a sapiensek csodáira?” (320), fokozatosan jut el annak felismeréséig, hogy nem emberré kell válnia, hanem önmagává. A borzfajzat a regény egyik legmegrázóbb jelenetében olyan áldozatot hoz, amely után semmi sem lesz már olyan (őt magát is beleértve), mint előtte volt: megcsonkítja magát. Ez az áldozathozatal, illetve az ahhoz vezető tapasztalatok, megérlelik Pilarban a felismerést, mely szerint nem mások által létrehozott mintáknak kell megfelelnie, hanem saját magát kell megalkotnia. Csak ennek felismerése után tudja megfogalmazni a következőket: „Pilar vagyok, borzfajzat. Nincsenek szüleim. Nem tudom, hogyan és miért keletkeztem. De itt vagyok, és nem hagyom, hogy mások találjanak ki. Saját magamat kell kitalálnom.” (438) Ezzel végleg maga

mögött hagyja mind az imitáció, mind az asszimiláció gyakorlatát, és elérkezik szellemi fejlődése harmadik szakaszába, amit majd továbbiak követnek; elsőként az a stádium, amelyben már nemcsak magára gondol, hanem a közösség többi tagjára is (568).

Kirill és August más utat járnak be, s a többi fajzatnak is megvan a saját története. Ahelyett, hogy az ember és a fajzat (vagy az állat) elvont fogalmait állítaná szembe egymással (mint számos bölcseleti okfejtés teszi¹³), a regény a szereplők egyéniségére helyezi a hangsúlyt. Ha mindenkinek saját magának kell megtalálnia a maga útját (Pilar szavaival: mindenkinek saját magának kell kitalálnia magát), akkor nem az lesz a fontos, hogy mi a különbség ember és fajzat között, hanem az, hogy miben különbözünk másoktól. Az *Irha és bőr* egyértelműen az egyéniség elismerése és a választás szabadsága mellett teszi le a voksát. Ez azonban felvet két fontos kérdést: Milyen előzetes emberfogalomra támaszkodik a regény? Tekinthető-e esszencialistának¹⁴ a regényben körvonalazódó emberfogalom?

Kezdjük az utóbbival. Egyrészt a regény nagyon is reflektáltan kezeli a kérdést, amikor azzal szembesít, hogy embernek lenni nem csupán faji (biológiai) kérdés, hanem kulturális, sőt kultúrtechnikai is. A kulturalitás jelentőségét az egyes fabulák is hangsúlyozzák, hiszen eltérő kultúrákból származnak, s ily módon is utalnak az ember kulturális beágyazottságára és az ebből származó különbségekre. Az esszencialista felfogással szembeállítható továbbá az a felismerés is, hogy az ember fogalma nem választható el a kultúrtechnikáktól. Erre megint csak Pilar lehet jó példa, aki sokáig így definiálja önmagát: „Apám egy őzfajzat, anyám a televízió” (169). A mondat egyszerre hangsúlyozza a biológiai és a technomediális összetevők szerepét az egyén önmeghatározásában. Azt, hogy kik vagyunk, részben biológiai tényezők határozzák meg, vagyis az öröklődés (bár Pilar a mondatban nem vér szerinti, hanem választott apjára utal), másrészt pedig az olyan technomédiák (például a televízió), amelyeken keresztül önmagunkra reflektálunk, s amelyek révén képet alkotunk magunkról.

Ugyanakkor van a regénynek egy erőteljes szólama, amely egyértelműen a felvilágosodás örökségét viszi tovább – két vonatkozásban is. Egyfelől kitüntettként kezeli a méltóság, az önbecsülés és a mások általi elismerés szempontjait; a regény főalakjainak sorsa legalábbis erről tanúskodik. Pilar, August és Kirill döntéseit alapvetően határozzák meg ezek a szempontok. Mindez akkor nyer sajátos értelmet, ha figyelembe vesszük korunk egyik meghatározó történetfilozófusának, Francis Fukuyamának a gondolatait, aki az ember és az állat különbségét abban látja, hogy az előbbi „más emberek vágyára is vágyik, vagyis azt kívánja, hogy »elismerjék«.”¹⁵ Ez a kijelentés – túl azon, hogy lényegi különbséget tételez fel ember és állat között (és ebből a szempontból távol áll a regény gondolatvilágától) – arra a hegeli gondolatra vezethető vissza, amely szerint a történelem egyik mozgatórugója az emberi méltóságért, az önbecsülésért és a mások általi elismerésért vívott küzdelem. Ha azonban Fukuyama kijelentése nemcsak az emberekre, hanem a fajzatokra is érvényes (márpedig úgy tűnik, hogy

13 A filozófiai diskurzusban gyakran megfigyelhető, hogy a filozófusok állatról vagy az állat kérdéséről beszélnek, ezzel azonban nemcsak több millió, egymástól nagyon eltérő fajt mosnak össze (vonnak egy közös fogalom alá), de elterelik a figyelmet arról is, hogy az egyedek között olykor komoly különbségek vannak. Éppen ezért nincs értelme például annak a kérdésnek, hogy felismerik-e magukat az állatok a tükörben. Mert vannak fajok (és azon belül konkrét egyedek), amelyek igen, és vannak, amelyek nem. Vö. DE WAAL, *I. m.*, 27, 37, 38.

14 Az esszencialista felfogás abból indul ki, hogy az ember rendelkezik valamiféle sajátos lényeggel, ami megkülönbözteti minden más élőlénytől.

15 Francis FUKUYAMA, *A történelem vége és az utolsó ember*, ford. SOMOGYI Pál László, Európa, Budapest, 1994, 12.

16 Bár ez a folyamat az egyes gondolkodóknál olykor eltérő előjellel jelenik meg, Rousseau szerint az ember természettől fogva jó, és csak a társadalom teszi rosszá. Hegel ezzel szemben azt hangsúlyozza, hogy önmagunk képzése révén – ami nem történhet meg a társadalomban működő intézmények nélkül – tudunk csak felemelkedni a humanitásig.

17 Lásd a regény 199–200. és 571–572. oldaláról származó idézeteket és kommentárjukat.

erről van szó), akkor nem tartható fenn ember és fajzat lényegi különbségének gondolata. Másfelől pedig világossá válik, hogy a regénynek ez a jelentésrétege a gondolkodásunkat a mai napig meghatározó hegeli elképzelés jegyében bontakozik ki, s ennyiben – kimondatlanul is – a felvilágosodás egyik alapgondolatát örökíti tovább.

Az *Irha és bőr* implicit emberfogalma egy másik szempontból is a felvilágosodás örökösének tekinthető. A filozófiai gondolkodásban nagyjából a 18. század végétől válik egyre meghatározóbbá az a gondolat, hogy az embernek nincs eleve kijelölt helye a világban (a középkor, amely az embert Isten képmásaként fogta fel, ezt még nem így gondolta), ebből következően pedig az embernek lehetőségében áll, hogy képezze és tökélesítse magát, s így valaki mássá váljon, mint aki korábban volt. Ez a gondolat egyrészt feltételezi az egyénnek mint önállóan cselekvő és gondolkodó individuumnak az elismerését, másrészt pedig nagy hangsúlyt fektet a szabad választás lehetőségére. Rousseau-tól Hegelig a korszak számos gondolkodója vélekedett úgy, hogy embernek nem születünk, hanem azzá válunk.¹⁶ Moskát Anita regényét mélyen áthatja ez a gondolat. Kirill, August és Pilar története az ilyen értelemben felfogott emberré válás története, ahol az ember nem valami előzetesen adottat jelent, hanem annak lehetőségét, hogy valami többé váljunk, mint amik eredetileg voltunk. Mind az önbecsülés, a méltóság és a mások általi elismerés kivívása, mind pedig az egyén szabadságának és tökéletesedésre való lehetőségének gondolata alapvetően meghatározza mindhármuk életútját. Emiatt mondhatjuk azt, hogy a regényben megjelenő emberfogalom a felvilágosodás örökségéből merít.

Ugyanakkor a regény mégsem fogant kizárólag a felvilágosodás szellemében, hiszen vannak benne olyan mozzanatok, amelyek nem egyeztethetők össze a felvilágosodás gondolatvilágával. Ezek egyike az ember és az állat közötti szubsztanciális különbség tagadása. Míg a felvilágosodás – mint láthattuk, még az olyan kései leszármazottaknál is, mint Fukuyama – ragaszkodik az ember és az állat ontológiai szétválasztásának gondolatához, addig az *Irha és bőr*ben nincs lényegi különbség ember és fajzat (illetve ember és állat) között. A fajzatok ugyanúgy állatokból alakultak át valami mássá, mint az emberek. Innen nézve válik érdekessé August válasza, amikor nekiszegezik a kérdést, hogy az emberek vagy a fajzatok mellé akar-e állni. August ugyanis visszautasítja a választást (s ezzel tagadja ember és fajzat szembeállítását), és ezt mondja: „nem gondolom úgy, hogy egyik fajta élet értékesebb lenne a másiknál” (508). Nem sokkal később pedig így fogalmaz: „Nem választok a fajzatok és a sapiensek közt, mert nekem nem ez számít. Az életet választom.” (511) Ez a kijelentés annak a – korábban már taglalt – gondolatnak a radikális változata, amely szerint ember és fajzat testi közösséget alkotnak.¹⁷ A kijelentés radikalitásához nem fér kétség, hiszen egyenrangúként kezeli az emberi és a nem emberi életet. Azt a kérdést azonban nyitva hagyja, hogy mit ért az élet fogalma alatt.¹⁸

Ha minden élet egyenrangú, és az ember nem tölt be megkülönböztetett szerepet az élőlények között, akkor jár némi teológiai követke-

ményekkel is.¹⁹ Mindez azért lehet érdekes, mert a regényben a kezdetektől fogva jelen van egy szakrális jelentésréteg, amely az olyan kifejezések frekvenciált alkalmazásában is megmutatkozik, mint teremtés, teremtő, isteni megnyilatkozás, templom, Bárány stb. Már önmagában is beszédes, hogy a fajzatok átváltozásának folyamatát teremtésnek nevezi a narrátor, illetve maguk a szereplők is (holott a fajzatok nem *ex nihilo* jöttek létre, hanem állatokból alakultak át), a folyamat elindítóját pedig teremtőnek. Az első teremtés (értsd: a fajzatok átváltozásának első hulláma) 2000 húsvétvasárnapjára esett, amikor is az állatok – „mintha hívást hallanának, isteni parancsot” (10) – egyszer csak elkezdtek átalakulni, s az emberek isteni megnyilatkozást láttak ebben (33). Mivel olyan folyamatról van szó, amelyre korábban nem volt példa az emberek (és az állatok) történelmében, s amelynek a háttere (miértje) is homályban marad, nem meglepő, hogy a magyarázatok között a szakrális értelmezés lesz a domináns.

Mindez azonban idővel megváltozik, s a jelenségek szakrális értelmezése egyre inkább másodlagossá válik. Ebből a szempontból fontos lehet a szövegben megjelenő mítoszok újraírásainak elemzése,²⁰ hiszen már ezek az átiratok is jelzik a szakralitás egyfajta dekonstrukcióját. Ez a tendencia tetten érhető továbbá a szakrális metaforika fokozatos háttérbe szorulásában is, illetve abban, ahogyan a megmagyarázhatatlan jelenségek fokozatosan magyarázatot nyernek. Kiderül ugyanis, hogy a teremtés első napja azért esett húsvétra, mert akkor ért rá az első teremtő. „Semmi szakrális oka nincs, hogy húsvétra esik [a teremtés] – mondja August (516), egyszerűen csak arról van szó, hogy húsvét nem munkanap, így Gerda, a teremtő akkor tudta befejezni a munkáját. A későbbiekben a teremtő személye is elveszíti egyedi státuszát, hiszen megtudjuk, hogy többen is képesek arra, amire ő. Nem egyetlen teremtő van tehát, hanem több, ráadásul egyikük sem mindenható (ahogyan azt egy teremtőtől elvárnánk), hanem nagyon is esendők és tökéletlenek. A történet végére a szakrális értelmezés csupán a jelenségek magyarázatának egy lehetséges, de korántsem a legfontosabb formájává válik.

A regény szóhasználata (lásd: teremtő, teremtés) azonban megközelíthető egy másik irányból, a spekulatív fikció hagyományára felől is. Igazat adhatunk H. Nagy Péternek, aki szerint: „A műbeli kimérákat nem technológiai úton hozzák létre, hanem teremtik. Az »embercsinálás« szörnyszerűsége alapján ez a képlet olyan kontextusba illeszthető, melyben a Pygmalion- és Frankenstein-történetek átvezetnek a poszthumán korba, a hibrid identitás terepére...”²¹ A regény valóban rendelkezik egy olyan jelentésréteggel, amely révén összefüggésbe hozható a poszthumanizmus fogalmával. Ha abból indulunk ki, hogy a poszthumán nem az ember utánit jelenti, hanem annak felismerését, „hogy amit embernek neveztek, az mindig is az emberi és a nem emberi ontológiai összefonódá-

18 Az „élet” ugyanúgy nem tekinthető egyértelmű és semleges fogalomnak, mint ahogyan az „ember” sem. Elég, ha csupán az egymástól oly távol eső életdefiníciókat állítjuk egymás mellé, mint amilyen a francia fenomenológus Michel Henryé vagy a NASÁ-é. Vö. „Az élet nem valamiféle specifikus fenomén, nem egy létező és nem is a létezők egy neme, amelyhez csakis »a világ kivültségében« juthatnánk oda. Az élethez az életben juthatunk oda, hiszen maga az élet jut oda magamagához. Az eredendő fenomenalizáció nem a másvalami megnyilatkozása, hanem önfeltárulás. *Az élet feltárulkozik...*” Michel HENRY, *Az élet feltárulkozik*, ford. SUTYÁK Tibor, Vulgo, 2004/1., 76. Illetve: „A NASA által használt definíció szerint az élet önfenntartó, darwini evolúcióra képes kémiai rendszer.” KERESZTURI Ákos, *Asztrobiológia*, Magyar Csillagászati Egyesület, Budapest, 2011, 41. Idézi H. NAGY Péter, *Párhuzamos mintázatok*, NAP Kiadó, Dunaszerdahely, 2013, 58. (67. l.)

19 Agamben szerint ez egyenesen oda vezet, hogy nemcsak az ember és az állat válik elgondolhatatlanná, hanem talán az isteni is. Ld. AGAMBEN, *I. m.*, 21.

20 Ettől azonban most eltekintünk.

21 H. NAGY Péter, *Teremtőerő-trilógia – Moskát Anita regényei III.* = https://mapopkult.blog.hu/2019/06/25/teremtoero-trilogia_moskat_anita_regenyei_iii [Letöltve: 2019.08.15.]

sából származik”²², akkor kijelenthetjük, hogy ebben a tekintetben az *Irha és bőr* a poszthumán horizontban helyezhető el. Ugyancsak efelé mutat az a kérdésirány is, amely a teremtéssel mint „embercsinálással” jelenik meg a szövegben. A regénybeli teremtés ugyanis végső soron nem más, mint beavatkozás az élő teremtmények „természetes” fejlődésébe, amely felvet etikai kérdéseket, s e téren szintén érintkezik a poszthumanista diskurzusokkal.

Regényében Moskát Anita egyedülálló érzékenységgel nyúl egy nagyon fontos és aktuális problémához, s úgy szembesít annak számos vonatkozásával, hogy közben nem feledkezik meg a kivitelezés kérdéséről sem. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az *Irha és bőr* a kortárs magyar spekulatív fikció megkerülhetetlen, már most hivatkozási alappá vált (és megkockáztatjuk: idővel klasszikussá váló) darabja. Olyan könyv, amelyet minden gondolkodó lénynek (legyen az ember, állat vagy fajzat) el kellene olvasnia.

Ready-made, fotósorozat, 2004, Borszék Projekt, Borszék

BAKA L. PATRIK

Gőzerővel a világ körül

Dávid Ádám: *Millennium expressz*-trilógia

„– Ne aggódj, mindent saját kezűleg szereltem
kiselejtezett alkatrészekből.”

(Zsiga; Dávid Ádám: *Millennium expressz – A potyautas*,
5.)

A könyvkiadási tendenciákat szemrevételezve úgy tűnik, a steampunk jelenség hathatósan megihlette a magyar irodalmat, s különösen igaz ez annak ifjúsági dimenziójára vonatkozóan. A pöfögő gőzgépek és csikorgó fogaskerek-ek hajtotta fantasztikusabbnál is fantasztikusabb masinériák, s a viktoriánus kor varázsa a fiatal olvasókorosztály körében hatványozott figyelmet tudhat a magáénak, a gőzbe-tyár szerzők és köteteik pedig idehaza is mindegyre csak szaporodnak. Ebben a folyamatban kétségkívül oroszlán-részt vállal a Főnix Könyvműhely, olyan írók témába vágó műveit jelentetve meg, mint Vivien Holloway, Szilágyi Zoltán, A. M. Aranth és mások, de a klasszikusan szépirodalmi műhelyként számon tartott Magvető is nyitott volt az irányzatra, hiszen Lakatos István kitűnő ifjúsági regényei ennek berkein belül láttak napvilágot. A Tilos az Á Könyvek Dávid Ádám *Millennium expressz*-trilógiájával¹ járult hozzá a hazai ifjúsági steampunk kánon terjeszkedéséhez.

Szerzőnk, köteteinek írásakor a vernei hagyományhoz nyúlt vissza, és a megcélzott korosztály igényeit figyelem-be véve kívánta meg újjáéleszteni azt, visszanyesve a kiterjedt leírásokat, helyettük pedig a párbeszédesebb cselekményszöveget és kalandot állítva előtérbe. Dávid Ádám hősei mindenestre éppúgy körbeutazzák a világot, mint a nagy előd karakterei, számos regényében, rengeteg ismeretet gyűjtve az út során. A kulturális, történelmi, földrajzi vonatkozások és átszövődések végig jellemzik a *Millennium expressz*-trilógiát, ám mindezt úgy, hogy a cselekmény nem napjainkban, de a tizenkilencedik század alkonyán, egész pontosan 1896-ban játszódik.² A befogadók számára ilyenformán kerül egymás mellé a kor megannyi szereplője és története, Gárdonyi – azaz Ziegler – Gézától³ kezdve a világhírű illuzionista, Harry Houdinin át II. Miklós orosz cárig, olyan klasszikusok tájait használva háttérül, mint *Az arany ember*, a *Winnetou*-regények vagy épp a *Drakula*.

1 Az egyes részek adatai: DÁVID Ádám, *Millennium expressz – A potyautas*, Tilos az Á Könyvek, Budapest, 2013 (a továbbiakban MEP); Uő., *Millennium expressz – A fogoly*, Tilos az Á Könyvek, Budapest, 2015 (a továbbiakban MEF); Uő., *Millennium expressz – A tudósító*, Tilos az Á Könyvek, Budapest, 2017 (a továbbiakban MET). Az oldalszámokat a főszövegben, zárójelben adjuk meg. Az első rész kitűnő borítója Futaki Attila, a másodiké és a harmadiké pedig Németh Gyula alkotása.

2 A Gyermekek- és ifjúsági irodalom fórum kritikusja ennek kapcsán jegyzi meg: „A könyvnek a legnagyobb erénye a hatalmas és pontos kultúrtörténelmi tabló rajza a millenniumi ünnepség évéből, 1896-ból.” Lásd: ILDIKÓ, *Vonatromantika*, Gyermekek- és ifjúsági irodalom, 2014. = <http://www.gyermekirodalom.hu/?p=6908>

3 Kis következtetés, hogy Ziegler Géza csak a harmadik kötetben kerül említésre Gárdonyiként, noha választott nevét nem 1896-ban kezdte el használni.

4 Egy interjúban a szerző arról vall, regényével egy olyan piaci űrt is ki kívánt tölteni, miszerint egyetlen könyv sem használta meghatározó helyszíneként a vonat belső terét a magyar ifjúsági irodalomban, noha időközben felnőtt az a generáció, aki a *Thomas, a gőzmozdonyon* nevelkedett. Lásd: Ayhan GÖKHAN, *Megkérdeztük Dávid Ádámot*, Bárka online, 2014. = <http://www.barka-online.hu/megkerdezteuk/3970-megkerdezteuk-david-adamot>

5 A meghatározás a következő, a regények világépítési sajátosságait és mikéntjét is részletesen taglaló interjúból származik: Kiss Orsi, *Dávid Ádám: Egy digitális bennszülötet is lenyűgözhet Houdini*, Könyves blog, 2015. = http://konyves.blog.hu/2015/07/03/david_adam_egy_digitalis_bennszulotet_is_lenyugozhet_houdini

6 Ezt a vonatkozást emeli ki a Magyar Nemzet könyvkritikája is: FICSOR Benedek, *Tilos az Á Könyvek: tanulság izzadságszag nélkül*, Magyar Nemzet, 2014. január 1. = <https://mno.hu/grund/tilos-az-a-konyvek-tanulsag-izzadsagszag-nelkul-1208149>

Hőseink egy titokzatos gőzösön, a tulajdonképpeni főszereplőnek is tekinthető Millennium expresszen utazzák be előbb Európát, majd Észak-Amerikát, aztán Ázsia vadregényes tájait. Fontos azonban, hogy a mindenkori kiindulási pont a vonat lesz; a rá való feljutással veszi kezdetét a cselekmény is, s utazásaik során a szereplők csak egy-egy rövid, kényszerű időszakra hagyják hátra a járművet, amiről mindenekelőtt azt érdemes tudni, hogy:

– Egy kerekeken guruló árvaház, igen – felelte Zsiga. – A szabályzat első paragrafusa kimondja: „A Millennium expressz egy túlnyomórészt fiatalok potyautasokat szállító, közhasznú vasúti szerelvény, amely ideiglenes lakhelyként szolgál, és a közétkeztetés mellett közoktatási funkciókat is ellát.”

[...]

– A második paragrafus szerint „amennyiben az újonnan érkező potyautas személyi iratainak ellenőrzése 1. pozitív, akkor a vészhelyzet elmúlása után haladéktalanul el kell juttatni hozzátartozóihoz; 2. negatív, akkor ideiglenes millenniumi státuszba kerül”. (MEP: 16; 13.)

A vonat lakói közt szerepelnek olyanok, akik csak egy fordulóra válnak a közösség részévé, az idézetben említett Zsiga azonban a szerelvényen született, és több mint tíz évig el sem hagyta azt. A Millennium expressznek továbbá van egy különleges tulajdonsága, nevezetesen az, hogy minden olyan fiatalon segít, aki a környezetében vészhelyzetbe kerül. Ilyenkor meghúzódnak a vészfékek, a gőzös önmaga szabja meg az irányt és a sebességet, s úgy áll meg a fenyegetett előtt, hogy az épp abba a vagonba szállhasson be, aminek a szolgáltatásaira a leginkább szüksége van. A regény kezdő szakaszán a másik főhős, Mattyasovszky Teri – aki létező személy volt, és ténylegesen fotóművész – is épp azért szállt fel az étkezőkupéra, mert már napok óta nem evett. Mivel pedig hőseink kalandjai végig egybefonódnak a vonattal – sőt az első száz oldalon el sem hagyják a szerelvényt⁴ –, és annak segítségével ismerik meg mind jobban a világot, a befogadó pedig a gőzös nevével felvértezett trilógia révén teheti meg ugyanezt, a *Millennium expressz*, sorozatcímként használva a világléptékre utaló önreflexió lesz; kötettrilógia és szerelvény a megnevezés által montírozódik egybe. A síneken futó árvaház nevének jelentése mindezen túl a magyar államiság ezer évére is utal, pontosabban arra, hogy építői, s főként masiniszta, Kazán, eredendően 1896-ig szándékozott üzemeltetni a szerelvényt.

Kazán maga igen különleges figura, hisz mindamelllett, hogy ő testesíti meg a bölcs, gondoskodó, jólelkű, de tekintélyt parancsoló karakter archetípusát, egyszerre idézve meg Tolkien Gandalfját, Rowling Dumbledore-ját vagy épp Lakatos István Széklábját, jóformán egymaga lesz felelős a regényvilág zsánerjegyeinek térnyeréséért is. Itt mindenekelőtt az enyhe steampunk és fantasy vonásokra gondolunk, de az ő „számlájára írhatók” a road-,⁵ kaland- és tanító regény műfaji sajátosságai is,⁶ hisz nélküle a vonat, ez az utazó tanár-vaház sem róhatta volna a világ sínhálózatát.

Dávid Ádám előszeretettel él beszélő nevekkel. A Kazán becenév például eleve maga mellé rendeli a hozzá társítandó, mozdonyvezetői pozíciót – amit tovább tetéz, hogy a kormos férfi annak a George Stephensonnak az unokája, aki az első személyszállító szerelvényt üzemeltette be 1825-ben –, Randássy neve az arcán viselt sebhely által teljesedik ki, Kirpicsé pedig ügynöki pozíciója révén, hiszen az annak alapját adó orosz szó téglát jelent.

Most azonban vessünk egy pillantást a trilógia gőzbetyár sajátosságaira, hisz ezek révén sok mindent megtudhatunk Dávid Ádám univerzumának működéséről is.

Gyuris Norbert történeti stratégiákon alapuló polarizációja a *historikus* és a *fantasy* pólusok mentén osztja ketté a steampunk kánont, melyek közül az előbbi a realitás talajáról kiindulva gondolja tovább a gőztechnológiát, és teljesíti ki annak lehetőségeit, míg az utóbbi megtűri a fantasztikus elemet, s a túlpörgetett gőzmasinériákat ugyanúgy a világ evidens részeiként tálalja, mint a mágiát.⁷ Dávid Ádám trilógiája egyik csoportba sem illik bele maradéktalanul, ám mindkettőből merít egy kicsit. A szerző sehol nem törekszik arra, hogy megváltoztassa az általunk is ismert 1896-os év történelmét, nem borítja fel elképesztő gépezetekkel a világpolitikai viszonyokat, egyszerűen csak Kazán által eskábáltat olyan steampunk szerkezeteket, amelyek megkönnyítik a hősök mindennapjait:

Bal kezében egy fémkart tartott, és ahogy ujjával mozgatta a vállrész-
ből kiálló acéllillentyűket, a keze meghosszabbításaként használt
szerkezet engedelmeskedett az akaratának.

[...]

– Kazán egy félig kibelezett zongorából építette meg a fémkar belse-
jét. Ha fent megnyomsz egy billentyűt, az energia végigfut a húron,
és a kar alján megmozdul a hozzá tartozó acélujj. (MEP: 6; 10.)

A barkácsolás, a gőzbetyár szubkultúrát olyannyira jellemző DIY, azaz a „csináld magad” tevékenység hathatósan visszaköszön a regényben – az előbbin túl gondoljunk csak a tanulmányunk mottójára. A masiniszta például külön kocsi tart fenn műhelyként, ahol a fémkarhoz hasonló, korukat megelőző, fogaskerekes, gőztechnológiára működő eszközöket készít. Különös módon ezek a szerkezetek is hozzájárulnak azonban a *fantasy steampunk* klasszis térnyeréséhez, hiszen olykor ugyancsak saját akaratuk szerint viselkednek, mint az expressz maga:

A fiú feljajdult fájdalomában, és végre elengedte a fémkart, amit rejté-
lyes erő húzott Zsigához.

[...]

Ekkor a pokróc megmozdul. A fémkar kicsúszott alóla, lassan a leve-
gőbe emelkedett, és a fémvégződések végre rácsatlakoztak Zsiga
remegő kezére. (MEF: 210; 235.)

7 Vö. GYURIS Norbert, *Metafikció, történelem és identitás a steampunk regényben. Alasdair Gray: Poor Things* = H. NAGY Péter (szerk.), *Idegen univerzumok. Tanulmányok a fantasztikus irodalomról, a science fictionról és a cyberpunkról*, Parazita könyvek 1., Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2007, 218–219.

8 Lásd: Farah MENDLESOHN, *Rhetorics of fantasy*, Wesleyan University Press, Middletown – Connecticut, 2008, xi-xxv. A kurzívval szedett magyar megfelelő Hegedűs Orsolya fordítása, innen: HEGEDŰS Orsolya, *A mágia szövevédeke. Bevezetés a magyar fantasy olvasásába I.*, Parazita könyvek 8., Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 2012, 8.

9 Cory GROSS, *Varieties of Steampunk Experience*, Steampunk Magazine, 1. sz., 60–63. = <http://www.combustion-books.org/downloads/SPM1-web.pdf>

10 Celeste OLALQUIAGA, *The Artificial Kingdom: A Treasury of the Kitsch Experience*, Pantheon Books, New York, 1998, főként 28–29; 68–74; 293.

11 Az itt (is) felmerült leágazásokról lásd: Jeff VANDERMEER – S. J. CHAMBERS, *The Steampunk Bible. An Illustrated Guide to the World of Imaginary Airships, Corsets and Goggles, Mad Scientists, and Strange Literature*, Abrams Image, New York, 2011, 54–55, és a Wattpad (<http://www.wattpad.com/story/616257/parts>), illetve a The Encyclopedia of Science Fiction (<http://www.sf-encyclopedia.com/>) oldalak vonatkozó szócikkeit.

12 A tipikus gőzbetyár karakterekről lásd: William H. STODDARD, *GURPS Steampunk*, Steve Jackson Games, Austin, 2002, 30–51.

A szöveg helyenként elhinti annak lehetőségét, hogy a gőzbetyár szerkezeteket összekötő és egymáshoz vonzó, „rejtélyes” erő pusztán magnetikus eredetű, ám az expressz azon tulajdonsága, hogy önkaratából segít a bajbajutott gyerekeken, s hogy Kazán varázslatos tükre mindig a világ 1849-es állapotát tükrözi vissza, amikor is családja nagy tragédiájára került sor, s ami után a gőzös is elnyerte fantasztikus tulajdonságait, egyértelműsítik a fantasztikum jelenlétét. Utóbbi azonban, mint a steampunk elemek is, mindig a Millennium expressz környezetéhez kötődik, és nem az azt körülvevő, realisztikus világ sajátja, Farah Mendlesohn terminusainak tekintetében tehát a mű *betolakodó*, azaz *intrusive* fantasynek tételezhető.⁸

Cory Gross fajta-meghatározása felől nézve⁹ – ami Celeste Olalquiaga giccsméletén alapul¹⁰ – sem egyértelmű a trológia besorolása, hiszen annak steampunk fejlesztései közt akad segítő erejű is – ilyen például a fentebb emlegetett, Kazán-féle fémkar –, ami a *nosztalgikus*, a technika üdvözítő erejét valló művek csoportjába helyezné, a gonosz Kirpics nyomozó halálvonatának pusztításai ellenben a *melankolikus* vonalat, a túlfejlett szerkezetekkel járó, romboló hatásra figyelmeztető típust állítják előtérbe. A regény tehát azt az általánosnak is mondható tanulságot tudhatja a magáénak, ami szerint egy eszköz annak alapján lehet jó vagy rossz, hogy kinek a kezébe kerül, és az illető mire használja. Ezt erősíti meg az is, hogy Kirpics Kazán fémkarja alapján fejlesztette ki halálvonatát *A tudósító*ban.

A gőzbetyár irányzat maga is több alkategóriára tagolódik, amelyek *kortörés* és *világ-megközelítés* szerint különíthetők el. Az említett alkategóriák azonban, mivel inkább specifikus sajátosságokat hivatottak magukba tömöríteni, egymás viszonylatában nem kizárólagosak, így pedig egy-egy műben egyszerre több is jelen lehet belőlük. Esetünkben a fogaskerek- és gőzalapú fejlesztések dominálnak, tehát a colckpunk és a steampunk, de a bütykölés révén a stitchpunk is megemlíthető, ami magyarosan fércpunkként volna emlegethető.¹¹

A *Millennium expressz*-trológia a steampunk technológiákon és annak tipikus eszközein túl – mint amilyenek a léghajók, a fogaskerekűek, a gőz hajtotta gépezetek s a gőz maga, a velocipéd, a zsebóra és mások –, az irányzat egyéb jellemzőit is a magáénak tudhatja. Ilyen például a sok helyütt felrémelő humor, a túlhangsúlyozott rigolyák és állandó jellemjegyek, s a műfaj jellegzetes karakterei is, mint a kalandor – például Zsiga és Teri –, a feltaláló – Kazán –, a detektív – Fecske felügyelő –, a riporter – Szike –, és mások.¹² Bár a stimulánsok, ifjúsági regényről lévén szó, háttérbe szorulnak – legfeljebb Lujza mama előszeretettel használt altatóját, a macskagyökérteát említhetnénk „drogként” –, hőseink java a társadalom peremterületeiről származik – ami éppúgy steampunk-jellegzetesség –, hisz a szerelvény lakói eredendően mind nincstelen, kolduló árvák voltak. A gyermeksze-

génység témájának feszegetése beillik a gőzbetyár irányzat azon humánus törekvései közé, miszerint az általa megelevenített kor, illetve napjaink társadalmi problémáinak felszámolását rendre célul tűzi ki. Amíg a trilógia főellensége, az orosz Kirpics rabszolgamunkára fogja az elrabolt fiatalokat, addig Kazán jótéteményesükként jelenik meg.

– Mit gondolsz, miért használok ennyi gyereket a piszkos munkához? Nincs megbízhatóbb munkaerő, mint egy fattyú, akit kivakarsz a mocskokból.

[...]

– Jellemző, hogy amíg te a koldushálózat részleteit tervezgetted mellett, az apám ugyanakkor határozta el, hogy vonatot épít az árváknak. (MEF: 126; 130.)

A gőzbetyár jegyek zsánerönreflexiókként a regénynyelv szerveződését is jellemzik, amennyiben mediális megszerkesztettségük technológiai alapokból merít.¹³ Ebbe a mintázatba illik bele Kazán hangszínének jellemzése, amikor a következőket állítja:

– Azt tudom, hogy én ki vagyok – nevette el magát Kazán. A hangja tiszta volt, akár a vonatfüty, csak néhány oktávval mélyebben szólt. (MEP: 35.)

Ezzel a nyelvi megoldással a szöveg a vonatvezető nevéen túl is összekapcsolja, egybemontírozza őt a szerelvényével, s nincs ez másként a következő szakaszoknál sem:

– Kár a gőzért, fiacskám – mondta Kazán, és nagy élvezettel pöfékelt tovább.

[...]

A masiniszta akkora füstfelhőt fújt maga köré, hogy félő volt, rögtön el is tűnik benne. (MEP: 36; 59.)

A „gőzöm sincs” típusú nyelvi megoldások ugyancsak hangsúlyozottan felhívják a figyelmet a gőzvándál jellegre, igazolva, hogy a szerző nem csak cselekményi, világépítési és technikai, de poétikai fronton is jelezni kívánta műve műfaji hovatartozását.

Mint azt már fentebb is jeleztük, steampunk és fantasy elemei ellenére a trilógia a valós 1896-os világot kívánja az olvasók elé tárni, rengeteg, jól megalapozott ismerettel. Az első részben, *A potyautasban* például részletezésre kerülnek a fővárosi millenniumi ünnepségek, Somossy Károly budapesti „Konstantinápolyától” kezdve – amely a korabeli Európa legnagyobb mulatóközpontja volt –, a Feszty-körképen, s az ennek ihletéséből született, Ziegler Géza által megálmodott Pokol-körképen át Captif Godard gázballonjáig, melynek valós hirdetménye a regény egyetlen illusztrációja¹⁴ is egyben. Utóbbi hathatósan hozzájárul a világ valóságosságának hangsúlyozásához, ahogy *A fogolyban* egy Houdini-poszter, *A tudósítóban* pedig a világotazó Nellie Bly nevéhez fűződő társasjáték tesz ezt. Mivel a

13 A popkultúrakutató H. Nagy Péter William Gibson és Bruce Sterling koprodukciós regényében, *A gépezetben* tár fel hasonló szerveződést, s mivel utóbbi a nemzetközi steampunk kánon egyik kulcspusa, Dávid Ádám rokonmegoldása révén a gőzbetyár fősodorról látszik kommunikálni. Vö. H. NAGY Péter, *A képzelet nagymesterei – Dicktól Robinsonig* = KESERŰ József – H. NAGY Péter (szerk.), *Kontrafaktumok*, Selye János Egyetem, Komárom, 2011, 42.

14 *Ballon Captif Godard – A kötött léghajót ábrázoló plakát*, Országos Széchényi Könyvtár, 2016. = <http://nemzetikonyvtar.tumblr.com/post/145148042373/ballon-captif-godard-a-k%C3%B6t%C3%B6t%C3%A9ghaj%C3%B3t-%C3%A1br%C3%A1zol%C3%B3-plak%C3%A1t>

15 BÖSZÖRMÉNYI Gyula, *Ady Bandi és a tyúkok*, Librarius, 2015. = <https://librarius.hu/2015/07/03/david-adam-millennium-expressz/>

16 NÉMETH Eszter, *A vágány mellett, kérjük, vigyázzanak! Dávid Ádám: Millennium expressz*, Prae online, 2014. =

[HTTPS://WWW.PRAE.HU/INDEX.PHP?ROUTE=ARTICLE/ARTICLE&AID=7004](https://www.prae.hu/index.php?route=article/article&aid=7004)

harmadik rész kurzívval tördelve közli Szike szibériai tudósításait, melyek a trilógia szerint a Budapesti Hírmondóban jelentek meg, megállapíthatjuk, hogy a szerző a határátlépés irodalmi alakzatával is él. Sőt, itt hivatkoznánk az időmérés, illetve a visszaszámlálás köteten belüli fontos szerepére, amit nem csak sokszori említésük igazol, de az is, hogy a margókon rendre megjelenik egy zsebóra, ami alatt a befogadó a hátralévő időt is ott találja, fokozottabban érezve át annak múlását. A szereplők sietsége így rá is könnyen ráragadhat, az ugyanis a kritikusok egybehangzó véleménye szerint kétségtelen, hogy a regény talán túlságosan is gyors cselekménytempót diktál. Böszörményi Gyulával szólva: „A történet úgy száguld, mint egy túlfűtött, fékevesztett, masiniszta nélkül maradt vonat, úgyhogy kitekintve az ablakon ne csodálkozzunk, ha az egyik pillanatban még a Lumière testvérekkel, a következőben már Drakula gróffal szemzünk.”¹⁵ Németh Eszter – aki a rétegzett karakterépítést tartja *A potyautas* legfőbb erényének –, ugyancsak problémásnak látja a túlpörgetett tempót. „Mintha a regényből kimaradtak volna a hosszabb leírások, melyek a sok történés közt az elmélyedés, beleélés és természetesen a késleltetés funkcióját is hivatottak lennének betölteni. [...] A milleniumi ünnepség kellős közepébe berobogó vonat és üldözés mellett elért volna a tömeg leírása, a milió megteremtése, végtére is 1896-ban vagyunk. Mivel ezekből kevés van, és azok is rövidek, az olvasó dolga nehezebbé válik.”¹⁶

A mellékszereplők közt olyan nevek rémlenek fel, mint Ady Bandi, a már ifjoncnak is igen bohém, nőcsábász, talán túlságosan is kikarikírozott költőfejedelem, aki jellemzően megszólalni is csak a nevéhez fűződő, vagy másoktól vett művek soraival hajlandó.

- Ez aztán az ízig-vérig fekete zongora! – mondta Ady, és csak úgy álltában játszani kezdte egy édes-bús sanzon dallamát.
- Jól elhangolódott – csóválta a fejét Teri. – És hiányzik is néhány billentyű. Hát persze! Azokból készíthette Kazán a fémkarját.
- Bolond hangszer – suttogetta átszellemülten Ady Bandi. – Sír...
- Nyerít...
- És búg! (MEP: 90–91.)

Vele együtt száll fel a vonatra a magyar delfin, Hajós Alfréd is, akit a csapat az első újkori olimpiai játékokra is elkísér, hogy elhozhassa két első helyezését hazájának. Útjuk során érintik Töröcsvár vidékét, Isztambul, majd a második részben az amerikai Szabadság-szoborról tudunk meg rengeteg adatot, Houdiniékkal – aki ugyancsak magyar származású, eredetileg Weisz Eriknek hívták – turnézzuk végig az államokat, és az 1896-os Crush-i, szenzációként beharangozott, frontális vonatütközésnek is szemtanúi leszünk. A harmadik kötetben Oroszországba, a transzszibériai-vasútvonal vidékére, Japánba, Kínába és Indiába látogathatunk el hőseinkkel. Közben megannyi ismeretet szerzünk ezekről a vidékekről és történelmükről – például a kaliforniai aranylázzról, a bostoni teadélutánról, a Patyomkin-falvagról –, de különböző népszokásokról – Halloween –, a vonatkozás rejtelmeiről – bele-

értve nyomtáv és fesztáv különbségét –, küzdősportokról – Tai Chi –, ételekről – hamburger, Coca-cola –, személyekről – Liszt Ferenc, az orientalista Vámbéry Ármin, a porcelángyáros Zsolnay Vilmos, Teri nagyapja, vagy Signora Montessori és az ő pedagógiai-pszichológiai újításai, amelyek az expressz tankupéit is jellemzik –, s jószerével a Morze-ábécét is elsajátítjuk a sorozat végére.¹⁷

Nem hazai területeken járva a kommunikáció nyelve elsőrendűen az angol lesz, s ezt a szöveg sem magyarítja – nyelvleckéket is biztosítva az ifjú olvasóknak –, ám tudatosan könnyű nyelvhasználattal él. Egy idő után zavarólag hat azonban, hogy hőseink bármerre járnak is, rendre találnak valakit, aki legalább alapszinten bírja a magyart. Mindezen felül egy-egy szakaszon talán kissé túlhangsúlyozásra került a nemzeti öntudat jelentősége, például az ezeréves államiság keltette büszkeség, és kedvezőtlen áthallásokat eredményez az a szakasz is, amikor hőseink ellenszenvvel tekintenek arra, hogy Godard személyében egy külföldi is meggazdagodhat a millenniumi ünnepeken. Ezt a fajta elfogultságot legfeljebb olyan részek ellensúlyozzák, mint mikor a magyarok kedvelt búsongásáról értekeznek a szereplők.

Annak ellenére, hogy fentebb pozitívan nyilatkoztunk a kötetek különösen dinamikus nyelvezetéről, az egyszerűség – még ha a tizenkét év körüli, kiskamasz korosztály is a fő célközönség – egy idő után hátránnyá is válik, hisz a fel-felremlő, tetszetős hasonlatok gyakoribb alkalmazása esztétikailag is dúsabbá tehetné volna a prózát, és a befogadást sem nehezítette volna meg. A trilógiában, különösen annak második és harmadik kötetében – amelyek a világépítéshez nem, csak az utazáshoz járulnak hozzá új terekkel –, több helyütt oldalakon át tartó üresjáratok kapnak helyet; vitathatatlanul *A potyautas* a sorozat legjobban sikerült darabja. Kikezdhető volna a szereplők egymáshoz fűződő vérségi kötelékének klisészerű túlhangsúlyozása is, minek folytán a jó és a rossz oldal kulcsfigurái is mind ugyanarra a családfára kerülnek,¹⁸ s talán azokon a hangsúlyokon is dolgozni kellett volna még, hogy egy kedves kutya halála, már csak a kifejtettség tekintetében is nagyobb drámaként lepleződik le a sorozatban, mint az apáé vagy a nagyapáé. Esetenként túl markánsak a karakterek véleményváltásai – például az oldalszázakon át épülő szerelem egy bekezdésben is pusztá barátsággá képes válni –, s az oldalcserék is – a főgengszter Randássy hamar elesett figurává s mintaapává lesz. De túlzás az is, amikor az egyik okoskodásra hajlamos szereplőt, Dezsőkét, rendre a „dugulj el” paranccsal némítják el, ami bár egy ideig még viccesnek, a sokadik alkalomnál már erőltetettnek hat, s ugyanez mondható el a nem magyar, vagy teli szájjal beszélő szereplők rontott nyelvének gyakori alkalmazásáról is.

A trilógiának nagy erénye azonban az 1896-os kulturális hagyománnyal való folyamatos és többretegű kommunikáció. A világjárás során meghatározó lesz például számos irodalmi mű emlegetése, amelyek a kor tekintetében értelemszerűen az általunk klasszikusokként számon tartott szövegcsoporthoz kerülnek ki. Hőseink a vasuta-

17 A Magyar Narancs cikkírója szerint *A potyautas* túl sok ismeret átadására törekszik. Vö. TOROCZKAY András, Dávid Ádám: *Millennium expressz – A potyautas*, Magyar Narancs, 2014/11. (03. 13.) = <http://magyarnarancs.hu/konyv/david-adam-millennium-expressz-a-potyautas-89167>. Ezzel ért egyet Böszörményi Gyula is, mondván: „Dávid Ádámot egyértelműen a jó szándék és a remek alapötlet minél alaposabb kibontásának vágya vezérelte, ám olykor kissé túlfűtötte a saját kazánját. A kevesebb talán több lett volna: kevesebb történelmileg valós személy szerepeltetése – kevesebb groteszk karikírozás – kevesebb »burkolt« ismeretanyag-átadás[.]” Lásd: BÖSZÖRMÉNYI, I. m.

18 Ebben a tekintetben Kirpics és Randássy kapcsolata a klasszikus *Csillagok háborúja*-trilógia két főgonoszának, Darth Sidiousnak és Darth Vadernek a viszonyát idézi meg. Könyvbemutatóiban erre a szerző is többször utalt. Vö. TÓTH B. Zsuzsa, *A kamaszok is olvasnak*, VEOL, 2016. = <https://www.veol.hu/tapolca/a-kamaszok-is-olvasnak-1806516/>

19 Ezt a vonatkozást egy interjúban a szerző meg is erősíti, amikor azt mondja: „Évek óta foglalkoztat tankönyvekbe száműzött, kanonizált íróink életrekelése is.” Lásd:

HANNA,
Gózmozdony az Oktogonnál.
Interjúnk Dávid Ádámmal, Pagony, 2013. =
<https://www.pagonny.hu/gozmozdony-az-oktogonnal>

zás alatt végig olvasnak, beszámolnak egymásnak olvasmányélményeiről, vagy visszaemlékeznek Kazán felolvasóestjeire. Olyan, a korban sokszor újdonságnak számító alkotások kerülnek így egymás mellé, mint *A dzsungel könyve*, a *Drakula*, a *Sherlock Holmes-történetek*, *A három testőr*, *Az arany ember*, az Arany-balladák, a *Winnetou-regények*, a *Tom Sawyer kalandjai*, a *Tamás bátya kunyhója*, az *Anna Karenina*, a bibliai tékozló fiú története, a nagy előd, Jules Verne *Nyolcvan nap alatt a Föld körül* és *Sztrogof Mihály* című regényei, megfűszerezve Petőfi-, Ady- vagy Whitman-versrészletekkel.

Mivel Dávid Ádám hősei jellemzően egyenesen rajonganak az említett történetekért, trilógiájával olyan, akár didaktikusnak is nevezhető funkciót is ellát, hogy megpróbálja felkelteni az érdeklődést az egyre nehezkesebben forgatott kötelező olvasmányok iránt.¹⁹ Azáltal viszont, hogy maga is merőben más nyelvezetet használ, mint az említett opusok bármelyike, óhatatlanul rávilágít a küldetés teljesíthetlenségére is, elvégre a klasszikusok pozitív értékelése révén még nem válik könnyebbé a befogadásuk, s különösen igaz ez a tizenéves olvasókorosztály tekintetében.

De most térjünk rá a szerző irodalmi elődeivel folytatott, tetszetős párbeszédeire.

A *tudósító* során hőseink eljutnak Ceylon szigetére, ahol *Az Ezeregyéjszaka* meséinek kerettörténete, s egy konkrét meséje, az *Aladdin* is újraírva bontakoznak ki előttünk. Utóbbit egy lopott lámpással menekülő fiú eleveníti fel, akitől a csapat nemrég vásárolt majma ragadja el a trófeát – a jelenet a világhírű Disney-meséből is megidézi Aladdin és kedvence, Abu megismerkedésének képkockáit. A millenniumosok viszont csak akkor tudnak sikerrel továbbállni a szigetről, ha vendéglátójuk, a maharadzsza segít rajtuk.

– Egy feltétellel bocsátja az önök rendelkezésére megújuló léghajóját – folytatta a tolmács –, ha addig minden este a történeteikkel szórakoztatják őmaharadszaságát. Utazásai során mindig keresi a jó mesemondókat, hisz a szórakoztató történetektől gyermekkorától el tud aludni, még ha rövid időre is. Tudják, őmaharadszasága évek óta súlyos álmatlanságban szenved. Különböző gyógymódokkal kísérletezett, de naponta néhány órácskát tud csak félálomban szunyókálni (MET: 161.)

Noha a későbbiekben Lujza nővér macskagyökértea a keleti uralkodó problémájára is gyógyírként szolgál, a jelenet számunkra azért fontos, mert *Sahriár király* és *Sahrazád* meséjét írja újra, ezáltal az egyik legrégebbi történetgyűjteménnyel létesítve szoros kapcsolatot.

Egy másik, igazán tetszetős megoldás, hogy Dávid Ádám trilógiájában Gárdonyi, Stoker és Ady számára a regények narratívája kínálja az inspirációt nagy műveik megalkotásához. A költőre vonatkozóan ilyen az a fentebb beemelt mozzanat, mely szerint a Kazán ódon hangszerével való szembesülés ihleti *A fekete zongora* című költeményt, Stoker pedig éppúgy egy Randássyról készült, kísérteties töröcsvári fénykép révén véli visszaigazoltnak rémhistóriája főkarakte-

rét, ahogy Gárdonyi is a félszemű maffiózóra alapozza az *Egri csillagok* Jumurdzsákját. Az eredő és a következmény státuszának effajta felcserélése ugyancsak értelmezhető a klasszikusok újraolvasására vonatkozó felhívásként – a befogadót „többlettudással” vértézve fel –, jóllehet, a sorrendváltozás által, s persze a felsorakoztatott művek listáját szemrevételezve is levonható a következtetés, hogy Dávid Ádám a populáris és szépirodalom határainak létjogosultságában sem hisz.

A szövegben olyan interart anakronizmusok is felfedezhetők, amelyek viszont már az olvasók felé tett kikacsintásokként lepleződnek le, hiszen az 1896-os év szereplőinek még nem lehetett fogalmuk azokról a populáris slágerekről, amelyekben a „whisky dupla jéggel” variánsa és a „vonat nem vár” töredékek a refrének részeként ivódnak majd bele több korosztály ismerethálójába is, gondolva itt Charlie *Jég dupla whiskyvel* és Demjén Ferenc *Szerelemvonat* című dalaira. Irodalmi fronton ugyanilyen anakronizmus *A potyautas* hatodik fejezetének címe, az *Iskola a vonaton* is, ami Ottlik Géza nagyművét, az *Iskola a határon*-t lebegteti be, a szöveggörnyezet által felerősítve pedig még markánsabb „a nagy testvér figyel” szakasz, ami pedig George Orwell 1984-ére játszik rá.

A trilógia az irodalmi ismeretek megszilárdításán túl más médiumok emlegetéséről sem felejtkezik meg. Amerikában járva szó esik például az első képregényről, a *The Yellow Kid*-ről, vagy Liszt *Funérailles* című zongoraművéről, amelyet a szabadságharc bukása fölött érzett gyász ihletett, s a Lumičre fivérek nevéhez fűződő rövidfilmek emlegetésével, mint amilyen *A vonat érkezése* vagy *A megöntözött öntöző*, a trilógia a mozgóképek klasszikusaihoz is elvezeti a befogadót.

Az itt felsorakoztatott, széttartó kapcsolások felől nézve egy pillanatra arra kérnénk még a kedves olvasót, hogy lapozzon vissza újra a dolgozatunk nyitányába emelt idézethez... ami egy tipikusan steampunk eljárást ír le: az újrahasonosítás műveletét. Dávid Ádám *Millennium expressz*-trilógiájának szerveződési elve is ezen alapul. Aprólékos kutatómunkával épít fel újra, porol le, s helyenként gondol tovább egy régen letűnt kort, majd invitál meg egy abban elmerülő kalandtúrára. A receptje: sok-sok ismeret, a nagy-nagyvilág, megboldítva egy csipetnyi fantasy-vel és gőzbetyársággal. Kétségkívül sajátos kísérlet a hazai steampunk kánonon belül.

A Millennium expresszre szóló jegyek pedig kiválthatók a könyvesboltokban...

UNGVÁRI-ZRÍNYI KATA

Asztalkép: beszélgetéseink tere

Összeállítás Irsai Zsoltról

1 Rajzolj valamit a levegőbe, és megmarad (Irsai Zsolt nekrológja) [9.9.2010] - a Transindex.ro portálról

2 Mester és tanítványa³ (Irsai Zsolt és Kali Szabolcs). Magma Kortárs Közeg, Sepsiszentgyörgy, 2011.

3 Részletek B. Szabó Zsolt Irsaival készített interjújából. (2008. szeptember 7.)

4 Öregem (Emlékszavak az Irsai Zsolt örökalbuma), Vásárhely.ro, 2012. szeptember 11.

„Ha megnövök, festő leszek, mert az ember legyen hűséges az álmához, mondta egyszer Irsai Zsolt, már legalább 50 évesen. Nagy Pál keze alatt tanult Marosvásárhelyen a Művészeti Líceumban, tíz évig hiába felvételizett Kolozsvárott a Képzőművészeti Főiskolára. Mikor bejutott végül, akár tanárnak is felvehették volna, mert volt benne valami ízig-vérig tanári, vagy annál is több, nem csak mondta, amit tudott, hanem megosztotta mindenkivel, aki figyelt, és akit érdekelt az ő tudása. Végül aztán tanított is a Színházművészeti Egyetemen, de rövid lett ez a két szemeszter...(...)

Tudta, hogy a művészet nem csak ábrándozás, de mesterség is, hogy elkezdni és befejezni valamit egyaránt nehéz, és közben az embernek a világgal és főleg önmagával súlyos küzdelmeket kell vívni. Tudta, hogy a művészet nem egyszerűen szép és tetszetős meg drága tárgyak létrehozása, hanem egy végtelen beszélgetés mindazokkal, akik értenek, akarnak és látnak, egy befejezetlen beszélgetés azok között, akik hűek maradnak az álmaikhoz. Azt is tudta, hogy az ember olykor egyedül marad az álmaival, mert a barátok, pályatársak, a szerettek és az ellenlábások elmennek, elköltöznek, meghalnak, egyik-másikból híres alkotó lesz, nem is kevésből, másokból nem lesz, de mindenkit érdemes számon tartani. Ismerte a műveket, a múzeumokat, a gyűjteményeket, és látta korok, alkotók, elképzelések összefüggéseit...)

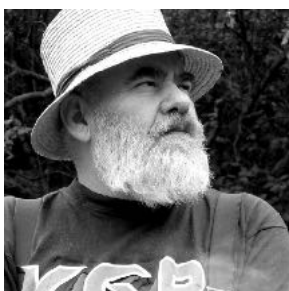
Erős ember volt, attól függetlenül, hogy ceruzát, ecsetet, hegesztőpákát, lapátot vagy ráverő kalapácsot használt, mert egyetlen anyag sem adja magát könnyen, mondta, legyen az papír, fa, réz, rugóacél vagy tipográfiai jel. Ha a levegőbe rajzolsz, megmarad, mondta egyszer ez a kemény ember, aki az anyagra esküdött, ám azt is tudta, hogy nem az anyag a maradandó, hanem a gesztus.”

Vida Gábor nekrológiájából¹

Irsai Zsolt (1957–2010) az erdélyi, marosvásárhelyi művésztszadalm mar-káns egyénisége volt. Korai munkáiban a rajz foglalkoztatta (Kolozsváron gra-fikát végzett), később, tanárként többek között ennek fontosságát is próbálta átadni diákjainak. Hazaköltözése és Rózsa-csoportos alkotótársainak emigrálá-sa után három évig alkotói sztrájkot tartott, majd installációkat kezdett készíte-ni (ezek általában mulandók, csak fotók maradnak fenn belőlük.) Installációi sajátos, költői-ezermesteri jelleggel bírnak, a helyi valóságból nőnek ki és ott is valósulnak meg: fontos szerephez jut bennük a hétköznapi tárgykultúra. Művészetének erőteljes szociális vonzata van, gyakori benne az együttétkezés motívuma, rokonítható az Eat Art-tal, illetve valamelyest áthatja Beuys szelle-misége is. Munkáinak visszatérő formai motívumai a négyszögű konstrukciók, melyek egyszerre asztallapok és a kép analógiái is; az asztallap-képen megje-lenhet közös viszony vagy diskurzus (*Couleur Locale*), történet (*Anna elrablá-sa*), illetve maga a lét (*Kútének*) – és nem utolsósorban mindegyik változat olyan tér, ahol lehetőségek vázolják fel önmagukat. Az asztalközösség mint termékeny közeg Irsai társadalmi jelenlétét is jellemezte: művészetéről való beszélgetéseivel nagy mértékben meghatározta a környezetét. (Lásd: címol-dal, Irsai Zsolt kiállítása)

A továbbiakban részletek következnek Irsai Zsolt *művészetbeszédéből* (a fogalmat KissPál Szabolcs használja Irsai kapcsán a sepsiszentgyörgyi emlékki-állítás katalógusában²):

Irsai Zsolt

„Különb en ez a művészettörténet egyik alapvető fundamentuma, hogy mindig úgy próbál továbblépni, hogy ellentmond bizonyos fokig annak, ami volt, de ugyanakkor átment bizonyos tölteteket. Ez a fajta jelenség, hogy 'folytatom és szembefordulok', ez a művészettörténet egyik sajátossága. Merthogy a kubizmus bizonyos értelemben szembefordult az impresszionizmussal, de ugyanakkor át is mentett dolgokat. A futurizmus a kubizmushoz viszonyítva tagadott, de ugyanakkor átmentett bizonyos dolgokat. Brâncuși fogalmazta meg ezt a végtelen oszlopával, nem? – elszűkül, kitágul, elszűkül, kitágul, ellentmond, szembefordul és folytatja. Ez a fajta lüktetés, ez a fajta tagadva viszem tovább az értelmét, ez a művészettörténet egyik támpillére, alapja.”

„Visszatérve a kérdésemre, hogy 2050-ben hogy fogják emlegetni 2008-at, nem tudhatom, mert a művészettörténet, az egy konstrukció, amit nem is mi, a művészek, hanem a művészettörténészek hoznak össze. És ezt nem pejoratív értelemben mondom, mert valóban ez egy szakterület, ahol szakemberek dolgoznak, és egy-egy konstrukció nem tudom, hogy nézne ki, a reneszánsz vagy a barokk vagy bármelyik művészettörténetileg behatárolt terület, hogyha nem végezték volna el a szakemberek ezt a hatalmas és hihetetlen munkát. A másik dolog, hogy elengedhetetlen egyféle egyeztetés, építkezés.”

„És az nagyon érdekes, hogy miért is él ma ilyen intenzitással ez a fogalom, hogy 'kortárs művészet'? Ez olyan 30–40 éve, tehát az avantgárdban még nem volt ennyire intenzív, nem volt ennyire fontos számukra. Valahol a 60-as években, a konceptuális művészet körül kezdett igazán fontos lenni, fogalomná válni, amikor ráébredtek, hogy a művészet az tulajdonképpen a kortárs alapreprezentációkat hívatott felfogni. Az, hogy ilyen gyakran használjuk ezt a kifejezést, az azt jelenti, hogy tudatosult – akár alkotókban, akár befogadókban – az, hogy a művészet a jelenkor alapreprezentációit hívatott felfogni és mindig is ehhez viszonyul. Képzeld el, mennyire abszurd lenne, hogyha ma az utcán megjelenne egy Pissarro, és a maga jelrendszerében kezdené festegetni az impresszionisztikus képét arról a jelenségről, hogy az ember a Holdon járt.”

„Tisztáznunk kell, ami a műveltség kapcsán felmerült. Beszélünk általános műveltségről, szakmai műveltségről, de a műveltségnek van egy sajátos formája is, mikor a megtapasztalás, a ráérezés válik fontossá, mellőzve mindenfajta pedagógiai sávon vagy szociális helyzetből adódó lehetőséget. Nem mindegy, hogy egy ember milyen kontextusban szocializálódik. Nagyon fontos az a féle-fajta belső töltet, amivel megérez, megsejt bizonyos dolgokat, és azt meg is tudja fogalmazni, azaz formába önti. Rengeteg ember hozzáfér bizonyos információkhoz, összerakja, ideig-óráig majdnem létezik a 'placcon'. De ezzel csak rövid ideig lehet fennmaradni.

Át lehet verni a világot, öregem, mert Nagy Pali mondta volt – itt volt tanár a művészeti iskolában –, hogy az információ önmagában még nem jelent semmit, de eszköz – a legtágabb értelemben –, akár technikai, akár szellemi.”³

Epilógus

„Mindig is gondja volt rá, hogyan fogadjon. Hogyan viszonyuljon az ünnepi dolgokhoz. Például első könyvem bemutatójára A Hét lapjaiba csomagolt, maga sütötte palacsintát hoz a Café Tutunba. Terített asztalai sok-sok éven kíséri a kiállítás-látogatókat. A temetés után Kőlk is terít egy asztalt, homokból, tányérokkal és evőeszközökkel, a G. Café-ban. Megismétel valami megismételhetetlent. Akkor ott senki nem ült le ahhoz az asztalhoz, de legszívesebben mindenki odahúzott volna egy széket, hogy jobban hallhassa, mit magyaráz Zsoli. Mert hogy akkor is magyarázott valamit, abban bizonyos vagyok. Úgy kezdte: öregem.”⁴

Szabó Róbert Csaba

Irsai Zsolt megtartja a bemutatót Pál Péter iszlói land art-kiállítása előtt (2007) - spontán performansz, Szabó Róbert Csaba felvétele

MUNKATÁRSAINK

Baka L. Patrik (1991, Brünn) prózaíró, irodalomkritikus, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi könyve *Kristályszilánkok* címmel 2018-ban jelent meg. Komáromban él.

Bíró József (1951, Budapest) költő, író, képzőművész, performer. Budapesten él.

Borbíró Aletta (1995, Gyula) irodalomkritikus, a Próza Nostra szerkesztőségének tagja. Szegeden él.

Debreczeny György (1958, Budapest) költő, könyvtáros. Itt közölt versei az *ezen a szép napon : Thomas Bernhard breviárium* című kötetben jelennek meg idén az AJ Téka Kiadó gondozásában. Budapesten él.

A.Gergely András (1952) könyvtárosszociológus, szociológus, kulturális antropológus, a politikatudomány kandidátusa, MTA doktora. MTA PTI tudományos főmunkatárs, több egyetem óraadó oktatója (ELTE, PTE, SZTE).

Keserű József (1975, Párkány) irodalomteoretikus, kritikus, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi könyve *Bevezetés az irodalomtudományba* címmel 2016-ban jelent meg. Komáromban él.

Mórotz Krisztina (1967, Kapuvár) író, költő. Dénesfán él.

H. Nagy Péter (1967, Budapest) irodalomtörténész, szerkesztő, Turczel-díjas tudomány népszerűsítő, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi könyve *Médiumközi relációk* címmel 2018-ban jelent meg. Érsekújváron él.

Plonicky Tamás (1990, Királyhelmece) prózaíró, a Selye János Egyetem doktorandusza. A tavalyi Pegazus Pályázat próza kategóriájának második helyezettje. Budapesten él.

Rózsa Réka (1985, Galánta) próza- és forgatókönyvíró. Pozsonyban él.

Szögi Csaba (1975, Szabadka) költő, író, újságíró, szerkesztő. Legutóbbi kötete 2018-ban jelent meg a zEtna kiadónál *Kis-madár a csontketrecben* címmel (regény). Zentán él.

Ungvári-Zrínyi Kata (1987, Marosvásárhely) művészettörténész, műkritikus, fordító, kurátor. Marosvásárhelyen él.

L. Varga Péter (1981, Székesfehérvár) irodalomtörténész, kritikus, a *Prae* főszerkesztője, az ELTE oktatója. Legutóbbi könyve *Az értelem rácsai* címmel 2014-ben jelent meg. Budapesten él.

A folyóirat idei hat számát az SZMÍT ajándékba adja a tagságnak, az irodalmi szervezeteknek és a folyóirat-szerkesztőségeknek.

A Szlovákiai Magyar Írók Társasága
TÁJÉKOZTATÓJA

Megvalósult és tervezett rendezvények. Képek az Író Társaság életéből.

Összeállította: Nagy Erika
Képek: Nagy Erika

m e l l e t t
é k e z t
T
P
O

A TEXT-TÚRA ÉS A XXI. FIATAL ÍRÓK TÁBORA

A Szlovákiai Magyar Írók Társasága augusztus 5-ei kezdettel idén is megrendezte a szárnypróbálgató irodalmároknak szánt tehetséggondozó programját, a Text-túrát. Idén az ipolyszakállosi Méhecske Panzió adott helyszínt a műhelymunkának, ahol Z. Németh István író, költő és Jász Attila költő, az Új Forrás főszerkesztője segített a fiataloknak.

A Text-túra befejezése után, augusztus 7-én kezdődött ugyanezen a helyszínen a XXI. Fiatal Írók Tábora, ahol a táborlakók a folytatódó műhelymunka mellett előadásokat hallgathattak meg különböző témakörökben.

Balázs F. Attila *Csatlakozás az irodalom nemzetközi áramköréhez* címmel tartott előadást. Elmondta, hogy a magyar állam korábban mindig is támogatta a magyar irodalom nemzetközi megismertetését, és a magyar klasszikusokat szinte minden jelentős nyelvre lefordították. Ma viszont, sajnos, bár van a Balassi Intézetnek programja, amely hozzájárul néhány magyar mű idegen nyelvű kiadásához, de annyira jelentéktelen az összeg, hogy a kiadók, a műfordítók nem tolazkodnak a pályázatokkal. A fordítástámogatási program keretében 270 magyar szerző műve jelenik meg 46 nyelvre lefordítva, többségük klasszikus.

Katona Nikolas a *Fejezetek a queer-irodalomból (homo motívumok a prózában)* címmel tartott előadást. Ezzel a témával már foglalkozott az Opus folyóiratban is.

A *humor az kell* címmel Király Anikóval Csapody Kinga beszélgetett pályakezdekről, ifjúsági regényekről, sűritésről és szószátyárságról. A feketenyéken élő Király Anikó grafikusként saját maga illusztrálja könyveit, és bármiről is ír, a humort nem hagyja ki belőle.

Csapody Kinga, a Manó Könyvek Kiadó főszerkesztője a *Hogyan szeretessük meg a szépirodalmat? – Új trend a kortárs irodalomban: az elmúlt évek antológiáiról* címmel tartott előadásában arról beszélt, hogy egy 14–15 éves fiatalnak ahhoz, hogy megértse azt, amit olvas, legtöbb esetben el kell magyarázni a történetet. A könyvkiadásnál a történeten kívül a szóhasználatra is ügyelni kell, a túl kacifántos, túlságosan összetett szöveg is elijesztheti a gyerekeket az olvasástól, hiszen nem tudják azt feldolgozni.

A kassai Thália Színház dramaturgjaként ismert Forgács Miklóssal Vida Gergely költő beszélgetett tavasszal megjelent *Latex búslakodó* című első könyvéről, amelyben közel nyolc év verstermése látott napvilágot.

A könyvbemutató után a szovjet ifjúsági regény ihlette *Csuk és Gek – apatúra* című színpadi alkotás következett. A családi tragédiákkal tűzdelt előadást írták, rendezték, előadták és zenélték a forgácsok, vagyis Forgács Miklós és Forgács András. Az érzelmekre kihegyezett dráma alapmotívuma az apakeresés, és a testvérek gyermekkori viszálya.

A tábor lakóinak kellemes perceket szerezve bemutatkozott a százdi citerazenekar is.

KIOSZTOTTÁK A PEGAZUS ALKOTÓPÁLYÁZAT DÍJAIT

A Pegazus Alkotópályázatra beérkezett művek értékelése és a díjátadás augusztus 9-én, az Ipolyszakálloson megrendezett a XXI. Fialat Írók Táborában zajlott le. A zsűri tagjai Vida Gergely, Csanda Gábor és Szalay Zoltán volt, a védnöki különdíjat líra kategóriában Tózsér Árpád, próza kategóriában pedig Duba Gyula ítélte oda.

Vers kategória:

1. helyezett: Tóth Viktória
 2. helyezett: Jung István
 3. helyezett: Baranyai Dóra
- Védnöki különdíj: Baranyai Dóra

Próza kategória:

1. helyezett: Plonicky Tamás
 2. helyezett: N. Tóth Katalin
 3. helyezett: Jancsó Péter
- Védnöki különdíj: N. Tóth Katalin

A díjazottaknak gratulálunk!

ARANY OPUS DÍJ 2019

A Szlovákiai Magyar Írók Társasága Arany Opus Díj címmel szépirodalmi pályázatot hirdet szlovákiai magyar (állandó szlovákiai lakhellyel rendelkező) szerzők számára.

A pályázat az SZMÍT által több éven keresztül meghirdetett az „Év Irodalmi Alkotása Pályázat” folytatása. A pályázat címének megváltoztatásával a díj és az SZMÍT által alapított Opus irodalmi folyóirat egymásra utaltságát szeretnénk erősíteni.

A pályázatra benyújtható minden olyan magyar nyelven írt széppróza vagy vers (max. 15 flekk), amely nyomtatásban még nem jelent meg, s amelynek közlési jogával a szerző rendelkezik. Egy szerző csak egy művel vehet részt a pályázaton. Tematikai megkötés nincs. A pályamunkát postai küldeményként, minden oldalán jelíggel ellátva, négy nyomtatott példányban és digitális formában is kérjük benyújtani. A pályaműhöz külön, zárt borítékban csatolandó szerzőjének neve, e-mail címe, telefonszáma és lakcíme. Ezen a borítékon legyen feltüntetve a pályázó jelíggéje is. A külső borítékra pedig kérjük ráírni: Arany Opus Díj.

Levélcím: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku, Palác Duna Palota, Galantská cesta 658/2F, 929 01 Dunajská Streda

A pályázatok beérkezési határideje: **2019. október 1.**

Pályadíj mindkét kategóriában: 300 euró, valamint Fecsó Szilárd képzőművész vegyes technikával készült *Struktúrák* című alkotása és Szitás Veronika festőművész *Csendélet* című akvarellje.

A pályázatra benyújtott szépirodalmi alkotásokat neves irodalmárokból álló zsűri bírálja el. A zsűri tagjai: Hizsnyai Zoltán József Attila- és Madách-díjas költő, főszerkesztő, Mészáros Sándor főszerkesztő, irodalomtörténész, a Kalligram Kiadó igazgatója, Vida Gergely Madách- és Forbáth-díjas költő, irodalomtörténész. A díjnyertes mű első felhasználási joga a Szlovákiai Magyar Írók Társaságát illeti meg, és az Opus 2020/1-es számban jelenik meg.

Az ünnepélyes díjátadásra 2019. november 14-én kerül sor Gútán, a XIV. Őszi Írófesztivál keretében megrendezett műsoros esten, ahol a nyertes pályamű színművész tolmácsolásában hangzik el.

A nem díjazott szövegeket a pályázat kiírója nem őrzi meg és nem küldi vissza.

Egy képzőművészeti alkotás részlete, amely egy interjúval kapcsolatos.

Az Irsai Zsolt tiszteletére szervezett emlékkiállításon a kiállított művek Irsai hangja és művészetéről megfogalmazott gondolatait voltak, a hangfelvételek alapjául szolgáló interjút B. Szabó Zsolt készítette a művésszel. A székek a művész lakásáról származtak – Irsai munkáiban a rendhagyóan bevetett ezermesterség valójában a hétköznapi élet folyamán adott művészeti jelentőséget, és ennek fontos részei voltak a bútorok is. A fülhallgatókban hallható beszéd a művészetéről való gondolkodás teremtő erejét valósítja meg (akár Beuys szociális plasztikája nyomán). Már önmagában az is, hogy az alkotó halála után környezete kivitelezte „munkáját”, ennek a performatív hatásnak a bizonyítéka.

ISSN 1338-0265

9 771338 026000

19004

